

Polityka młodzieżowa w Polsce

Encyklopedia Komisji Europejskiej
Youth Wiki

Tom 2

Wydawnictwo
FRSE

Polityka młodzieżowa w Polsce

Encyklopedia Komisji Europejskiej
Youth Wiki

Tom 2

Wydawnictwo
FRSE

**Polityka młodzieżowa w Polsce.
Encyklopedia Komisji Europejskiej Youth Wiki, tom 2**

Autor: Magdalena Dudkiewicz
Redakcja merytoryczna: Mateusz Jeżowski
Redaktor prowadzący: Tomasz Mrożek
Korekta: Monika Buraczyńska

Skład: Artur Ładno
Projekt okładki: Dorota Zajączkowska, Mariusz Skarbek
Druk: Multigraf Drukarnia Sp. z o.o. Bydgoszcz

Wydawca: Fundacja Rozwoju Systemu Edukacji
Narodowa Agencja Programu Erasmus+
Al. Jerozolimskie 142a, 02-305 Warszawa
 www.frse.org.pl | kontakt@frse.org.pl
 www.erasmusplus.org.pl

© Fundacja Rozwoju Systemu Edukacji, Warszawa 2019

ISBN 978-83-65591-89-0

Publikacja została zrealizowana przy wsparciu finansowym Komisji Europejskiej w ramach programu Erasmus+ i encyklopedii Komisji Europejskiej Youth Wiki. Publikacja odzwierciedla stanowisko jej autorów i Komisja Europejska nie ponosi odpowiedzialności za zamieszczoną w niej zawartość merytoryczną.

Publikacja bezpłatna

Erasmus+

Youth Wiki

Cytowanie: M. Dudkiewicz, *Polityka młodzieżowa w Polsce. Encyklopedia Komisji Europejskiej Youth Wiki, tom 2*, Fundacja Rozwoju Systemu Edukacji: Warszawa 2019.

Więcej publikacji Wydawnictwa FRSE: www.czytelnia.frse.org.pl

Home

Spis treści

Wstęp	5
Zdrowie i dobre samopoczucie	7
Kreatywność i kultura	33
Młodzież wobec globalnych wyzwań	54
Bibliografia	70

WSTĘP

MATEUSZ JEŻOWSKI

Krajowy korespondent Youth Wiki.

Koordinator Zespołu Analityczno-Badawczego

w Fundacji Rozwoju Systemu Edukacji

– Narodowej Agencji Programu Erasmus+.

W niespełna pół roku po ukazaniu się pierwszego tomu publikacji *Polityka młodzieżowa w Polsce* oddajemy w Państwa ręce część drugą. Tym razem skoncentrowaliśmy się na działaniach podejmowanych na rzecz młodzieży w trzech obszarach: zdrowie i dobre samopoczucie, kreatywność i kultura oraz globalne wyzwania.

Prezentowany materiał został przygotowany w ramach Youth Wiki – internetowej encyklopedii Komisji Europejskiej, mającej na celu przedstawienie obecnego stanu polityki młodzieżowej w Europie i najważniejszych reform wpływających na życie młodych ludzi. Encyklopedia jest regularnie aktualizowana i obejmuje osiem obszarów wymienionych w dokumencie *Europejska współpraca na rzecz młodzieży (2010–2018)*:

- kształcenie i szkolenie,
- zatrudnienie i przedsiębiorczość,
- zdrowie i dobra kondycja,
- zaangażowanie,
- wolontariat,
- włączenie społeczne,
- młodzież i świat,
- kreatywność i kultura.

Zawiera ona zbiorcze zestawienia statystyczne, wyniki badań naukowych dotyczących młodzieży w danym kraju oraz analizę aktów prawnych.

Struktura rozdziałów wynika z układu przyjętego przez encyklopedię Youth Wiki, jednak w niektórych wypadkach została zmodyfikowana, aby lepiej odzwierciedlać polskie realia. Niniejsza publikacja, podobnie jak pierwszy tom, nie wyczerpuje wszystkich zagadnień związanych z sytuacją młodych ludzi w Polsce. Naszym celem było zobrazowanie działań na rzecz młodzieży, nie zaś

wskazywanie rekomendacji czy kierunków dalszych prac w tym zakresie. Treści zostały przygotowane w pierwszym półroczu 2019 r., należy jednak zaznaczyć, że wiele obszarów polityki na rzecz młodzieży uległo w tym czasie widocznym zmianom – publikacja opisuje stan, który ulega ewolucji i wymaga stałej diagnozy oraz oceny.

ZDROWIE I DOBRE SAMOPOCZUCIE

MAGDALENA DUDKIEWICZ

Doktor habilitowana nauk społecznych w zakresie socjologii. Adiunkt w Katedrze Metod Badania Kultury w Instytucie Stosowanych Nauk Społecznych Uniwersytetu Warszawskiego. Badaczka, dydaktyk i szkoleniowiec w zakresie pracy socjalnej, działań obywatelskich, społeczności lokalnych, animacji kultury, społecznego PR oraz realizacji projektów badawczych. Członkini zespołu „Obserwatorium Żywej Kultury – sieć badawcza” i współzałożycielka firmy badawczej MMD Milanowa.

Wprowadzenie

Najważniejszymi źródłami informacji na temat stanu zdrowia polskiego społeczeństwa są wyniki badań prowadzonych zgodnie z Programem Badań Statystycznych Statystyki Publicznej zarówno przez Główny Urząd Statystyczny, jak i przez resorty (Ministerstwo Zdrowia, Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji). Uzupełniają je dane administracyjne i opracowania zbiorcze pozyskane z instytucji działających w obszarze opieki zdrowotnej.

Dostępne materiały pozwalają zarysować ogólny stan zdrowia młodego pokolenia, który w wielu obszarach jest zadowalający. Poprawa nastąpiła w dwóch ostatnich dekadach, a do pozytywnych zmian należy zaliczyć: „obniżenie się współczynnika umieralności, rozwój fizyczny dzieci i młodzieży (wzrost wysokości ciała), zmniejszenie zachorowalności na choroby zakaźne objęte obowiązkowymi szczepieniami; znaczny postęp w leczeniu dzieci z chorobami nowotworowymi”¹. Nie zaskakuje zatem fakt, że większość Polaków pozytywnie ocenia swoją kondycję: „Zadowolenie ze stanu swojego zdrowia deklaruje sześćiu na dziesięciu dorosłych (60%), a niezadowolenie – 17%. Poziom satysfakcji w tym wymiarze znacznie wyższy niż przeciętny notujemy wśród osób mających od 18 do 44 lat”². Jednak jest to osąd subiektywny. W raporcie *Stan zdrowia dzieci*

1 B. Woynarowska, A. Oblacińska (2014), *Stan zdrowia dzieci i młodzieży w Polsce*, „Infos”, 10(170), Warszawa: Biuro Analiz Sejmowych, bit.ly/2T7RaBw [dostęp: 5.05.2019].

2 M. Feliksiak (2019), *Zadowolenie z życia*, Komunikat z badań CBOS, nr 6/2019, bit.ly/2GNajUx [dostęp: 5.05.2019].

i młodzieży w Polsce autorki wskazują także zjawiska negatywne: nadwagę i otyłość, obniżenie sprawności fizycznej, zaburzenia zdrowia psychicznego, choroby alergiczne, zachowania ryzykowne³.

Przed decydentami wciąż zatem sporo pracy, by zapewnić młodym ludziom możliwie najlepsze warunki utrzymania zdrowia fizycznego i psychicznego. W wielu sferach brakuje stabilności, czego przykładem jest kwestia szczepień na choroby zakaźne. Jak wynika z raportu *Zdrowie i ochrona zdrowia w 2017 roku*, przygotowanego przez Główny Urząd Statystyczny: „bezpłatne szczepienia ochronne wśród dzieci i młodzieży w Polsce są nadal powszechne. Choroby zakaźne, zwłaszcza wieku dziecięcego, nie są już tak groźne i nie występują już tak często. Od 2001 r. nie stwierdzono na przykład zachorowań na błonicę, jak również na porażenie dziecięce nagminne wywołane dzikim szczepem wirusa polio, natomiast tylko incydentalnie stwierdzano zachorowanie wywołane wirusem szczepionkowym (po jednym przypadku w 2009, 2010 i 2015 r.)”⁴. Taki stan rzeczy potwierdzają wspomniane badania przeprowadzone przez Barbarę Woynarowską i Annę Oblacińską: „Sytuacja epidemiologiczna w zakresie chorób zakaźnych u dzieci i młodzieży od wielu lat jest w Polsce korzystna. Dotyczy to chorób objętych programem obowiązkowych szczepień ochronnych. W tej grupie odnotowuje się następujące zjawiska: 1) całkowicie wyeliminowano błonicę i poliomyelitis, 2) utrzymuje się tendencja spadkowa zachorowań na: świnkę, różyczkę, odrę i wirusowe zapalenie wątroby typu B, 3) zmniejszyła się częstość zachorowań na zapalenie opon mózgowo-rdzeniowych i/lub mózgu wywołane przez *Haemophilus influenzae* typu b, 4) zwiększa się zapadalność na krztusiec, połowa zarejestrowanych przypadków dotyczy osób powyżej 15. roku życia, 5) zapadalność na gruźlicę utrzymuje się w Polsce na stałym poziomie i na tle UE jest niska”⁵.

Wyniki analiz wskazują zatem, że obecne działania w zakresie szczepień są oceniane pozytywnie. Poważne obawy specjalistów budzi jednak nasilający się ruch antyszczepionkowy – jak wynika z danych Państwowego Zakładu Higieny, w pierwszej połowie 2017 r. odnotowano ponad 25 tys. odmów szczepień – czyli o 10% więcej niż w całym roku 2016. Już teraz odnotowujemy bardzo niski odsetek dzieci poddawanych szczepieniom zalecanym (czyli nieobowiązkowym, np. przeciw ospie wietrznej). Jak wynika z badań: „nadal wysoka jest zachorowalność na choroby nieobjęte programem szczepień obowiązkowych. W 2011 r. w populacji wieku 0–19 lat zarejestrowano: ponad 18 tys. zachorowań na płonicę, prawie 163 tys. [...] na ospę wietrzną (stała tendencja wzrostowa)”⁶. Lekarze twierdzą,

3 B. Woynarowska, A. Oblacińska, *Stan zdrowia...*, dz. cyt.

4 *Zdrowie i ochrona zdrowia w 2017 roku* (2018), Warszawa – Kraków: GUS, bit.ly/2Uh3SOc [dostęp: 5.05.2019].

5 B. Woynarowska, A. Oblacińska, *Stan zdrowia...*, dz. cyt.

6 Tamże.

że sytuacja może być jeszcze gorsza. Według nich dalsze obniżenie poziomu wyszczepialności spowoduje kilkukrotny wzrost liczby pacjentów, zmniejszy się bowiem poziom tzw. odporności populacyjnej, powrócą choroby, z którymi od dawna nie mieliśmy do czynienia (np. błonica, tężec, krztusiec, a nawet polio). Jak pokazują komunikaty Głównego Inspektoratu Sanitarnego, obawy te nie są bezpodstawne: „W 2018 roku w Polsce (od 1 stycznia 2018 r. do 30 listopada 2018 r.) odnotowano 220 przypadków odry, podczas gdy w analogicznym okresie w roku 2017 r. odnotowano ich łącznie 62, co stanowi ponad trzykrotny wzrost liczby przypadków”⁷.

Istotnym elementem zdrowia młodzieży jest stan uzębienia. W tym względzie Polacy wypadają bardzo słabo, także na tle mieszkańców innych państw europejskich. Jak wynika z badań „próchnica [...] jest najczęściej występującą chorobą przewlekłą u dzieci i młodzieży. Może się rozpocząć już w pierwszym roku życia, a jej częstość i intensywność zwiększają się z wiekiem. W 2012 r. wolnych od próchnicy było tylko ok. 14% 6-latków i 4% 18-latków. Zachorowalność na próchnicę zębów w Polsce, w porównaniu z wieloma krajami UE, nadal utrzymuje się na wysokim poziomie”⁸. Ten istotny problem zdrowotny (zły stan uzębienia może powodować kolejne infekcje w całym organizmie) nie jest kompleksowo rozwiązywany. Opieka dentystyczna w szkołach nie funkcjonuje, a próba rozwiązania tego problemu za pomocą tzw. dentobusów zakończyła się niepowodzeniem. Ministerstwo Zdrowia kupiło 16 specjalistycznych pojazdów do obsługi stomatologicznej dzieci i młodzieży do 18. roku życia, z założenia ułatwiających dostęp do tych świadczeń, zwłaszcza osobom w miejscowościach oddalonych od większych aglomeracji lub położonych na terenach zaniedbanych. Okazało się, że zaproponowane warunki pracy nie usatysfakcjonowały lekarzy, w związku z czym mobilne gabinety nie działały zgodnie z założeniami.

Problemy zdrowotne zwiększają się w znacznym stopniu w przypadku młodych osób z niepełnosprawnościami. Oprócz różnego rodzaju wad (wrodzonych lub nabytych), z którymi muszą się zmagać, istotnymi kwestiami są koszty rehabilitacji i opieki, a także bariery architektoniczne. Jak wynika z raportu *Stan zdrowia dzieci i młodzieży w Polsce*: „na podstawie kryteriów niepełnosprawności przyjętych przez GUS w 2009 r. odsetek osób z niepełnosprawnością wyniósł 3,5% w grupie wieku 0–14 lat; 4,4% w grupie 15–19 lat. Dzieci z niepełnosprawnościami są grupą o specjalnych i zróżnicowanych – zależnie od rodzaju i stopnia niepełnosprawności – potrzebach zdrowotnych i edukacyjnych”⁹.

Sporo zastrzeżeń budzi także system opieki nad młodymi ludźmi borykającymi się z problemami psychicznymi. Większość placówek udzielających pomocy

7 I. Kucharska, K. Tkaczuk (2019), *Sytuacja epidemiologiczna odry w Polsce i na świecie*, Warszawa: Rządowe Centrum Bezpieczeństwa, bit.ly/2M0WUMu [dostęp: 5.05.2019].

8 B. Woynarowska, A. Oblacińska, *Stan zdrowia...*, dz. cyt.

9 Tamże.

w tym zakresie mieści się w dużych miastach, brakuje psychiatrów i psychologów, a prowadzone działania profilaktyczne nie są skuteczne. Co więcej, nie ma nawet wiarygodnego rozpoznania skali problemu. „W Polsce dane o częstości zaburzeń zdrowia psychospołecznego w populacji dzieci i młodzieży powyżej 15. roku życia są fragmentaryczne. Według danych Instytutu Psychiatrii i Neurologii w 2011 r. leczonych było: w oddziałach psychiatrycznych całodobowych 10 040 osób, w poradniach zdrowia psychicznego dla dzieci i młodzieży 100 659 osób w wieku do 18 lat. Liczba osób z zaburzeniami jest znacznie większa, wiele z nich pozostaje poza profesjonalną opieką, głównie z powodu małej dostępności do tej opieki i obawy przed stygmatyzacją. Szacuje się, że zaburzenia te występują u 10–20% populacji. Do najczęstszych problemów psychicznych [...] dzieci i młodzieży w wieku do 18 lat, zgłaszających się do poradni zdrowia psychicznego i poradni uzależnień (588 na 100 tys. osób), należą zaburzenia zachowania i emocji (w tym ADHD), rozpoczynające się zwykle w dzieciństwie i wieku młodzieńczym oraz zaburzenia nerwicowe i związane ze stresem. Pierwszą przyczyną hospitalizacji w placówkach psychiatrycznych (45 na 100 tys. osób) są zaburzenia zachowania i emocji, drugą zaburzenia spowodowane używaniem substancji psychoaktywnych¹⁰”.

Z Narodowego Programu Ochrony Zdrowia Psychicznego na lata 2017–2022 możliwe jest wyodrębnienie danych dotyczących osób w wieku 18–29 lat. Z diagnozy wynika, że epizod depresyjny przechodziło 2,1% z nich, a długotrwałe obniżenie nastroju (dystymia) dotknęło ogółem 0,4% populacji¹¹. Można jednak przypuszczać, że przytoczone dane są znacząco niedoszacowane, ponieważ według danych policji odsetek prób samobójczych w grupie wiekowej 20–24 lata jest największy¹². Z dużą rezerwą traktować należy również dane dotyczące odsetka osób leczonych – polski system specjalistycznej pomocy lekarskiej w zakresie psychiatrii jest daleki od doskonałości, zwłaszcza jeśli dotyczy dzieci i młodzieży¹³. Autorzy raportu *Dzieci się liczą* wskazują, że choć „w ostatnich latach rośnie liczba dzieci i młodzieży objętych pomocą specjalistyczną ze względu na zaburzenia psychiczne [...], to ponad 3/4 osób z tej grupy mieszkało w miastach, a różnice te mogą wynikać z trudności w dostępie do oferty specjalistycznego wsparcia na obszarach wiejskich¹⁴”.

Znaczenie ma też powszechna stygmatyzacja społeczna zaburzeń psychicznych, która powoduje, że nawet osoby bardzo potrzebujące wsparcia często nie ujawniają swoich problemów – hospitalizacja psychiatryczna jest

10 Tamże.

11 Narodowy Program Ochrony Zdrowia Psychicznego na lata 2017–2022, bit.ly/2ZBg670 [dostęp: 5.05.2019].

12 Tamże.

13 Program zapobiegania depresji w Polsce na lata 2016–2020, bit.ly/2nCoDjB [dostęp: 5.05.2019].

14 *Dzieci się liczą. Raport o zagrożeniach bezpieczeństwa i rozwoju dzieci w Polsce* (2017), „Dziecko Krzywdzone”, nr 16(1), Warszawa: Fundacja Dajemy Dzieciom Siłę, bit.ly/2fwz64T [dostęp: 5.05.2019].

powszechnie traktowana jako ostateczność, a decyzja o jej podjęciu dotyczy zazwyczaj poważnie chorych. Jak wynika z danych, w latach 2011–2014 wzrósł nieco odsetek dzieci i młodzieży z zaburzeniami psychicznymi (bez uzależnień) leczonych w ramach psychiatrycznej opieki szpitalnej i pozaszpitalnej (dane obejmują opiekę ambulatoryjną, oddziały dzienne, całodobowe i opiekuńcze). Nie odnotowano w tym zakresie spektakularnych wahań: przykładowo w 2011 r. opieką ambulatoryjną objęto 96 183 dzieci i młodzieży, a w 2014 r. – 105 123 (wzrost o 9,3%)¹⁵.

Rozpoznanie schizofrenii u dzieci i młodzieży występuje stosunkowo rzadko i dotyczy: 1–1,5% ogółu leczonych w opiece ambulatoryjnej i dziennej oraz ok. 5% w całodobowej¹⁶. Z kolei z diagnozy zawartej w Programie zapobiegania depresji w Polsce na lata 2016–2020 wynika, że zaburzenia te mogą dotyczyć 4–20% populacji młodzieży. Depresja okresu dzieciństwa i wieku młodzieńczego wciąż jest mniej poznana niż u osób dorosłych, a dodatkowo towarzyszy jej wysoki współczynnik współchorobowości: 30–75% dzieci z depresją spełnia równocześnie kryteria diagnostyczne zaburzeń lękowych¹⁷. Nie zaskakuje zatem fakt, że „młodzież szkolna w Polsce stosunkowo często sięga po leki psychotropowe (np. nasenne, uspokajające) bez zalecenia lekarza. Dotyczy to około 17% 15–16-latków i ok. 18% 17–18-latków, przy czym wskaźniki używania tych leków są mniej więcej dwukrotnie wyższe wśród dziewczyn”¹⁸. Warto zwrócić uwagę na charakterystykę depresji młodzieńczej, która „związana jest nierozzerwalnie z trudnościami okresu adolescencji i zadaniami rozwojowymi tej fazy. [...] Obraz kliniczny choroby jest często maskowany przez wybuchy złości, znużenie i zmęczenie, zachowania buntownicze, takie jak ucieczki z domu, wagary, zachowania autodestrukcyjne i antyspołeczne. Zwykle objawom depresji towarzyszą trudności szkolne, zrywanie kontaktów z rówieśnikami, pogorszenie się relacji z najbliższymi, zamknięcie się w sobie. Narastające objawy depresji u dorastającego wymagają szczególnej uwagi, gdyż doprowadzić mogą do próby samobójczej lub samobójstwa”¹⁹. Liczba prób samobójczych dzieci i młodzieży utrzymuje się w Polsce na wysokim poziomie. W 2015 r. osiągnęła najwyższy wskaźnik od lat (481 prób, w tym 12 podjętych przez dzieci do 12. roku życia). W 2016 r. był on niewiele niższy (475 prób). W 2015 r. samobójstwa były drugą pod względem liczebności przyczyną zgonów dzieci i nastolatków w wieku 10–19 lat. Niemal co piąty przypadek śmierci w tej grupie nastąpił w wyniku targnięcia się na własne życie²⁰.

15 Narodowy Program Ochrony Zdrowia Psychicznego na lata 2017–2022, dz. cyt.

16 Tamże.

17 Program zapobiegania depresji w Polsce na lata 2016–2020, dz. cyt.

18 *Dzieci się liczą*, dz. cyt.

19 Program zapobiegania depresji w Polsce na lata 2016–2020, dz. cyt.

20 *Dzieci się liczą*, dz. cyt.

Istotny wpływ na sytuację zdrowotną ma także to, jak młodzi ludzie dbają o własne zdrowie. Pozytywne wzorce w tym zakresie przekazywane są im poprzez działania edukacyjne, wychowawcze oraz kampanie informacyjne. Jak wynika z raportu *Stan zdrowia dzieci i młodzieży w Polsce*, „u młodzieży w wieku 11–18 lat występuje wiele niedostatków zachowań prozdrowotnych, np. wśród 15-letnich dziewcząt: 31% nie spożywa codziennie śniadań, owoców – 74%, warzyw – 70%; niski poziom aktywności fizycznej cechuje 90%; odchudza się bez uzasadnienia 20%. Nastolatki podejmują wiele zachowań ryzykownych dla zdrowia, np. wśród 15-letnich chłopców: regularnie pali papierosy 17%, często pije piwo 15%, upiło się cztery lub więcej razy 20%, używało marihuany lub haszyszu w ostatnich 30 dniach 12%. Zachowania te często kumulują się, tworząc zespół zachowań ryzykownych, który stwarza poważne zagrożenie dla zdrowia i funkcjonowania społecznego”²¹.

Inne badania dotyczące niewłaściwych nawyków zdrowotnych wskazują, że „regularne palenie papierosów deklaruje więcej młodzieży z miast wielkich (28%) i małych (29%), niż ze wsi (18%). [...] Napoje alkoholowe okazały się wśród młodzieży szkolnej używką bardziej rozpowszechnioną niż papierosy czy narkotyki (ogólnopolskie badania ankietowe HBSC przeprowadzone w 2014 r. wskazują, że spora grupa nastolatków po raz pierwszy sięgnęła po alkohol w wieku 11–13 lat. Wśród 11-latków napojów alkoholowych próbowało już 25% chłopców i 14% dziewczyn, w grupie 13-latków odsetek ten rośnie do 40%. Wśród 17–18-latków już tylko ok. 5–8% nigdy nie próbowało alkoholu”²². Alarmujący jest poziom spożycia napojów wysokoprocentowych – zadeklarowało je 54% uczniów (64% chłopców i 48% dziewcząt)²³, chociaż, jak pokazują nowsze analizy, proporcje te nieco się zmieniają. W ciągu miesiąca poprzedzającego badanie „Młodzież 2016”: „72% uczniów przynajmniej raz piło piwo, 63% – wódkę i inne mocne alkohole, a 41% – wino. W porównaniu z rokiem 2013 nastąpił spadek odsetka uczniów sięgających po wódkę (o 5 punktów procentowych), ale wzrost odsetka sięgających po wino (o 6 punktów procentowych)”²⁴.

Autorzy raportu *Młodzież a substancje psychoaktywne* nie potwierdzają tezy, że ta grupa powszechnie używa narkotyków: „zdecydowana większość badanych (85%) deklaruje, że w ciągu roku poprzedzającego badanie nie eksperymentowała z narkotykami. Badanie nie potwierdza także opinii, że branie narkotyków jest normalnym zachowaniem współczesnej młodzieży”²⁵.

21 B. Woynarowska, A. Oblacińska, *Stan zdrowia...*, dz. cyt.

22 *Dzieci się liczą*, dz. cyt.

23 A. Kolbowska (oprac.) (2009), *Młodzież a substancje psychoaktywne. Komunikat z badań*, Warszawa: CBOS, bit.ly/2YNqafY [dostęp: 5.05.2019].

24 *Młodzież 2016* (2016), Warszawa: CBOS, Krajowe Biuro ds. Przeciwdziałania Narkomanii, bit.ly/2OJJZ44 [dostęp: 5.05.2019].

25 *Młodzież a substancje psychoaktywne*, dz. cyt.

Przytoczone dane pochodzą jednak sprzed 2008 r., czyli granicznego momentu przed rozpowszechnieniem w Polsce (a także m.in. na Węgrzech, w Rumunii, w Wielkiej Brytanii i w Hiszpanii) innych substancji psychoaktywnych (tzw. dopalaczy), które całkowicie zmieniły rynek narkotykowy. Są one znacznie bardziej szkodliwe niż tradycyjne narkotyki – wywołują psychozy, szybciej i w większym stopniu wyniszczają organizm, a ponadto nie są znane długotrwałe skutki ich działania. Wcześniej sądzono, że środki te nie mają właściwości uzależniających, dziś już jednak wiadomo, że uzależnienie może nastąpić nawet po jednokrotnym ich zażyciu. Korzysta z nich często grupa najbardziej wykluczona, m.in. dlatego, że są stosunkowo łatwo dostępne oraz tańsze i mocniejsze niż narkotyki. Innym problemem jest to, że nie ma substancji neutralizujących dopalacze, bo nie jest znany ich dokładny skład, a użytkownik zwykle nie wie, co kupił i co zażywa. Do stosowania dopalaczy przynajmniej ok. 3,5% badanych młodych ludzi. Najbardziej rozpowszechnione substancje to marihuana i haszysz (w ciągu 12 miesięcy poprzedzających pomiar zażywał je co piąty uczeń), a także amfetamina i przyjmowane bez zalecenia lekarskiego środki uspokajające oraz nasenne²⁶.

Niekorzystna sytuacja (choć do niedawna lepsza niż w Europie) dotyczy nadmiernej masy ciała osób młodych. „W krajach UE nadwagę i otyłość zdiagnozowano u co czwartego dziecka; w Polsce w 2009 r. u 16,4% dzieci w wieku 6–19 lat i odsetek ten zwiększa się o ok. 2–3% na dekadę. Częstość [...] jest większa u chłopców niż u dziewcząt”²⁷. Potwierdzają to inne dane: „Wstępne wyniki badań HBSC 2018 wskazują, że aktualnie nadwaga i otyłość dotyczą 26% jedenastolatków, 24% trzynastolatków i 15% piętnastolatków”²⁸. Taka sytuacja wynika między innymi z niewłaściwych nawyków żywieniowych – w grupie wiekowej 18–24 lat znaleźć można najwięcej osób, które nie jedzą śniadań codziennie i najczęściej sięgają po słodczyce między posiłkami²⁹, a także tych, które często stosują diety niesprawdzone i nierekomendowane przez środowisko medyczne (40% badanych)³⁰. Młodzi ludzie konsumują tzw. śmieciowe jedzenie (czyli pokarmy bezwartościowe, a często szkodliwe dla zdrowia), bez uświadamiania sobie konsekwencji, które w przyszłości mogą w związku z tym ponieść. „Osoby młodsze częściej spożywają różnego rodzaju słone i słodkie przekąski, słodzone i energetyzujące napoje i alkohol, co zapewne jest związane z ich większą aktywnością towarzyską. Dobry stan zdrowia sprawia, że

26 *Młodzież 2016*, dz. cyt.

27 B. Woynarowska, A. Oblacińska, *Stan zdrowia...*, dz. cyt.

28 A. Fijałkowska, *Otyłość u dzieci na świecie – gdzie jest Polska?* (2019), Materiały z IV Narodowego Kongresu Żywieniowego, Warszawa, s. 25–26.

29 M. Feliksiak (oprac.) (2014), *Zachowania żywieniowe Polaków*, Komunikat z badań CBOS, nr 115, bit.ly/2Kuyx6P [dostęp: 5.05.2019].

30 M. Omyła-Rudzka (oprac.) (2014), *Diety Polaków*, Komunikat z badań CBOS, nr 113, bit.ly/2KiRo5V [dostęp: 5.05.2019].

perspektywa zachorowania wydaje się im odległa, a wysiłki nakierowane na poprawę czy zachowanie zdrowia – zbędne³¹.

Kolejnym czynnikiem wpływającym na otyłość, a tym samym ryzyko wystąpienia innych schorzeń, jest bardzo niski poziom aktywności fizycznej młodzieży. Badania GUS wskazują, że 99,4% osób w wieku 15–29 lat spędzało swój czas wolny biernie, na czynnościach niewymagających ruchu i wysiłku fizycznego³². Wynika to m.in. z niskiego poziomu zajęć wychowania fizycznego w szkole oraz z upowszechnienia alternatywnych form spędzania czasu wolnego, często prowadzących do uzależnień niesubstancjalnych (behawioralnych), przede wszystkim od internetu. Zwiększa się liczba młodych ludzi, którzy w sposób dysfunkcyjny korzystają z tego narzędzia (dziś jest to co ósmy nastolatek). Znacznie częściej nadużywają sieci młodzi ludzie, którzy borykają się także z innymi problemami – zaburzeniem uwagi i myślenia czy agresywnym zachowaniem³³. Aktualne analizy wskazują, że „ponad jedna trzecia badanych (35%) najchętniej przeznaczają wolny czas na uprawianie sportu, które jest obecnie bardziej [popularne] niż trzy lata temu, jednak około jednej czwartej uczniów lubi spędzać czas grając w gry komputerowe (26%) – od poprzedniego badania zauważalnie ich przybyło – lub surfując w internecie (23%). [...] «Nicnierobienie» – spanie, leżenie, odpoczywanie – stanowi preferowaną formę spędzania czasu wolnego ponad jednej czwartej młodzieży (27%) i jest nieco bardziej popularne niż trzy lata temu³⁴. Niską aktywność młodzieży potwierdza też raport *Aktywność fizyczna młodzieży szkolnej w wieku 9–17 lat*, przygotowany przez Instytut Matki i Dziecka na zlecenie Ministerstwa Sportu i Turystyki. Stwierdzono w nim „znaczące niedostatki w poziomie aktywności polskich uczniów: tylko co dziesiąty [z nich] spełnia oba kryteria aktywności fizycznej: intensywnej VPA³⁵ i umiarkowanej MVPA³⁶”.

Aktywność fizyczna polskiej młodzieży stopniowo pogarsza się z wiekiem. Jak wskazują analizy, „ogromna większość młodych ludzi mających od 18 do 34

---

31 A.A. Borowiec, A.E. Aranowska (2018), *Style żywieniowe Polaków i ich społeczno-demograficzne uwarunkowania*, „Pomeranian Journal of Life Science”, nr 64(2), s. 93–98.

32 *Młodzież a substancje psychoaktywne*, dz. cyt.

33 Projekt Rządowego Programu Aktywności Społecznej Młodzieży na lata 2015–2016 „Aktywna Młodzież” z dnia 19 maja 2014 r., bit.ly/2zllclG [dostęp: 5.05.2019].

34 *Młodzież 2016*, dz. cyt.

35 Wskaźnik VPA – aktywność fizyczna o dużej intensywności (powoduje brak tchu lub pocenie się) – zazwyczaj jest to aktywność dodatkowa, traktowana jako hobby, sposób spędzania czasu wolnego, technika rekreacyjna, por. *Aktywność fizyczna młodzieży szkolnej w wieku 9–17 lat*, bit.ly/2oRhqVz [dostęp: 5.05.2019].

36 Wskaźnik MVPA – aktywność fizyczna od umiarkowanej do intensywnej (przyspiesza czynność serca i przez jakiś czas powoduje brak tchu), wskaźnik ten pozwala określić ogólną aktywność fizyczną, wyrażoną liczbą dni w ostatnich siedmiu dniach, w których młodzież przeznaczała na nią co najmniej 60 minut dziennie, por. tamże.

lat uprawiał[a] sport w ciągu ostatniego roku”³⁷, jednak – jak wynika z europejskich badań porównawczych – „mniej niż jedna trzecia Polaków (28%) uprawia sport co najmniej raz w tygodniu, ponad połowa (56%) przyznaje, że w ogóle nie uprawia sportu ani nie ćwiczy. Nieco częściej (39% badanych) podejmujemy jednak inne aktywności fizyczne, jak jazda na rowerze czy taniec. Na tle całej Europy Polska znajduje się poniżej średniej jeśli chodzi o aktywność fizyczną – dwie piąte Europejczyków (40%) uprawia sport co najmniej raz w tygodniu, a 44% [przejawia] inną aktywność sportową”³⁸.

Legislacja

Sposób kształtowania polityki zdrowotnej regulują dwa podstawowe akty prawne: ustawa o zdrowiu publicznym oraz Narodowy Program Zdrowia na lata 2016–2020. W pierwszym z wymienionych dokumentów wskazano, że „zadania z zakresu zdrowia publicznego realizują, współdziałając ze sobą, organy administracji rządowej [...], państwowe jednostki organizacyjne, w tym agencje wykonawcze, a także jednostki samorządu terytorialnego, realizujące zadania własne polegające na promocji lub ochronie zdrowia, a w ich realizacji mogą też uczestniczyć [...] organizacje pozarządowe”. Dodatkowo podkreślono, że w realizacji zadań samorząd gminy oraz powiatu mogą współpracować z samorządem województwa. Koordynacja zadań powierzona została ministrowi właściwemu do spraw zdrowia, do którego należy:

- przygotowanie projektu Narodowego Programu Zdrowia,
- monitorowanie realizacji zadań i zapewnienie ich spójności,
- sygnalizowanie potrzeby podjęcia określonych zadań,
- gromadzenie, analizowanie i udostępnianie informacji dotyczących sytuacji zdrowotnej społeczeństwa i rozpowszechnienia czynników ryzyka,
- sporządzanie informacji o zadaniach z zakresu zdrowia publicznego zrealizowanych lub podjętych w danym roku, wraz z ich ewaluacją.

Na mocy ustawy utworzono Radę do spraw Zdrowia Publicznego, pełniącą funkcję opiniodawczo-doradczą³⁹.

Do kwestii zdrowia i samopoczucia społeczeństwa, w tym młodzieży, odnoszą się także inne akty prawne. Na ich podstawie wyznaczonymi realizatorami polityk publicznych w tym zakresie są ministerstwa, w tym sportu i turystyki, edukacji, sprawiedliwości oraz, analogicznie jak w ustawie o zdrowiu

37 M. Omyła-Rudzka (oprac.) (2018), *Aktywność fizyczna Polaków*, Komunikat z badań CBOS, nr 125, bit.ly/2MGSJVJ [dostęp: 5.05.2019].

38 *Eurobarometr 88.4: Aktywność sportowa (2018)*, listopad, bit.ly/2GRNU8n [dostęp: 5.05.2019].

39 Ustawa z dnia 11 września 2015 r. o zdrowiu publicznym (Dz.U. z 2015 r. poz. 1916).

publicznym – samorządy lokalne i organizacje pozarządowe. Dokumenty te są adresowane do ogółu społeczeństwa, nie do poszczególnych grup wiekowych. Pierwszy to ustawa o sporcie, w której czytamy, że „tworzenie warunków, w tym organizacyjnych, sprzyjających rozwojowi sportu, stanowi zadanie własne jednostek samorządu terytorialnego. Organ stanowiący jednostki samorządu terytorialnego może określić, w drodze uchwały, warunki i tryb finansowania zadania własnego, o którym mowa w ust. 1, wskazując w uchwale cel publiczny z zakresu sportu, który jednostka ta zamierza osiągnąć”⁴⁰.

Kolejny istotny akt prawny to ustawa o przeciwdziałaniu narkomanii. Wskazuje ona, że „przeciwdziałanie narkomanii należy do zadań własnych gminy, obejmujących prowadzenie profilaktycznej działalności informacyjnej, edukacyjnej oraz szkoleniowej w zakresie rozwiązywania problemów narkomanii, w szczególności dla dzieci i młodzieży, w tym prowadzenie zajęć sportowo-rekreacyjnych dla uczniów, a także działań na rzecz dożywiania dzieci uczestniczących w pozalekcyjnych programach opiekuńczo-wychowawczych i socjoterapeutycznych”⁴¹. Podkreślono jednak rolę podmiotów na szczeblu centralnym, czyli organów administracji rządowej oraz jednostek publicznych, w tym przedszkoli i szkół wszystkich szczebli, podmiotów działających w ochronie zdrowia, jednostek Wojska Polskiego, Policji i Straży Granicznej, organów celnych, służb penitencjarnych, instytucji systemu wsparcia społecznego oraz mediów⁴². Przeciwdziałanie narkomanii uznać można zatem za wspólne zadanie organów rządowych i jednostek samorządu terytorialnego, którym pomagają inne służby publiczne oraz podmioty społeczne. Istotną instytucją w tym zakresie jest również podlegające Ministrowi Zdrowia Krajowe Biuro do spraw Przeciwdziałania Narkomanii.

Szeroki zakres zadań państwa w zakresie dbałości o zdrowie, a także ich powiązanie z dobrym samopoczuciem społeczeństwa (jako elementem szeroko rozumianej jakości życia) ujęto w dokumencie *Polska 2030, trzecia fala nowoczesności. Długookresowa Strategia Rozwoju Kraju*. W rozdziale *Kapitał Ludzki* można przeczytać, że: „Dobry stan zdrowia populacji jest bardzo istotną przesłanką poprawy jakości życia. Zmniejszenie przedwczesnej umieralności, zachorowalności i niepełnosprawności uwarunkowane jest przyspieszeniem postępów w zwalczaniu szkodliwych dla zdrowia zachowań, takich jak używanie tytoniu, szkodliwe skutki spożywania alkoholu, niewłaściwa dieta i brak aktywności fizycznej, które prowadzą do większej zapadalności na przewlekłe choroby niezakaźne (głównie: nowotwory, choroby układu oddechowego, choroby układu krążenia, cukrzyca i choroby psychiczne). Niezbędne jest zatem zintensyfikowanie działań profilaktycznych promujących zdrowy styl życia, wdrożenie systemowych międzysektorowych działań eliminujących

40 Ustawa z dnia 25 czerwca 2010 r. o sporcie (Dz.U. z 2010 r. nr 127 poz. 857).

41 Ustawa z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu narkomanii (Dz.U. z 2005 r. nr 179 poz. 1485).

42 Tamże.

różnice w zdrowiu wynikające, między innymi z uwarunkowań społecznych oraz poprawa dostępu do wysokiej jakości usług zdrowotnych, tak by umożliwić szybki i efektywny powrót na rynek pracy”⁴³. W strategii został też sformułowany kierunek interwencji, który wydaje się szczególnie istotny dla młodego pokolenia: „opracowanie i wdrożenie międzysektorowych rozwiązań systemowych i działań wzmacniających kształtowanie postaw prozdrowotnych zwiększających dostępność do programów zdrowotnych (profilaktycznych, rehabilitacyjnych) w celu zmniejszenia zachorowalności i umieralności w szczególności z powodu chorób cywilizacyjnych”⁴⁴. W ramach interwencji założono: realizację programów promujących działania profilaktyczne, monitorowanie nowych zagrożeń i poprawienie adresowalności programów prozdrowotnych, identyfikację grup ryzyka i podejmowanie stosownych działań profilaktycznych, kształtowanie powszechnej świadomości zdrowotnej i zdrowego stylu życia, a także propagowanie wysokiej jakości produktów rolno-spożywczych, bezpiecznych dla konsumentów oraz upowszechnienie wiedzy na temat zasad żywienia⁴⁵.

Sport i aktywność fizyczna

Celami operacyjnymi Narodowego Programu Zdrowia na lata 2016–2020 są m.in. kwestie poprawy sposobu żywienia, stanu odżywienia oraz aktywności fizycznej społeczeństwa. Za ich realizację odpowiada minister właściwy do spraw zdrowia, we współpracy z ministrami do spraw kultury fizycznej, pracy, rodziny, turystyki, finansów publicznych, rolnictwa, obrony narodowej oraz oświaty i wychowania⁴⁶. W programie opisane zostały liczne zadania dotyczące promowania sportu wśród młodzieży, a także prawidłowego odżywiania się. Wspomina się o tworzeniu warunków umożliwiających kształtowanie i utrzymanie odpowiednich wzorców odżywiania i aktywności fizycznej (w tym w szkołach i placówkach systemu oświaty), a także określanie warunków zabudowy sprzyjających ruchowi pieszemu, rowerowemu i aktywności fizycznej, uwzględniających potrzeby osób niepełnosprawnych. W programie założono też utworzenie ogólnopolskiego centrum edukacji żywieniowej i zdrowego stylu życia – jedną z grup docelowych tej instytucji są dzieci i młodzież. Podstawowe dostępne materiały koncentrują się głównie na zdrowym odżywianiu⁴⁷. Narodowy Program Zdrowia na lata 2016–2020 ma promować kulturę fizyczną poprzez: zapewnianie obywatelom

43 Polska 2030, trzecia fala nowoczesności. Długookresowa Strategia Rozwoju Kraju, bit.ly/2YMPMPd [dostęp: 5.05.2019].

44 Tamże.

45 Tamże.

46 Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 4 sierpnia 2016 r. w sprawie Narodowego Programu Zdrowia na lata 2016–2020 (Dz.U. z 2016 r. poz. 1492).

47 Strona internetowa Narodowego Centrum Edukacji Żywieniowej, bit.ly/2yJ24Ei [dostęp: 5.05.2019].

dostępu do obiektów sportowych i zajęć ruchowych, także uczniów (ze szczególnym uwzględnieniem gimnastyki korekcyjno-kompensacyjnej), zwiększanie liczby godzin pozalekcyjnych zajęć sportowych, podniesienie atrakcyjności lekcji wychowania fizycznego w szkole oraz monitorowanie aktywności fizycznej polskiego społeczeństwa (na bazie wytycznych Światowej Organizacji Zdrowia dotyczących wymiaru prozdrowotnej aktywności fizycznej)⁴⁸.

Strategie i polityki dotyczące promowania roli sportu dla młodzieży opisane były w kierowanym wprost do młodego pokolenia Rządowym Programie Aktywności Społecznej Młodzieży na lata 2015–2016 (monitorowanym przez Instytucję Zarządzającą i Radę Działalności Pożytku Publicznego). Realizowano go w całości ze środków budżetu państwa. W priorytecie „Pasje i zainteresowania” zakładano wspieranie aktywności fizycznej i sportu, z wyłączeniem działań sportowych prowadzonych w ramach Ogólnopolskiego Systemu Sportu Młodzieżowego⁴⁹. Dane na jego temat są powszechnie dostępne, jednak dotyczą one wyłącznie młodzieży uzdolnionej sportowo. Cały system jest nastawiony na tworzenie dla tej grupy optymalnych warunków szkolenia i możliwości podnoszenia poziomu sportowego, a także wytypowanie zawodników o wysokim potencjale sportowym do dalszego szkolenia w placówkach sportowych i kadrach narodowych polskich związków sportowych oraz przygotowanie ich do reprezentowania kraju w zawodach międzynarodowych we wszystkich kategoriach wiekowych, w szczególności w sportach olimpijskich⁵⁰.

Inną inicjatywą umożliwiającą podejmowanie działań na rzecz aktywności fizycznej młodych ludzi jest Program dofinansowania zadań związanych z organizowaniem i prowadzeniem działalności wspierającej i kontrolnej sportu młodzieżowego, opłacany ze środków Funduszu Rozwoju Kultury Fizycznej w 2018 r., realizowany przez podmioty zewnętrzne, a monitorowany przez ministra sportu i turystyki. Nastawiony jest on przede wszystkim na szkolenie i współzawodnictwo sportowe uzdolnionej młodzieży⁵¹.

Funkcjonuje także program „Sport wszystkich dzieci”, ogłoszony przez Ministerstwo Sportu i Turystyki, nastawiony na upowszechnianie aktywności fizycznej wśród dzieci i młodzieży, w tym wyrównywanie ich szans w dostępie do usystematyzowanej aktywności fizycznej, a także – długofalowo – na promocję zdrowego i aktywnego stylu życia oraz dokonanie zmiany modelu zachowań społecznych w kwestii aktywności fizycznej⁵². Ze względu na uniwersalny charakter tego przedsięwzięcia warto przeanalizować realizowane w jego ramach zadania:

48 Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 4 sierpnia 2016 r. w sprawie Narodowego Programu Zdrowia.

49 Program Aktywności Społecznej Młodzieży na lata 2015–2016.

50 Strona internetowa Zespołu Sportu Młodzieżowego, www.sport-młodzieżowy.pl [dostęp: 5.05.2019].

51 Program dofinansowania zadań związanych z organizowaniem i prowadzeniem działalności wspierającej i kontrolnej sportu młodzieżowego ze środków Funduszu Rozwoju Kultury Fizycznej w 2018 roku, bit.ly/2YVM9By [dostęp: 5.05.2019].

52 Program „Sport wszystkich dzieci”, bit.ly/2ML38js [dostęp: 5.05.2019].

1. Projekt „Lokalny Animator Sportu” zakłada przede wszystkim:
  - wspieranie rozwoju dzieci i młodzieży poprzez zwiększenie aktywności ruchowej prowadzącej do poprawy sprawności fizycznej, zdolności motorycznych, stanu zdrowia i związanej z nim jakości życia,
  - stworzenie jak największej grupie młodych ludzi możliwości uczestnictwa w zorganizowanych, systematycznych i atrakcyjnych zajęciach sportowych (wyrównywanie szans w dostępie niezależnie od statusu materialnego rodziców).

Uwzględnia także wychowawczą i profilaktyczną rolę sportu, realizowaną poprzez „przeciwdziałanie patologiom społecznym, zwłaszcza przemocy i agresji interpersonalnej, pomoc środowiskom trudnym i zubożałym”. Uwzględnia współudział lokalnych struktur samorządu terytorialnego i środowisk gospodarczych.

2. Projekt „Wspieranie organizacji imprez sportowych dla dzieci i młodzieży” propaguje aktywność fizyczną i stwarza młodym ludziom możliwość udziału w interdyscyplinarnej rywalizacji sportowej. Zajmuje się również realizacją zadań wychowawczych (krzewienie idei fair play, ograniczenie agresji i patologii) oraz wyrównywaniem szans dzieci i młodzieży w dostępie do sportu, niezależnie od statusu materialnego rodziców. W przeciwieństwie do opisanych wcześniej programów, przedsięwzięcie jest kierowane także do uczniów z mniejszym potencjałem sportowym.
3. Wspieranie projektów upowszechniania sportu dzieci i młodzieży realizowanych przez polskie związki sportowe – zadanie to uwzględnia szeroki kontekst społeczny.

Aktywność fizyczna to także jeden ze sposobów włączenia społecznego założony w programie „Aktywne formy przeciwdziałania wykluczeniu społecznemu – nowy wymiar 2020” – jeden (fakultatywny) typ działań dotyczy edukacji zdrowotnej, rozumianej „jako działania w obrębie aktywności fizycznej i sportu, wypoczynku, krajoznawstwa, turystyki społecznej, w tym organizacji rajdów, biegów na orientację, biegów tematycznych”⁵³.

Pozostałe działania dotyczące propagowania aktywności sportowej, wpisujące się w szersze cele społeczne, w tym zdrowotne, zostały zawarte m.in. w ustawie o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi, gdzie znalazły się zapisy o Funduszu Zajęć Sportowych dla Uczniów, przeznaczonym na „dofinansowanie zajęć sportowych dla uczniów, prowadzonych przez kluby sportowe działające w formie stowarzyszenia oraz inne organizacje pozarządowe, które w ramach swojej statutowej działalności realizują zadania z zakresu upowszechniania kultury fizycznej wśród dzieci i młodzieży, a także organizowanych przez jednostki samorządu terytorialnego oraz na zadania określone

⁵³ Program „Aktywne formy przeciwdziałania wykluczeniu społecznemu – nowy wymiar 2020”, bit.ly/2MJRIMD [dostęp: 5.05.2019].

w przepisach o zdrowiu publicznym w zakresie aktywności fizycznej⁵⁴. Z kolei w ramach zadania „Sport dla wszystkich” przewidziano upowszechnianie aktywności fizycznej dzieci i młodzieży w konkretnych dziedzinach (m.in. sporty zimowe, powszechna nauka pływania oraz zajęcia z elementami gimnastyki korekcyjno-kompensacyjnej).

Edukacja fizyczna w szkołach została uwzględniona przede wszystkim w Rozporządzeniu Ministra Edukacji Narodowej z dnia 3 kwietnia 2019 r. w sprawie ramowych planów nauczania dla publicznych szkół (Dz.U. z 2019 r. poz. 639). Wychowanie fizyczne jest przedmiotem obowiązkowym, realizowanym w szkołach podstawowych w klasach I–III w wymiarze trzech, a w klasach IV–VIII – czterech godzin tygodniowo. W liceach ogólnokształcących zajęcia realizowane są w wymiarze trzech godzin tygodniowo przez wszystkie cztery lata nauki, tak samo jest w przypadku techników (tyle że tam kształcenie trwa pięć lat) oraz w szkołach branżowych (trzy lata). „Niepokojąco duży jest odsetek młodzieży (szczególnie w wieku gimnazjalnym i ponadgimnazjalnym), która nie uczestniczy regularnie w lekcjach wychowania fizycznego. [Zajęcia te] często uznawane są za nieatrakcyjne lub związane z różnego rodzaju problemami wynikającymi ze zbyt dużej trudności zadań przy obniżonej sprawności części uczniów, ocennej postawy nauczyciela oraz szczególnej presji grupy rówieśniczej. Presja grupy oraz rosnący poziom agresji stosunków społecznych pomiędzy uczniami (w tym tendencja publicznego „kompromitowania” nielubianych kolegów/koleżanek) może wpływać na obniżanie się poziomu uczestnictwa w zajęciach w szczególności uczniów mniej sprawnych fizycznie oraz otyłych lub z nadwagą⁵⁵.”

Obok wskazywanych w poszczególnych dokumentach grup realizatorów poszczególnych działań nie ustalono jednolitych zasad współpracy oraz tworzenia partnerstw w zakresie promowania kultury fizycznej i sportu wśród młodzieży. Większość programów zakłada – na poziomie ogólnym – współdziałanie jednostek samorządu terytorialnego różnych szczebli, placówek oświatowych oraz organizacji pozarządowych, a zwłaszcza klubów sportowych.

Zdrowy styl życia i zdrowe odżywianie

W celach operacyjnych Narodowego Programu Zdrowia na lata 2016–2020 zapisano m.in. poprawę sposobu żywienia oraz aktywności fizycznej społeczeństwa. Odpowiedzialność za realizację tych założeń spada na ministra właściwego do spraw zdrowia, we współpracy z ministrem właściwym do spraw: kultury fizycznej, pracy, rodziny, turystyki, finansów publicznych, rolnictwa, obrony

54 Ustawa z dnia 26 października 1982 r. o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi (Dz.U. z 1982 r. nr 35 poz. 230).

55 Program Rozwoju Sportu do roku 2020, bit.ly/2oyGTTx [dostęp: 5.05.2019].

narodowej oraz oświaty i wychowania⁵⁶. W programie znalazł się także zapis o profilaktyce i rozwiązywaniu problemów dotyczących używania substancji psychoaktywnych, uzależnień behawioralnych i innych zachowań ryzykownych. W tym zakresie podmiotem odpowiedzialnym jest minister właściwy do spraw zdrowia, którego wspierają ministrowie właściwi: do spraw oświaty i wychowania, obrony narodowej, pracy, rodziny, zabezpieczenia społecznego, spraw wewnętrznych, sprawiedliwości, finansów publicznych oraz informatyzacji.

W programie przewidziano wiele szczegółowych zadań zmierzających do zwiększenia dostępności produktów zalecanych do spożycia i redukcji dostępu do tych, których nie należy przyswajać w nadmiernych ilościach. Obejmują one ograniczanie działań marketingowych (szczególnie kierowanych do dzieci i młodzieży), upowszechnianie wiedzy dotyczącej zdrowego odżywiania w szkołach i placówkach systemu oświaty oraz kształtowanie, utrzymanie i upowszechnianie prawidłowych wzorców w tym zakresie. Mając na uwadze szerzenie wiedzy w zakresie żywienia i zdrowego stylu życia, pozytywną zmianę postaw i nawyków żywieniowych, a w konsekwencji poprawę stanu zdrowia Polaków, z inicjatywy Instytutu Żywności i Żywienia powołano Narodowe Centrum Edukacji Żywieniowej (NCEŻ). Oferuje ono m.in. centrum dietetyczne online – internetową poradnię, w której można zasięgnąć konsultacji indywidualnej u specjalistów w zakresie żywienia⁵⁷. Narodowy Program Zdrowia na lata 2016–2020 przewiduje również prowadzenie działalności informacyjno-edukacyjnej (także w mediach), szkoleniowej, wydawniczej i promocyjnej w zakresie zdrowego stylu życia. Adresatami są pracownicy ochrony zdrowia, nauczyciele, przedstawiciele administracji rządowej i przemysłu spożywczego, a także kobiety w ciąży i rodzice dzieci do 5 lat.

Osobne zadania dotyczą przeciwdziałania nadwadze i otyłości, prowadzenia kompleksowych badań epidemiologicznych dotyczących sposobu żywienia i stanu odżywienia polskiego społeczeństwa, ze szczególnym uwzględnieniem m.in. takich grup, jak dzieci i młodzież w wieku szkolnym i kobiety ciężarne. W ramach programu dofinansowywane są także inicjatywy polityki zdrowotnej dotyczące utrzymania prawidłowej masy ciała, realizowane przez jednostki samorządu terytorialnego ze środków Narodowego Funduszu Zdrowia.

Ograniczanie skali ryzykownych zachowań u młodego pokolenia odbywa się w ramach działań koordynowanych, wdrażanych i monitorowanych przede wszystkim przez ministra zdrowia. Są to:

⁵⁶ Narodowy Program Zdrowia na lata 2016–2020.

⁵⁷ Narodowe Centrum Edukacji Żywieniowej, bit.ly/2Me1Fmn [dostęp: 5.05.2019].

1. Krajowy program profilaktyki i rozwiązywania problemów alkoholowych

Zakłada on m.in. prowadzenie działań informacyjno-edukacyjnych, w tym kampanii edukacyjnych dotyczących ryzyka wynikającego ze spożywania alkoholu, podnoszenie wiedzy dorosłych, w tym rodziców, wychowawców i osób pracujących z dziećmi w zakresie szkód wynikających z picia alkoholu przez młodych ludzi, a także skutecznych oddziaływań profilaktycznych i pomocowych skierowanych do dzieci z rodzin z problemem alkoholowym. Inicjatywa ta obejmuje również upowszechnianie i wdrażanie rekomendowanych programów profilaktycznych oraz programów promocji zdrowia psychicznego z obszaru profilaktyki selektywnej adresowanych do dzieci, młodzieży, rodziców i wychowawców. Do jej celów zalicza się poszerzanie i podnoszenie jakości oferty pomocy psychologicznej, socjoterapeutycznej i opiekuńczej dla dzieci z rodzin z problemem alkoholowym⁵⁸.

2. Program zwalczania następstw zdrowotnych używania wyrobów tytoniowych i wyrobów powiązanych

W jego ramach zaplanowano doskonalenie zawodowe nauczycieli i innych osób pracujących z młodymi ludźmi w zakresie skutecznych działań profilaktycznych, prowadzenie Telefonicznej Poradni Pomocy Palącym oraz realizowanie badań dotyczących używania wyrobów tytoniowych i wyrobów powiązanych przez osoby dorosłe, dzieci i młodzież⁵⁹.

3. Ustawa z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu narkomanii (Dz.U. z 2005 r. nr 179 poz. 1485)

W większości zapisów odnosi się ona do ogółu społeczeństwa (bez wskazywania konkretnych grup wiekowych), jednak w niektórych fragmentach wskazuje działania szczegółowe, przypisane do zadań własnych gminy, obejmujące m.in. „profilaktyczną działalność informacyjną, edukacyjną oraz szkoleniową w zakresie rozwiązywania problemów narkomanii, w szczególności dla dzieci i młodzieży, w tym prowadzenie zajęć sportowo-rekreacyjnych dla uczniów, a także działań na rzecz dożywiania dzieci uczestniczących w pozalekcyjnych programach opiekuńczo-wychowawczych i socjoterapeutycznych”.

Problematykę promocji zdrowia psychicznego i zdrowego stylu życia, ze szczególnym uwzględnieniem zagadnień dotyczących zapobiegania narkomanii, przewidziano też w podstawie programowej kształcenia ogólnego, w programach przygotowania zawodowego nauczycieli oraz osób zajmujących się wychowaniem

⁵⁸ Narodowy Program Zdrowia na lata 2016–2020.

⁵⁹ Tamże.

i nauczaniem dzieci i młodzieży w szkołach lub w innych placówkach systemu oświaty.

4. Rozporządzenie Rady Ministrów dotyczące m.in. analizy istniejących zapisów prawnych pod kątem ochrony dzieci i młodzieży przed zbyt łatwym dostępem do treści seksualizujących i pornograficznych

Jego celem jest m.in. prowadzenie badań dotyczących skutków kontaktu z tego rodzaju materiałami dla rozwoju psychoseksualnego i zdrowia psychicznego odbiorców, rozwijanie i upowszechnianie oferty programów profilaktycznych opartych na podstawach naukowych. Rozporządzenie przewiduje także realizowanie szkoleń dotyczących zagrożeń oraz konsekwencji rozwojowych i zdrowotnych związanych z treściami o charakterze seksualnym, kierowanych do różnych grup zawodowych (w tym nauczycieli, lekarzy, inspektorów sanitarnych, prokuratorów, służb mundurowych, straży miejskich)⁶⁰.

Działania z zakresu promowania zdrowego stylu życia i odżywiania oraz zapobiegania niewłaściwym zachowaniom w tym zakresie i (lub) ograniczania ich zostały również wspomniane w dokumentach o bardziej uniwersalnej tematyce, w tym *Polska 2030. Trzecia fala nowoczesności. Długookresowa Strategia Rozwoju Kraju*, gdzie zapisano kierunek interwencji określony jako „opracowanie i wdrożenie międzysektorowych rozwiązań systemowych i działań wzmacniających kształtowanie postaw prozdrowotnych zwiększających dostępność do programów zdrowotnych (profilaktycznych, rehabilitacyjnych) w celu zmniejszenia zachorowalności i umieralności w szczególności z powodu chorób cywilizacyjnych”⁶¹ oraz w *Strategii Rozwoju Kapitału Ludzkiego 2020*, której jeden z celów dotyczy poprawy zdrowia obywateli oraz zwiększenia efektywności systemu opieki zdrowotnej⁶².

Zachęcanie młodzieży do zdrowego stylu życia i odżywiania uznać można za cele Krajowego Programu Przeciwdziałania Ubóstwu i Wykluczeniu Społecznemu 2020. Przewiduje on zwiększenie bezpieczeństwa żywnościowego, m.in. poprzez programy dożywiania dzieci i młodzieży, dostarczanie im odpowiednich ilościowo i jakościowo składników odżywczych oraz działania edukacyjne w zakresie zdrowego stylu życia (w tym zdrowego odżywiania). Ze względu na bardzo złożoną społeczną tematykę program koordynuje minister właściwy ds. zabezpieczenia społecznego i ds. wychowania i oświaty, współpracując także z jednostkami samorządu terytorialnego⁶³.

⁶⁰ Tamże.

⁶¹ *Polska 2030, trzecia fala nowoczesności...*, dz. cyt.

⁶² *Strategia Rozwoju Kapitału Ludzkiego 2020*, bit.ly/2TfBn3G [dostęp: 5.05.2019].

⁶³ *Krajowy Program Przeciwdziałania Ubóstwu i Wykluczeniu Społecznemu 2020*, bit.ly/2MXcWHH [dostęp: 5.05.2019].

Wśród działań nakierowanych na edukację w zakresie zdrowia i zdrowego stylu życia w szkołach należy też wskazać inicjatywę Ministerstwa Zdrowia pod nazwą „Poprawa dostępności do świadczeń stomatologicznych dla dzieci i młodzieży w szkołach”, której celem jest „zwiększenie dostępności do świadczeń [...] udzielanych w gabinetach dentystycznych w szkołach publicznych oraz objęcie jak najliczniejszej grupy dzieci i młodzieży efektywną opieką stomatologiczną oraz działaniami edukacyjnymi w zakresie zdrowia jamy ustnej”. Przewidziano działania z zakresu prewencji próchnicy zębów – systematyczną kontrolę stanu jamy ustnej, profilaktyczne świadczenia stomatologiczne (lakowanie, lakierowanie zębów) oraz edukację zdrowotną dzieci oraz ich rodziców⁶⁴. Co najmniej na trzy kolejne lata Ministerstwo Zdrowia zaplanowało także ogólnopolski program dotyczący przeciwdziałania próchnicy u młodzieży w wieku 15–19 lat. Chodzi w nim zarówno o badania stomatologiczne, jak i o edukację. Celami szczegółowymi tej inicjatywy są: podniesienie poziomu wiedzy młodzieży w zakresie prawidłowej higieny jamy ustnej, a także w zakresie właściwych nawyków żywieniowych, diety i stylu życia (jako elementów wpływających na zdrowe zęby) oraz wczesna identyfikacja próchnicy wśród osób, u których przeprowadzono badanie stomatologiczne w ramach tego przedsięwzięcia⁶⁵.

W oparciu o przewidzianą przez Ministerstwo Edukacji Narodowej podstawę programową dla szkół realizowany jest przedmiot o nazwie edukacja dla bezpieczeństwa, który obejmuje m.in. kształcenie w zakresie bezpieczeństwa państwa (w tym przygotowanie do działań ratowniczych w sytuacjach nadzwyczajnych zagrożeń – wypadków masowych i katastrof), podstawy pierwszej pomocy oraz edukację w zakresie zachowań prozdrowotnych. W jego ramach przekazywana jest wiedza na temat chorób cywilizacyjnych (nadciśnienie tętnicze, cukrzyca, zaburzenia gospodarki lipidowej, otyłość), nowotworowych, psychicznych, związanych z uzależnieniami i ryzykownymi zachowaniami, a także informacje o profilaktyce oraz czynnikach ryzyka. Realizacja przedmiotu uwzględnia szeroką współpracę szkół z podmiotami zewnętrznymi, m.in. z lokalnymi jednostkami policji, straży pożarnej, ośrodkami szkolenia, jednostkami wojskowymi i innego rodzaju organizacjami (Polski Czerwony Krzyż, Liga Obrony Kraju)⁶⁶.

W polskich szkołach nie prowadzi się systematycznej i obowiązkowej edukacji seksualnej i edukacji dotyczącej związków towarzyskich. W rozporządzeniu ministra edukacji narodowej w sprawie ramowych planów nauczania dla publicznych szkół przewidziano wprowadzenie nieobowiązkowego przedmiotu o nazwie

64 Program „Poprawa dostępności do świadczeń stomatologicznych dla dzieci i młodzieży w szkołach w 2018 roku”, bit.ly/2Kzrv0F [dostęp: 5.05.2019].

65 Ministerstwo Zdrowia: projekt profilaktyki próchnicy zębów dla młodzieży, portal Polityka Zdrowotna, bit.ly/2yMXULJ [dostęp: 5.05.2019].

66 Podstawa programowa przedmiotu edukacja dla bezpieczeństwa (projekt), bit.ly/2YUdQuf [dostęp: 5.05.2019]

wychowanie do życia w rodzinie – nie podano jednak jego wymiaru godzinowego, odsyłając w tej sprawie do zapisów ustawy o planowaniu rodziny, ochronie płodu ludzkiego i warunkach dopuszczalności przerywania ciąży. Zawiera ona informację, że w drodze rozporządzenia minister ustali sposób nauczania i zakres treści przedmiotu, co nie znalazło się jednak w rozporządzeniu w sprawie ramowych planów nauczania dla publicznych szkół⁶⁷.

Działania dotyczące podnoszenia świadomości w zakresie zdrowego stylu życia i czynników wpływających na zdrowie oraz dobre samopoczucie młodzieży zostały ujęte w Narodowym Programie Zdrowia na lata 2016–2020. Zapisy dotyczą w szczególności profilaktyki problemów zdrowia psychicznego oraz promocji i edukacji w zakresie właściwych zachowań społecznych („konstruktywne relacje międzyludzkie, przekonania, postawy, zachowania i styl życia wspierający zdrowie psychiczne, rozwijanie umiejętności radzenia sobie w sytuacjach zagrażających zdrowiu psychicznemu”). W dokumencie stwierdzono, że „cechą wspólną tej polityki jest rozwijanie potencjałów i koncentrowanie się na mocnych stronach dzieci i młodzieży”. Działania te realizowane są przez Ministerstwo Zdrowia, we współpracy z innymi właściwymi resortami oraz podmiotami wyłonionymi w konkursach, w tym jednostkami samorządu terytorialnego⁶⁸.

Młodzi ludzie w Polsce potrzebujący wsparcia w kryzysowych sytuacjach mogą skorzystać z bezpłatnego, anonimowego telefonu zaufania dla dzieci i młodzieży (pod numerem: 116 111), który obowiązuje w całej Europie. Prowadzi go Fundacja Dajemy Dzieciom Siłę. W ostatnim czasie jego funkcjonowanie przestało być finansowane ze środków Skarbu Państwa i obecnie działa dzięki wsparciu partnera biznesowego⁶⁹.

Kampanie informacyjne dotyczące zdrowego stylu życia i czynników wpływających na zdrowie oraz dobre samopoczucie mają zwykle szeroki zasięg. Kierowane są do wszystkich grup wiekowych, czasem wyodrębnianych. Tak było w przypadku akcji Polskiego Towarzystwa Kardiologicznego *Zdrowe dzieci, zdrowa młodzież, zdrowi dorośli*. Inicjatywa edukacyjna przeprowadzona w 2016 r. miała na celu upowszechnianie profilaktyki chorób układu krążenia, a także zwrócenie uwagi na rolę interakcji międzypokoleniowej w budowaniu i utrwalaniu zdrowego stylu życia⁷⁰. Wśród prozdrowotnych działań kierowanych do młodego pokolenia warto wspomnieć o zapoczątkowanej przez Ministerstwo Zdrowia w 2017 r. akcji pt. *Profilaktyka, człowieku!*, która miała zachęcić ludzi młodych (w wieku 18–35 lat) do zwiększenia dbałości o własne zdrowie i zwracania

67 Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 3 kwietnia 2019 r. w sprawie ramowych planów nauczania dla publicznych szkół (Dz.U. z 2019 r. poz. 639).

68 Narodowy Program Zdrowia na lata 2016–2020.

69 Telefon zaufania dla dzieci i młodzieży, 116111.pl/mlodziez [dostęp: 5.05.2019].

70 Kampania *Zdrowe dzieci, zdrowa młodzież, zdrowi dorośli*, bit.ly/2ZRcE8s [dostęp: 5.05.2019].

uwagi na niepokojące objawy⁷¹, a także o realizowanej w 2018 r. przez Fundację Aflofarm (pod patronatem m.in. Ministra Edukacji Narodowej) kampanii *Nie spal się na starcie*, mającej na celu powstrzymanie młodych osób (12–16 lat) przed sięgnięciem po pierwszego papierosa⁷².

Zdrowie psychiczne

Narodowy Program Ochrony Zdrowia Psychicznego na lata 2017–2022 zawiera zarówno cele medyczne (odnoszące się do osób chorych), jak i społeczne (adresowane do ogółu społeczeństwa). Zapisano w nim trzy cele główne:

- „1) zapewnienie osobom z zaburzeniami psychicznymi wielostronnej opieki adekwatnej do ich potrzeb;
- 2) prowadzenie działań na rzecz zapobiegania stygmatyzacji i dyskryminacji osób z zaburzeniami psychicznymi;
- 3) monitorowanie i ocenę skuteczności działań realizowanych w ramach Programu”.

Adresowany jest do ogółu społeczeństwa, niemniej wśród celów szczególnych wskazać można jeden, który dotyczy młodego pokolenia: „udzielanie wsparcia psychologiczno-pedagogicznego uczniom, rodzicom i nauczycielom”. Za wdrażanie zapisów dokumentu, koordynację i monitorowanie działań odpowiada minister zdrowia, jednak zadania wobec młodzieży delegowano na ministra właściwego do spraw oświaty i wychowania. Jednym z nich jest „przygotowanie, w porozumieniu z ministrem właściwym do spraw zdrowia, instytucjonalnych ram i zasad współdziałania jednostek psychiatrycznej opieki zdrowotnej z jednostkami systemu oświaty, w szczególności młodzieżowymi ośrodkami wychowawczymi”⁷³.

W programie znalazło się zadanie, które realizuje minister sprawiedliwości, dotyczące zapewnienia „osobom przebywającym w placówkach penitencjarnych wymiaru sprawiedliwości, w szczególności w ośrodkach dla młodocianych, dostępu do opieki psychiatrycznej i wsparcia psychologicznego”. Za wdrażanie dokumentu odpowiedzialne są także władze lokalne, które aktualizują wojewódzkie programy zwiększenia dostępności i zmniejszenia nierówności w dostępie do różnych form środowiskowej psychiatrycznej opieki zdrowotnej, w tym rozwoju Centrów Zdrowia i Opieki Psychiczej oraz placówek psychiatrycznej opieki zdrowotnej dla dzieci i młodzieży. Wojewódzki program może stanowić element regionalnego systemu ochrony zdrowia psychicznego, zaś samorządy powiatowe odpowiadają za „opracowanie lokalnego programu zwiększenia

71 Kampania *Profilaktyka, człowieku!*, profilaktykaczlowieku.pl [dostęp: 5.05.2019].

72 Kampania *Nie spal się na starcie*, www.niespalsienastarcie.pl [dostęp: 5.05.2019].

73 Narodowy Program Ochrony Zdrowia Psychicznego na lata 2017–2022.

dostępności i zmniejszenia nierówności w dostępie do różnych form środowiskowej psychiatrycznej opieki zdrowotnej, w tym rozwoju CZP oraz placówek psychiatrycznej opieki zdrowotnej dla dzieci i młodzieży w powiecie lub gminie". Jednostki samorządu terytorialnego mają wspierać dostęp dzieci i młodzieży do pomocy psychologiczno-pedagogicznej w poradniach oraz w przedszkolach, szkołach i placówkach.

Kolejnym dokumentem o ogólnym zastosowaniu, który warto przywołać, jest opisywany wcześniej Narodowy Program Zdrowia na lata 2016–2020. Jeden ze wskazanych w nim celów operacyjnych dotyczy profilaktyki problemów zdrowia psychicznego i poprawy dobrostanu psychicznego społeczeństwa. Przewiduje on działania kierowane wprost do młodych adresatów (lub pośrednio, poprzez specyfikę założonego oddziaływania):

- przeciwdziałanie seksualizacji dzieci i młodzieży,
- prowadzenie aktywnej polityki wobec dzieci i młodzieży,
- inicjatywy mające na celu wszechstronny rozwój i rozwijanie konstruktywnych relacji międzyludzkich,
- wzmacnianie potencjału zdrowia psychicznego dzieci i młodzieży przez wsparcie pozytywnego i harmonijnego rozwoju,
- kształtowanie osobowości, umiejętności osobistych i społecznych,
- udzielanie wsparcia w rozwiązywaniu problemów i kryzysów rozwojowych,
- podnoszenie odporności psychicznej i poprawa funkcjonowania emocjonalnego,
- zapobieganie zaburzeniom odżywiania o podłożu psychicznym (w tym anoreksji i bulimii), także w środowiskach o zwiększonym ryzyku,
- przeciwdziałanie problemom zdrowia psychicznego w placówkach, w których przebywają nieletni z nakazu sądu⁷⁴.

Podmiotami odpowiedzialnymi za realizację tych zadań jest minister właściwy do spraw zdrowia, współpracujący m.in. z ministrem właściwym do spraw: pracy, rodziny, zabezpieczenia społecznego, oświaty i wychowania, nauki, szkolnictwa wyższego oraz informatyzacji.

Innym istotnym dokumentem zawierającym informacje na temat zdrowia psychicznego jest Program zapobiegania depresji w Polsce na lata 2016–2020. Dotyczy wprawdzie ogółu społeczeństwa, jednak wskazano w nim szczególnie zagrożone grupy, w tym kobiety po urodzeniu dziecka oraz młodzież. Celem programu jest przede wszystkim profilaktyka i wzrost świadomości społecznej na temat zaburzeń depresyjnych. Uwzględnia on m.in. wiele działań informacyjnych i edukacyjnych adresowanych do młodzieży szkolnej oraz do kobiet przebywających na oddziałach położniczych. Dokument został uchwalony

⁷⁴ Narodowy Program Zdrowia na lata 2016–2020.

w 2016 r. i jest – jak wskazują autorzy – pierwszym systemowym programem zapobiegania depresji, prowadzonym na szczeblu krajowym⁷⁵.

Warto wskazać uwzględnione w EDDRA (Exchange on Drug Demand Reduction Action) i w systemie rekomendacji⁷⁶ programy prowadzone przez Państwową Agencję Rozwiązywania Problemów Alkoholowych oraz Krajowe Biuro do spraw Przeciwdziałania Narkomanii, w tym:

- Program Przeciwdziałania Młodzieżowej Patologii Społecznej (dotyczący profilaktyki selektywnej adresowany do młodzieży w wieku 13–19 lat zagrożonej narkomanią i wykluczeniem społecznym)⁷⁷,
- Szkolna Interwencja Profilaktyczna (program selektywnej profilaktyki narkomanii skierowany do uczniów, realizowany w formie krótkiej interwencji podejmowanej przez nauczyciela lub pedagoga szkolnego)⁷⁸,
- FreD goes net (program wczesnej interwencji adresowany do osób w wieku 15–21 lat używających narkotyków lub alkoholu w sposób okazjonalny)⁷⁹.

Mechanizmy wczesnej diagnozy i pomiaru zagrożeń

W Polsce nie istnieje zintegrowane, uniwersalne narzędzie diagnozy i pomiaru zagrożeń stanu zdrowia młodzieży. Dla poszczególnych grup schorzeń prowadzone są odrębne statystyki, które nie doczekały się zintegrowanego opracowania. Warto jednak wymienić opracowaną w ramach Active Healthy Kids Global Alliance w 2016 r. Polską Kartę Aktywności Fizycznej Dzieci i Młodzieży. Zebrano w niej dane dotyczące kilku wskaźników, w tym m.in.: ogólnej aktywności fizycznej, udziału w zorganizowanych zajęciach sportowych, aktywnej zabawy i transportu oraz zajęć ułatwiających utrzymanie prawidłowej masy ciała. Na ich podstawie sformułowano tezę, że w Polsce nie ma zrównoważonego podejścia do wspierania aktywności fizycznej dzieci i młodzieży, a najlepiej w tym zakresie funkcjonuje szkoła, gdzie działania koncentrują się wokół poprawy zajęć wychowania fizycznego i infrastruktury sportowej. Jednym z wniosków wynikających z badania był postulat rozpoczęcia stałego monitorowania zmian zachodzących w obszarach objętych poszczególnymi wskaźnikami karty oraz wypełnienie luk w badaniach naukowych⁸⁰.

⁷⁵ Program zapobiegania depresji w Polsce na lata 2016–2020.

⁷⁶ Polskie programy w bazie EDDRA, bit.ly/2KA5cYD [dostęp: 5.05.2019].

⁷⁷ Program Przeciwdziałania Młodzieżowej Patologii Społecznej, bit.ly/2YTjgFW [dostęp: 5.05.2019].

⁷⁸ Program Szkolna Interwencja Profilaktyczna, bit.ly/2nfm3Zq [dostęp: 5.05.2019].

⁷⁹ Program FreD goes net, bit.ly/2yKrzVY [dostęp: 5.05.2019].

⁸⁰ P. Zembura, A. Goldys, H. Nałęcz (2016), *Results from Poland's 2016 report card on physical activity for children and youth*, „Journal of Physical Activity and Health”, nr 13, s. 237–241, bit.ly/2pgX201 [dostęp: 5.05.2019].

Nawet jeśli programy diagnostyczne w konkretnej dziedzinie funkcjonują, monitoring nie jest prowadzony na bieżąco. Dobry przykład stanowi program Monitorowanie stanu zdrowia jamy ustnej populacji polskiej w latach 2016–2020, w którym najbardziej aktualne dane dotyczą roku 2015⁸¹. Jako przykłady dobrych praktyk można natomiast przywołać diagnozy o zasięgu lokalnym, dotyczące stanu zdrowia mieszkańców konkretnych miast, realizowane m.in. w Szczecinie⁸² i Białymstoku⁸³. Źródłem odnoszącym się do ogółu populacji w Polsce, jednak niesprofilowanym wyłącznie na kwestie zdrowotne, jest *Diagnoza społeczna 2015. Warunki i jakość życia Polaków*, w którym znalazły się rozdziały dotyczące zdrowia (objawów somatycznych, niepełnosprawności, stylu życia i czynników ryzyka zdrowotnego), a także takich zagadnień, jak stres i strategie radzenia sobie z problemami oraz trudnościami⁸⁴.

Zwiększanie dostępności placówek zdrowotnych

Wykazanie inicjatyw mających na celu ułatwienie dostępu do placówek zdrowotnych przez konkretną grupę wiekową jest właściwie niemożliwe. Funkcjonuje *Program Akredytacji. Szpitale*, który obejmuje zestaw standardów przygotowanych w 2009 r. przez Centrum Monitorowania Jakości w Ochronie Zdrowia, jednak dotyczą one ogólnej dbałości o poziom usług i dostępności szpitali dla pacjentów, a ponadto nie są one obligatoryjne⁸⁵. Inny dokument – *Program akredytacji. Podstawowa Opieka Zdrowotna. Zestaw standardów* – określa również reguły postępowania wobec wszystkich pacjentów. Wśród nich są takie zasady, jak:

- poszanowanie podstawowych praw i potrzeb chorych,
- respektowanie godności pacjentów (w szczególności osób upośledzonych fizycznie, psychicznie), bez względu na ich stan zdrowia, przekonania i sytuację ekonomiczną,
- zapewnienie warunków prywatności, nieskrępowania i dyskrecji,
- udzielanie zrozumiałej informacji o stanie zdrowia,
- współuczestnictwo pacjentów w podejmowaniu decyzji o planowanych działaniach medycznych⁸⁶.

81 Monitorowanie stanu zdrowia jamy ustnej populacji polskiej w latach 2016–2020, bit.ly/31q4GDx [dostęp: 5.05.2019].

82 *Diagnoza stanu zdrowia i potrzeb zdrowotnych mieszkańców Szczecina*, bit.ly/2Y5fXyO [dostęp: 5.05.2019]

83 Białystok PLUS, <https://bialystok.plus> [dostęp: 5.05.2019]

84 J. Czapiński, T. Panek (2015), *Diagnoza społeczna 2015, Warunki i jakość życia Polaków*, Warszawa: Rada Monitoringu Społecznego.

85 *Program akredytacji. Szpitale. Zestaw standardów*, bit.ly/2YzXwQ1 [dostęp: 5.05.2019].

86 *Program akredytacji. Podstawowa Opieka Zdrowotna. Zestaw standardów*, bit.ly/2YzXwQ1 [dostęp: 5.05.2019].

Poprawa dostępności do świadczeń zdrowotnych jest jednym z zadań przewidzianych w Krajowym Programie Przeciwdziałania Ubóstwu i Wykluczeniu Społecznemu 2020. Założono w nim m.in. poprawę jakości i efektywności systemu we wszystkich obszarach opieki zdrowotnej (podstawowej, ambulatoryjnej, szpitalnej, leczenia uzależnień) oraz wdrożenie zintegrowanej opieki i zarządzania chorobą. Ponieważ założono też wypracowanie skutecznych programów zdrowia publicznego dotyczących wybranych grup społecznych, istnieje możliwość, że pojawią się działania kierowane do poszczególnych grup wiekowych, w tym młodzieży⁸⁷.

Dokumentem wprost odnoszącym się do młodzieży jest Karta Praw Pacjenta, zawierająca sekcję *Prawa dziecka w trakcie udzielania świadczeń zdrowotnych*. Dotyczy ona pacjentów poniżej 18. roku życia, którym – oprócz prawa do korzystania z większości praw przysługujących osobom dorosłym w trakcie korzystania ze świadczeń zdrowotnych (jednak z uwzględnieniem uprawnień rodziców lub opiekunów i ograniczeń wynikających z wieku) – zagwarantowano dodatkowo dostęp do dentysty oraz do materiałów stomatologicznych. Pozostałe prawa odnoszą się w przeważającej części do osób, które ukończyły 16. rok życia (w jednym przypadku 13.) i dotyczą dostępu do informacji oraz możliwości wyrażania opinii o czynnościach medycznych, o zastosowaniu metod służących minimalizacji dyskomfortu związanego z wykonywanym badaniem, a także udzielania bądź odmawiania zgody na przyjęcie do szpitala psychiatrycznego⁸⁸.

Wyzwania w obszarze opieki zdrowotnej młodzieży

W debatach dotyczących zagadnień związanych ze zdrowiem i dobrym samopoczuciem młodzieży najmocniej wybijają się dwa wątki. Pierwszy z nich, ogólnej natury, dotyczy zwiększenia nakładów państwa na służbę zdrowia (postulat środowiska medycznego). Ministerstwo Zdrowia ogłosiło materiał pt. *Wspólnie dla zdrowia – narodowa debata o zdrowiu*, w którym można przeczytać: „Decyzja o znacznym zwiększeniu wydatków państwa na ochronę zdrowia do poziomu 6% PKB stworzyła wyjątkową szansę na wprowadzenie zmian w służbie zdrowia, tak aby działała sprawniej i efektywniej. Optymalne wykorzystanie większych niż kiedykolwiek przedtem publicznych wydatków na ochronę zdrowia wymaga – zdaniem ministra zdrowia – publicznej dyskusji. Zamierzamy ustalić priorytety i wytyczyć cele działania poprzez ogólnospołeczny dialog, wspólnie

87 Krajowy Program Przeciwdziałania Ubóstwu i Wykluczeniu Społecznemu 2020.

88 Karta Praw Pacjenta, bit.ly/2MVLIRj [dostęp: 5.05.2019].

z różnorodnymi środowiskami: pacjentów, lekarzy, pielęgniarek i innych zawodów medycznych, pracodawców i ekspertów”. Założono, że wprowadzenie punktem wyjścia do rozmów powinien być zaplanowany wzrost wydatków publicznych w sektorze zdrowia, ale [...] również inne kwestie: starzenie się społeczeństwa, wyzwania epidemiologiczne oraz rozwój technologii. Celem debaty jest „wypracowanie systemu, który zrównoważy potrzeby społeczne z możliwościami finansowymi i gospodarczymi państwa oraz zaangażowaniem kapitału społecznego”⁸⁹.

Kolejna dyskusja, która ukonkretyzowała się w formie skierowanej do Sejmu ustawy, dotyczącej kwestii obowiązkowych szczepień. Inicjatorem projektu nowelizacji ustawy o zapobieganiu oraz zwalczaniu zakażeń i chorób zakaźnych u ludzi jest Ogólnopolskie Stowarzyszenie Wiedzy o Szczepieniach „STOP NOP”, które dąży do zniesienia obowiązku szczepień ochronnych i wprowadzenia dobrowolności w tej kwestii. Jak wskazuje główny inspektor sanitarny: „[...] z punktu widzenia bezpieczeństwa publicznego i zdrowia obywateli każda zamiana, która mogłaby spowodować zmniejszenie wyszczepialności naraża nas na powrót chorób, które są niemal zapomniane”⁹⁰.

Nie weryfikowano jeszcze bezpośrednio skuteczności prowadzonych kampanii zachęcających do szczepień. Badania wskazują jednak, że nastawienie społeczne pozytywnie się zmienia w tej kwestii. „W ciągu ostatnich pięciu lat, od kiedy monitorujemy tę kwestię, poprawiło się nastawienie Polaków do szczepień, a szczególnie wyraźną poprawę odnotowaliśmy w ciągu ostatniego półtora roku. W tym czasie umocniło się wśród badanych przekonanie, że szczepienia przeciwko najgroźniejszym chorobom zakaźnym powinny być obowiązkowe, i obecnie taki pogląd podziela ogromna większość respondentów. Wzrost poparcia dla poglądu, że szczepienia powinny być obowiązkowe, można tłumaczyć ogólną poprawą nastawienia wobec szczepionek. Polacy obecnie częściej niż półtora roku temu podzielają przekonanie, że są one najskuteczniejszym sposobem ochrony dzieci przed poważnymi chorobami, że podawane preparaty są bezpieczne oraz że pozytywne efekty szczepień przeważają nad ewentualnymi skutkami negatywnymi. Coraz rzadziej natomiast uważają, że szczepionki dla dzieci mogą wywoływać u nich poważne zaburzenia rozwojowe oraz że są one promowane przede wszystkim dlatego, że leży to w interesie koncernów farmaceutycznych. Warto również podkreślić, że bardzo wyraźnie zmalał odsetek badanych niemających wyrobionego zdania na temat szczepień”⁹¹. Należy jednak pamiętać, że nawet niewielkie (procentowo) odstępstwa w tym obszarze stanowią istotne zagrożenie dla ogółu populacji. W debacie publicznej zaczęły się

89 Wspólnie dla zdrowia – narodowa debata o zdrowiu, bit.ly/2yMTFQb [dostęp: 5.05.2019].

90 Wypowiedź dla TVN24, bit.ly/2o7j2dA [dostęp: 5.05.2019].

91 M. Omyła-Rudzka (oprac.) (2019), *Stosunek do szczepień ochronnych dzieci*, Komunikat z badań CBOS 9/2019, s. 4, bit.ly/2z0LFLT [dostęp: 5.05.2019].

w związku z tym pojawiać postulaty wprowadzania kar w tym zakresie, zamiast jedynie przekonywania.

Wiele toczących się w Polsce dyskusji o kwestiach zdrowotnych ma podłoże ideologiczne, a najbardziej jaskrawym przykładem jest kwestia dopuszczalności przerywania ciąży. Zalicza się do nich również obszar uzależnień – dominuje tzw. paradygmat całkowitej abstynencji od substancji psychoaktywnych, utrudniający podejmowanie działań nastawionych na redukcję szkód. Podobne ograniczenia natury mentalnej i ideologicznej dotyczą traktowania nosicieli wirusa HIV, wobec których nie wdrożono jednolitych, uniwersalnych procedur medycznych. Sprawa ta nabiera znaczenia w związku z tym, że pojawiają się nowe zjawiska społeczne sprzyjające rozwojowi zakażeń (nie tylko HIV) – prostytutka młodych mężczyzn (w tym zza wschodniej granicy) czy tzw. chemseks, czyli przyjmowanie narkotyków lub alkoholu w celu zwiększania doznań seksualnych, co często prowadzi do utraty kontroli i zwiększenia ekspozycji na zakażenia.

Najnowsza zmiana prawna związana z substancjami psychoaktywnymi dotyczy ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii, która spowodowała, że 114 substancji psychoaktywnych wykorzystywanych w dopalaczach zostało zrównanych z tradycyjnymi narkotykami, w związku z czym za ich posiadanie i dystrybucję grożą obecnie sankcje. Przeciwnicy tego rozwiązania wskazują, że skrajna penalizacja w przypadku posiadaczy zakazanych substancji utrudnia podejmowanie wobec nich działań terapeutycznych⁹².

---

92 Dopalacze – nowa definicja, Infor.pl, bit.ly/2KEbvKU [dostęp: 5.05.2019].

KREATYWNOSĆ I KULTURA

MAGDALENA DUDKIEWICZ

Wprowadzenie

W Polsce nie prowadzi się regularnych badań dotyczących wyłącznie udziału młodzieży w kulturze i jej kreatywności. Istnieją jednak analizy dotyczące uczestnictwa obywateli w działaniach kulturalnych, wykazujące istotne różnice w zakresie intensywności i form tego udziału w różnych grupach wiekowych. Na wstępie należy zwrócić uwagę na istotne rozbieżności definicyjne, które w znacznym stopniu mogą wpłynąć na oceny omawianego obszaru. Chodzi o definiowanie pojęcia uczestnictwa w kulturze, które bywa określane w sposób wąski (tradycyjny) jako „robienie czegoś” z zasobami kultury¹. To podejście najczęściej bywa stosowane w publicznych statystykach i oznacza korzystanie z wytworów kultury tworzonych przez różnorodne instytucje (konsumpcję), ewentualnie – amatorskie tworzenie tego rodzaju zasobów². Ta dziedzina aktywności traktowana jest zatem niemal wyłącznie przez pryzmat relacji jednostki z kulturą instytucjonalną.

Są także szersze podejścia – jedne uwzględniają nie tylko odbiór, ale także tworzenie i interpretację różnorodnych przekazów³, a inne zakładają partycypację, definiowaną jako „indywidualny udział w zjawiskach kultury – przyswajanie jej treści, używanie jej dóbr, podleganie obowiązującym w niej normom i wzorom, ale także tworzenie nowych jej wartości oraz odtwarzanie i przetwarzanie istniejących”⁴.

Osobny zbiór definicji wynika z bardzo szerokiego, antropologicznego pojmowania kultury i można go scharakteryzować jako: specyficzny sposób życia człowieka; wszystko, co sprawia, że funkcjonuje on inaczej niż pozostałe stworzenia; wyjątkowy sposób adaptowania się do rzeczywistości⁵; podsta-

1 M. Krajewski, *Co to jest uczestnictwo w kulturze?*, bit.ly/2KJs6Nz [dostęp: 15.07.2019].

2 *Cultural statistics. Edition 2011*, bit.ly/2mBVvBd [dostęp: 15.07.2019]; A. Morrone, *Guidelines for measuring cultural participation*, bit.ly/2oVWOM6 [dostęp: 15.07.2019]; U. Przybyszewska (1982), *Przemiany uczestnictwa kulturalnego społeczeństwa polskiego w świetle badań socjologicznych*, Warszawa: Instytut Kultury, Wydawnictwo Naukowe PWN.

3 A. Kłosowska (1983), *Socjologia kultury*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN; A. Kłosowska (1972), *Społeczne ramy kultury*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.

4 A. Tysza (1971), *Uczestnictwo w kulturze. O różnorodności stylów życia*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.

5 M. Krajewski, *Co to jest uczestnictwo w kulturze?*, dz. cyt.

wowe narzędzie, które zapewnia ludziom przewagę nad światem zwierzęcym i przyrodą. W tym podejściu istotny jest kontekst społeczny – fakt, że żyjemy w otoczeniu wytworów kultury (w „zanurzeniu” w kulturze), w istotny sposób pośredniczących w relacjach międzyludzkich. Bywa ono opisywane jako „bycie w kulturze”⁶, czyli posiadanie wewnętrznych predyspozycji do rozumienia wzorów kulturowych i wynikających z nich zachowań ludzi, jak też pojmowania wytworów kultury oraz posiadanie umiejętności ich wytwarzania i przetwarzania. Uczestnictwo pojmowane w ten sposób dotyczy szerokiego zakresu: treści, dobra, norm, wzorów, wartości oraz przejawów kultury, jednak – paradoksalnie – powszechność tego stanu sprawia, że fakt „bycia w kulturze” nie jest na co dzień odczuwany i uświadamiany.

Kolejnym ważnym zagadnieniem jest powiązanie uczestnictwa w kulturze z powszechnymi normami i wartościami – oznacza ono zarówno odtwarzanie i przetwarzanie już istniejących wzorów, jak i tworzenie nowych⁷. Ten szeroki społeczny i moralny kontekst ma szczególne znaczenie dla kształtowania młodych ludzi. Poziom uczestnictwa w kulturze ma istotne przełożenie na ich dalsze życie – prezentowane postawy życiowe, sposób funkcjonowania w społeczeństwie, wyznawane wartości.

Uczestnictwo w kulturze może mieć zatem wymiar instytucjonalny i nastawiony na odbiór, ale również odnosić się do szerokich sfer życia, uwzględniając także jej niematerialne i nieinstytucjonalne zjawiska⁸ oraz definiować je jako „proces włączania i wyłączenia się jednostek i grup, przedmiotów, idei, zachowań oraz ich konfiguracji w konkretne sytuacje (codzienne i odświętne) uregulowane kulturowo [...], [co] jest możliwe dzięki ludzkim zachowaniom – zawsze więc ma *ex definitione* charakter aktywny”⁹.

Mamy zatem do czynienia albo z uczestnictwem traktowanym jako odbiór (recepja), uczenie się, wykorzystywanie i konsumowanie dóbr kultury wytworzonych przez innych (jest to zgodne z zapisami ustawy o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej¹⁰), albo ze złożonym dynamicznym zestawem praktyk kulturalnych, realizowanych w miejscach określanych przez Barbarę Fatygę jako „zastępcza (substytutowa) infrastruktura kultury, obejmująca obiekty i miejsca w przestrzeniach publicznych, które nie zostały pierwotnie pomyślane jako pełniące (wąsko rozumiane) funkcje kulturalne. Są one szczególnie istotne tam, gdzie istnieją i oficjalna infrastruktura kultury

6 M. Golka (2008), *Socjologia kultury*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.

7 A. Tyszka, *Uczestnictwo w kulturze...*, dz. cyt.

8 Tamże.

9 B. Fatyga, *Uczestnictwo w kulturze*, Definicja autorska dla OŻK-SB, 2013, ozkultura.pl/node/416 [dostęp: 15.07.2019].

10 Ustawa z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej (Dz.U. z 1991 r. nr 114 poz. 493).

nie zaspokajają potrzeb integracyjnych i – często – ludycznych konkretnych grup społecznych lub też wyklucza je z oficjalnego uczestnictwa. Przykłady tak rozumianej infrastruktury zastępczej to: miejsce pod sklepem, przystawki «trzepaki» na podwórzach miast, osłonięte krzakami ławki w parku, przystanki autobusowe czy klatki schodowe okupowane przez «niebieskie ptaki» lub/i młodzież, pustostany i ruiny, ogrody działkowe, zakamarki dworców i kanałów, w których koczują bezdomni, itd.¹¹. W tak rozumianym uczestnictwie nie są potrzebne wyspecjalizowane formalne instytucje – w opracowanej przez Tomasza Szlendaka typologii aktywności kulturalnej i udziału we współczesnym życiu kulturalnym pojawiła się kategoria „grona towarzyskie”. Są to „hordy» przyjaciół z klasy, ze szkoły, z grupy na studiach. Ludzie młodzi wychodzący razem, wędrujący do galerii obejrzyć wystawę przed piwem w pubie, albo lądujący w gromadzie na festiwalu muzyki elektronicznej. Ludzie wychodzą z domów, zwłaszcza [...] młodzi, ponieważ chcą się spotkać ze znajomymi. To jest główna potrzeba i motywacja. Oddolnie zatem, samodzielnie organizując się w grupy [...], dla których współprzebywanie i towarzyskość jest ważniejsza od przeżyć artystycznych¹².

Analizując zatem kwestie kultury i kreatywności młodzieży, z pewnością trzeba mieć te kwestie na uwadze. Niektóre źródła jednoznacznie podkreślają znaczenie szerokiego, uspołecznionego podejścia do kultury – w opracowanym przez Zespół Doradców Strategicznych Prezesa Rady Ministrów raporcie *Młodzi 2011* można przeczytać: „[...] dla współczesnej młodzieży uczestnictwo w kulturze oznacza przede wszystkim rozrywkę oraz formę «bycia razem» – czyli sposób prezentowania własnej pozycji społecznej i kreowania własnego wizerunku”. Autorzy wspominają o takich zjawiskach, jak „przesunięcie akcentu z kultury na rozrywkę, szukanie przyjemności i sprawianie innym przyjemności, dążenie do zabawy”, podkreślając jednocześnie specyficzny, kreatywny i kształtujący przyszłość młodych ludzi aspekt, jakim jest eksperymentowanie z „własnymi nieujawnionymi talentami”.

Negatywną stroną takiego podejścia („otwierania się na wszystko”) jest to, że „gust estetyczny młodzieży staje się wielowektorowy, «nieposzukujący», rozmyty, przypadkowy i «patchworkowy»”, chociaż wcale nie prowadzi to do „bezmysłnej akceptacji kultury dominującej – tej masowej czy krążącej w sieci. W pewnych gronach rodzi ona świadomą kontestację demonstrowaną [...] lekceważeniem «masówek», «spędów», telewizyjnych seriali, trzymaniem dystansu do sieciowego «śmietnika znaczeń», czy programowym wykluczeniem

11 B. Fatyga, A. Bakulińska, *Zastępcza (substytutynna) infrastruktura kultury*, Definicja autorska dla OŻK-SB, ozkultura.pl/node/1632 [dostęp: 15.07.2019].

12 W. Burszta i in. (2009), *Raport o stanie i różnicowaniach kultury miejskiej w Polsce*, bit.ly/2o1xlLD [dostęp: 3.10.2019].

telewizora z zestawu sprzętów domowych”¹³. Według autorów raportu taki stan rzeczy jest wynikiem przede wszystkim braku atrakcyjnej oferty instytucji kultury (jej niedopasowania do gustów odbiorców, niedostępności finansowej) dla młodzieży oraz zaniedbań w zakresie edukacji kulturalnej. W znacznym stopniu jest to pokłosie niewłaściwej struktury wydatków państwa na kulturę, która nie uwzględnia potrzeb młodych odbiorców. Przykładem może być inwestowanie w duże budynki, podczas gdy „różnorodność i niszczość kultury lepiej znosiłaby obiekty małe, o elastycznych funkcjach i przeznaczeniu”¹⁴.

Główny Urząd Statystyczny prowadzi cykliczne badanie *Uczestnictwo ludności w kulturze* (ostatni dostępny raport pochodzi z 2014 r., a dane sięgają 2009 r.). Wynika z niego, że do grup wiekowych 25–34 lata oraz 15–24 lata należy najwięcej osób twierdzących, że kultura jest ważna (sądzi tak odpowiednio 84% i 81,8% respondentów). W grupie 15–24 lata zanotowano najwyższy odsetek osób, które przeczytały w ciągu roku co najmniej jedną książkę – 74,9% (w miastach – 79,5%, na wsi – 69,1%; trzeba jednak pamiętać, że są to często podręczniki szkolne lub studenckie i lektury obowiązkowe)¹⁵. Uczestnictwo w kulturze związane jest także z korzystaniem ze środków masowego przekazu: gazety czytało ponad 70% osób w wieku 25 lub więcej lat i 55,7% w wieku 15–24 lata; najwięcej osób słuchających radia było w grupie 25–34 lata (89,6%), a najmniej w populacji 15–24-latków¹⁶.

Młodzi ludzie relatywnie często chodzą do kina (78% w grupie 15–24 lata), a jednocześnie w tej właśnie grupie odnotowano najniższy odsetek osób oglądających filmy fabularne (87,9%)¹⁷.

Należy podkreślić, że z różnych powodów – materialnych, społecznych, infrastrukturalnych – bardzo często młodzi ludzie nie znajdują dla siebie miejsca w obrębie kultury instytucjonalnej. Potwierdzają to przywoływane dane GUS – według sprawozdań domów i ośrodków kultury, klubów i świetlic w 2014 r. w zajęciach zespołów artystycznych uczestniczyło jedynie 266,6 tys. osób (w tym 61,2% stanowiły dzieci i młodzież szkolna), w zajęciach kół i klubów – 422,9 tys. osób (w tym 41,1% uczniów)¹⁸. Nie są to liczby imponujące, zwłaszcza że – jak pisze Tomasz Szlendak – mamy tu do czynienia z uczestnictwem przymusowym. W przywołanej wcześniej typologii aktywności kulturalnej i uczestnictwa we współczesnym życiu kulturalnym wyróżnia się dodatkową

13 K. Szafranec (2011), *Młodzi 2011*, M. Boni (red. nauk.), Warszawa: Kancelaria Prezesa Rady Ministrów, s. 248, bit.ly/2YRJclt [dostęp: 15.07.2019].

14 Tamże, s. 250.

15 *Uczestnictwo ludności w kulturze w 2014 roku* (2016), Warszawa: GUS, bit.ly/31CfVbR [dostęp: 15.07.2019].

16 Tamże.

17 Tamże.

18 Tamże.

kategorię młodzieżową – „dzieci z autobusu”. Są to „uczniowie i przedszkolaki przywożone do instytucji kultury na przedstawienia i pokazy edukacyjne, jeden z najwierniejszych i najliczniejszych widzów i klientów polskich instytucji kultury, który nie ma wyboru – po prostu w wydarzeniach artystycznych uczestniczyć musi. Bez nich instytucje kultury w Polsce z pewnością świeciłyby pustkami”¹⁹. W resortowym programie „Młodzież solidarna w działaniu na lata 2016–2019” wspomina się, że „dzieci oraz młodzież stanowią tzw. grupę etatowych odbiorców kultury”²⁰.

Inne dane obrazujące udział młodzieży w kulturze zawiera raport *Młodzi i media. Nowe media a uczestnictwo w kulturze*, przygotowany przez Centrum Badań nad Kulturą Popularną SWPS. Dotyczy on wpływu nowoczesnych sposobów komunikacji na aktywność młodego pokolenia. Autorzy stawiają tezę, że wbrew wielu opiniom oddziaływanie to jest pozytywne. „Internet na poziomie praktyk młodych ludzi nie jest wcale medium indywidualistycznym i globalnym. Jego użycia są zazwyczaj grupowe, współniane przez krąg znajomych (którzy odwiedzają podobne strony i komunikują się ze sobą tymi samymi kanałami), a przez to silnie lokalne. Realnie praktykowany «współ-internet» jest bliższy i mniejszy niż abstrakcyjna globalna sieć”. Twierdzą również, że internet uzupełnia luki w opisanej wcześniej ofercie instytucjonalnej: „Ahierarchiczny obieg wiedzy i treści kulturowych rzuca wyzwanie dla świata instytucji, zarówno edukacyjnych – bo ułatwia uczenie się poza szkołą, obok szkoły, a czasem wbrew szkole – jak i kulturalnych. Podłączony do sieci komputer staje się podstawowym interfejsem dostępu do wiedzy i kultury. Bez względu na to, czy chodzi o teksty potrzebne do odrobienia zadania domowego, obejrzenie ulubionego serialu czy zainteresowanie teatrem, pośredniczy w tym najczęściej nie książka czy telewizja, lecz ekran monitora. W czasach gdy kultura jest cyfrowa lub cyfryzowana, łatwo kopiowalna i krąży w internetowych sieciach wymiany, ostatecznie załamują się hierarchie oddzielające «wysokie» od «niskiego» i «elitarnie» od «popularnego», a tradycyjne instytucje kultury nagle zaczynają działać w zupełnie nowym otoczeniu”²¹.

Bez uwzględnienia internetu i nowoczesnych form komunikacji nie sposób mówić o uczestnictwie młodzieży w kulturze. Wynika to także z przytoczanych wcześniej badań GUS: odsetek osób codziennie korzystających z komputera w domu w grupie 15–24 lata jest najwyższy (85,8%). Zwykle urządzenie używane jest w celach rozrywkowych: do odtwarzania lub pobierania filmów, plików z muzyką, grania lub pobierania gier (takie deklaracje złożyło 62,6% użytkowników w grupie 15–24 lata i 45,8% w wieku 25–34 lata)²². Zdawali sobie z tego sprawę

19 W. Burszta i in., *Raport o stanie i różnicowaniach...*, dz. cyt.

20 Program „Młodzież solidarna w działaniu na lata 2016–2019”, bit.ly/301H3ku [dostęp: 15.07.2019].

21 M. Filiciak i in. (2010), *Młodzi i media. Nowe media a uczestnictwo w kulturze*, bit.ly/2C1WbER [dostęp: 15.07.2019], s. 3.

22 *Uczestnictwo ludności w kulturze w 2014 roku...*, dz. cyt.

także autorzy diagnozy przygotowanej na potrzeby *Strategii Rozwoju Kapitału Społecznego 2020*. Wskazano w niej bardzo znamienne rysy samoświadomości młodych osób, przekonanych o swojej przewadze nad starszym pokoleniem. Uważają one, że są bardziej nowoczesne, lepiej radzą sobie z wykonywaniem kilku aktywności jednocześnie, szybciej się uczą i są bardziej kreatywne. Jednocześnie należy podkreślić, że wzory uczestnictwa w kulturze nie zależą jedynie od wieku, lecz także od czynników geograficznych, ekonomicznych, edukacyjnych i technologicznych (często silnie ze sobą skorelowanych)²³. Autorzy badania wskazują także, że „nowe formy uczestnictwa pozytywnie wiążą się z innymi formami aktywnego uczestnictwa w kulturze”²⁴.

Wszystkie wskazane czynniki mają wpływ na dostęp do dóbr kultury lub na wykluczenie kulturowe. Nie są one oczywiście powiązane wyłącznie z młodzieżą, jednak ich wpływ na model uczestnictwa tej grupy w kulturze jest tym istotniejszy, że przenosi się na aktualne oraz przyszłe praktyki społeczne. To z kolei ma wpływ na istotne dla rozwoju zjawiska, takie jak: spójność i mobilność społeczna lub równość szans. Warto jednak podkreślić, że znaczenie mają tu nie tylko elementy ekonomiczne, czasowe i przestrzenno-geograficzne, lecz – jak twierdzą autorzy *Strategii rozwoju kapitału społecznego*: „Coraz częściej wskazuje się na równie istotną rolę jakości oferty kulturalnej oraz aspiracji kulturowych obywateli i zmian stylu życia. Podobnie jak w przypadku innych sfer społecznej aktywności, wykluczeniem zagrożone są głównie grupy i środowiska ubogie, o niskim wykształceniu i statusie społecznym. Dostęp do oferty kulturalnej jest zróżnicowany zarówno na płaszczyźnie miasto – wieś, jak i w rozkładzie regionalnym. Zarówno oferta kulturalna, jak i infrastruktura kultury w miastach jest dużo bardziej rozwinięta i zróżnicowana”²⁵. Diagnoza zawiera również ważne informacje kontekstowe dotyczące kreatywności. Nie odnoszą się one wyłącznie do młodzieży, jednak zawierają tezę o tym, że w stosunku do średniej europejskiej Polska ma bardzo niski odsetek studentów kierunków artystycznych. W pewnym stopniu fakt ten można uznać za odzwierciedlenie potencjału kreatywnego polskiej młodzieży, który z kolei ma istotne znaczenie dla życia społecznego i „nie jest zasobem, który należy do jednostek, instytucji, organizacji czy firm, ale jest raczej specyficznym systemem powiązań między nimi, sprzyjającym tworzeniu rzeczy nowych, oryginalnych i innowacyjnych, [...] [a system] kształcenia artystycznego ze względu na swój wszechstronny

23 Dobrze obrazują to wyniki badania przeprowadzonego przez firmę Millward Brown na zlecenie władz Warszawy, które wykazało, że oprócz wieku, największy wpływ na korzystanie z szeroko rozumianej oferty kulturalnej w stolicy ma status materialny – im wyższy, tym uczestnictwo w kulturze bardziej intensywne, por. *Badanie publiczności warszawskich instytucji kultury (2016)*, Warszawa, bit.ly/2YXYvVv [dostęp: 15.07.2019].

24 *Strategia rozwoju kapitału społecznego 2020*, bit.ly/2r4piDw [dostęp: 15.07.2019].

25 Tamże.

charakter jest ważnym elementem potencjału kulturowego i kreatywnego”²⁶. Istnieje jednak istotna przeszkoda w dostępie młodych ludzi do kultury i do możliwości twórczego z niej korzystania. Jest nią restrykcyjne podejście do zagadnienia prawa autorskiego, często niezajdujące zrozumienia w tej grupie. „Kwestia autorstwa jest dla nich drugorzędna i intuicyjnie korzystają z materiałów zamieszczonych w sieci tak, jakby mieli na to zgodę. Co ciekawe, jest to właściwie zgodne z prawem, które pozwala na korzystanie z udostępnionych już treści na własny użytek. Na dłuższą metę jednak prawo autorskie może być traktowane jako hamulec edukacji kulturalnej, gdy nie zezwala na legalne rozwijanie kultury oraz blokuje możliwości edukacyjne. Chodzi tu o brak możliwości przetwarzania i publikowania zmodyfikowanych treści, tworzenie złudzenia nielegalności pobierania treści (działania propagandowe, prezentujące aspekty prawa autorskiego wygodne dla określonych grup interesu), blokowanie dostępu do wiedzy – dopiero upowszechnienie otwartych materiałów edukacyjnych, ale nie tylko, gwarantuje (pomijając kwestię dostępności do sprzętu, sieci i umiejętności wykorzystania) równy dostęp do wiedzy”²⁷.

Podsumowując rozważania dotyczące udziału młodzieży w kulturze, warto przytoczyć wnioski zawarte w dokumencie *Polska 2030. Trzecia fala nowoczesności*. Charakteryzując tę grupę, autorzy piszą o zjawisku „socjalizacji do kultury różnorodności i dobrobytu”, któremu towarzyszy proces „nastolatyzacji» i lansowany [...] kult młodości wśród dorosłych”. Jednocześnie zauważają, że „to pokolenie nie ma kompleksów wobec rówieśników ze świata – jest to pierwsze od stuleci polskie pokolenie bez doświadczenia luki kulturowej, czy technologicznej w porównaniu z młodymi z innych, rozwiniętych krajów”²⁸. Wskazują na istotne konsekwencje takiego stanu rzeczy dla projektowanych i realizowanych działań na rzecz wsparcia uczestnictwa młodych ludzi w kulturze, podkreślając, że definiują go jako „udział w «kulturze maskluzywnej», tzn. takiej, która funkcjonuje w obiegu masowym ze względu na dostępność, ale zarazem poprzez istnienie nisz dla grup adresatów, swoistą ekskluzywność, «klubowość». Jest to pokolenie, które cechuje inne sytuowanie roli i obszaru wolności. Dla nich oazą wolności (o największym znaczeniu) oraz obszarem kreowania więzi społecznych jest sfera internetu. Zarazem internet w sposób konwergentny organizuje dostęp do innych mediów (dla osób do 25 roku życia źródłem informacji o świecie i Polsce w większym stopniu jest Internet niż telewizja). W Polsce to młode pokolenie jest pierwszym tzw. pokoleniem sieci”²⁹.

26 Tamże.

27 G.D. Stunża (2012), *Edukacja zaangażowana: (nowe) media w projektach kulturalnych* [w:] *Nowe media + animacja kultury*, Warszawa: Narodowe Centrum Kultury, bit.ly/2YIs0iV [dostęp: 15.07. 2019].

28 *Polska 2030 Trzecia fala nowoczesności...*, dz. cyt.

29 Tamże.

W naszym kraju funkcjonują również subkultury młodzieżowe. Według jednej z definicji mianem tym określana jest „niemal każda grupa o odpowiedniej liczebności, która ma społeczne przekonania, wartości, normy i styl życia inne niż całe społeczeństwo, może być uznana za subkulturę. Wzory subkulturowe nadają grupie wyraźną tożsamość i styl, co odróżnia ją od całości społeczeństwa, którego jest częścią”³⁰. Polskie subkultury najczęściej związane są z określonym typem muzyki, na przykład heavy metalem czy hip-hopem.

Legislacja

Urzędem odpowiedzialnym za kształtowanie polityki kulturalnej na poziomie państwowym jest Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego, do zadań którego należy m.in. opracowanie odpowiednich elementów projektu budżetu państwa, prowadzenie działań istotnych dla młodego pokolenia (m.in. edukacja kulturalna, w tym opieka i nadzór nad szkolnictwem artystycznym, wspieranie amatorskiego ruchu artystycznego i wymiana kulturalna z zagranicą).

Najważniejszymi elementami polityki kulturalnej państwa kierowanymi do młodego pokolenia są:

1. miejskie, gminne i dzielnicowe domy kultury (czasem łączone z ośrodkami sportu i rekreacji), prowadzące najczęściej zajęcia pozaszkolne i inicjujące działania dydaktyczno-kulturalne;
2. młodzieżowe domy kultury, pełniące funkcje zarówno instytucji kultury, jak i placówek opiekuńczo-wychowawczych (na podstawie przepisów dotyczących systemu oświaty);
3. biblioteki szkolne oraz biblioteki działające w innych placówkach systemu oświaty, realizujące programy nauczania i wychowania, edukację kulturalną i informacyjną kierowaną do dzieci i młodzieży, a także kształcenie i doskonalenie nauczycieli;
4. system szkolnictwa artystycznego (funkcjonujący równolegle do kształcenia ogólnokształcącego), w ramach którego działają szkoły muzyczne, plastyczne, baletowe, eksperymentalne, szkoły animatorów kultury oraz placówki prowadzące edukację cyrkową, a także ogniska artystyczne umożliwiające rozwijanie zainteresowań i uzdolnień artystycznych oraz uczelnie artystyczne (odpowiada za nie Departament Szkolnictwa Artystycznego i Edukacji Kulturalnej MKiDN oraz Centrum Edukacji Artystycznej).

---

30 A. Adamczyk (2017), *Współczesne subkultury młodzieżowe. Wprowadzenie*, bit.ly/2Z3aBRs [dostęp: 15.07.2019].

W działania oświatowe włączone jest również Ministerstwo Edukacji Narodowej, m.in. w zakresie funkcjonowania placówek oświatowo-wychowawczych (pałace młodzieży, młodzieżowe domy kultury, międzyszkolne ośrodki sportowe, ogniska pracy pozaszkolnej, ogrody jordanowskie i pozaszkolne placówki specjalistyczne).

Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego nie prowadzi programów kierowanych wyłącznie do młodego pokolenia (na stronie internetowej resortu w zakładce „Uczniowie i studenci” znajdują się jedynie informacje dotyczące szkolnictwa artystycznego). Tej grupy w największym stopniu dotyczą programy: „Wydarzenia artystyczne dla dzieci i młodzieży” (jego celem jest wspieranie wartościowych i w pełni profesjonalnych imprez artystycznych o zasięgu regionalnym, krajowym i międzynarodowym, powstających z myślą o dzieciach i młodzieży do 18. roku życia), a także „Edukacja artystyczna” (zakłada podnoszenie poziomu polskiej edukacji artystycznej poprzez wsparcie finansowe najciekawszych projektów skierowanych do uczniów, studentów oraz absolwentów szkół i uczelni artystycznych). W znacznie mniejszym stopniu do młodych odbiorców kierowane są programy: „Edukacja kulturalna” (wspieranie zadań edukacyjnych, ważnych z punktu widzenia rozwoju kapitału społecznego) i „Kultura Dostępna” (działania zmierzające do ułatwienia dostępu do kultury, skierowane do szerokiego grona odbiorców i sprzyjające integracji społecznej – program zawiera moduły dla dużych rodzin i seniorów, nie ma osobnej części dla młodzieży)³¹.

Finansowanie kultury jest jednym z zadań własnych gmin, wobec których rola państwa ogranicza się do stosowania zasady pomocniczości (co oznacza, że „każdy szczebel władzy powinien realizować tylko takie zadania, z którymi nie radzi sobie skutecznie niższy szczebel lub same jednostki w ramach społeczeństwa. Jeżeli wsparcie władzy nie jest konieczne, państwo powinno umożliwić działanie społeczeństwu obywatelskiemu, rodzinom, wolnemu rynkowi”)³². Taki stan jest efektem reformy administracyjnej z 1998 r., będącej jednym z filarów zmiany systemowej. Uruchoimiła ona wiele procesów dotyczących funkcjonowania instytucji kultury, w tym odpaństwowienie i uspołecznienie tego obszaru oraz reorganizację placówek na zasadach rynkowych (co – z jednej strony – dało im niezależność, a z drugiej pozbawiło mecenatu państwa). Z punktu widzenia kulturowego funkcjonowania młodego pokolenia należy zwrócić uwagę na wyeliminowanie działań i zjawisk pozornych, pojawienie się różnorodności kulturowej (co wywołało lawinę nowych inicjatyw i samoorganizację różnorodnych środowisk, w tym lokalnych, zawodowych, kulturowych), ujawnienie się pluralizmu środowiskowego i grup kulturowych (etnicznych, religijnych), a także zjawisk ideologicznych (feminizm,

31 Programy MKiDN 2019, bit.ly/2QW8F5V [dostęp: 15.07.2019].

32 M. Węclaw, *Czym jest zasada subsydiarności?*, bit.ly/2nrH035 [dostęp: 15.07.2019].

mniejszości seksualne, ruch alternatywny) czy wreszcie zwiększenie pluralizmu mediów. Kultura stała się „terenem otwartym, którego kształtowanie dokonuje się w toku trwających ciągle, a nie zakończonych realizacją jakiegoś nowego, wspaniałego projektu, negocjacji między różnymi partnerami układu kulturowego”³³. Efektem tych procesów jest zmiana struktury organizowania i finansowania kultury (zwiększenie zaangażowania środków finansowych jednostek samorządu terytorialnego w tę dziedzinę), a od 2006 r. widoczny jest dynamiczny wzrost realnych wydatków gospodarstw domowych na kulturę, co wynika ze wzrostu ich dochodów (zgodnie z ogólnosiwiatowym trendem wskazującym na korelację całkowitych wydatków na kulturę ze wzrostem PKB).

W wydatkach jednostek samorządu terytorialnego na kulturę największy udział mają gminy wraz z miastami na prawach powiatu. W analizie nakładów na kulturę i ochronę dziedzictwa narodowego widoczny jest podział analogiczny do zestawienia aktywności organizacji pożytku publicznego – regiony centralny i wschodni wypadają słabiej niż pozostałe³⁴.

Krajowa strategia

Podstawowym dokumentem definiującym kierunki rozwoju polityki kulturalnej państwa jest *Narodowa Strategia Rozwoju Kultury* (pierwotnie obowiązywała do roku 2013, obecnie funkcjonuje przygotowane w 2014 r. uzupełnienie do roku 2020). Jej część stanowi „Program operacyjny: Edukacja kulturalna i upowszechnianie kultury”, którego główny cel określono dość szeroko, jednak znalazł się tam zapis o „przygotowaniu dzieci i młodzieży do aktywnego uczestnictwa w kulturze oraz o tworzeniu warunków do rozwijania aktywności twórczej, wzbogacanie oferty kulturalnej kierowanej do szerokiego grona odbiorców”. Więcej istotnych dla młodego pokolenia informacji znaleźć można w opisie zadań kwalifikujących się do realizacji w ramach programu. Są to:

1. wzbogacenie oferty zagospodarowania wolnego czasu poprzez organizację warsztatów, kursów, szkoleń ze wszystkich dziedzin sztuki: teatralnych, plastycznych, literackich, muzycznych, filmowych itp.,
2. dofinansowanie akcji społecznych promujących czytelnictwo, skierowanych szczególnie do dzieci i młodzieży,
3. działania z zakresu edukacji filmowej, adresowane przede wszystkim do młodej widowni, inicjowane przez różne podmioty, a w szczególności sieć kin studyjnych;

33 A. Jawłowska (1998), *Kultura w okresie przełomu lat dziewięćdziesiątych* [w:] A. Siciński (red.), *Do i od socjalizmu*, Warszawa: IFIS PAN.

34 *Strategia rozwoju kapitału społecznego 2020*, bit.ly/2H6dyq6 [dostęp: 15.07.2019].

4. popularyzacja osiągnięć dzieci, młodzieży i studentów (konkursy, koncerty, przeglądy, wystawy etc.).

Piąte zadanie dotyczy rozwoju bibliotek, w tym pełnienia przez nie funkcji lokalnego centrum edukacji i informacji na temat oferty kulturalnej, oświatowej, rekreacyjnej czy turystycznej, co może mieć znaczenie dla młodych ludzi, zwłaszcza tam, gdzie kulturalna i społeczna infrastruktura nie jest wystarczająco rozwinięta³⁵. Za wdrażanie Narodowej Strategii Rozwoju Kultury odpowiada Departament Współpracy z Samorządami i Upowszechniania Kultury Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego.

Promocja uczestnictwa w kulturze

Nie istnieje dokument dotyczący ułatwiania młodzieży dostępu do środowiska kulturalnego oraz sprzyjania jej udziałowi w wydarzeniach kulturalnych. Za istotne narzędzie w tym zakresie uznać można portal Kultura Dostępna, finansowany przez Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego, a prowadzony przez Narodowe Centrum Kultury. Ułatwia on użytkownikowi odszukiwanie najciekawszych wydarzeń w pobliżu miejsca zamieszkania, a jego celem jest upowszechnienie uczestnictwa w kulturze jako sposobu spędzania wolnego czasu. Ze swoją ofertą dociera do tych odbiorców, którzy nie zawsze mogą sobie pozwolić na zakup usług – zamieszczane propozycje są w większości darmowe, a cena materiałów płatnych nie przekracza 20 zł. Oznaczenia dostępności pokazują miejsca przyjazne dla rodzin z dziećmi oraz dla osób niepełnosprawnych. Portal zawiera też bazę stron internetowych z zasobami kulturalnymi: filmami, e-bookami, muzeami do zwiedzania w 3D³⁶. Narodowe Centrum Kultury prowadzi także wieloletni program dotacyjny „Bardzo Młoda Kultura 2019–2021”, którego celem strategicznym jest „wzmacnianie roli edukacji kulturowej w Polsce poprzez pobudzenie i wykorzystanie edukacyjnego potencjału kultury. Program ma budować i wspierać system, w ramach którego działania podejmowane w sferze kultury przyczynią się do kształtowania cenionych społecznie umiejętności i postaw, m.in. kreatywności, innowacyjnego działania, współpracy, zaufania, kompetencji medialnych oraz komunikacyjnych. Podstawowym środkiem realizacji tych założeń jest stworzenie i rozwijanie organizacyjnych i merytorycznych podstaw współpracy pomiędzy sferami kultury i edukacji, a więc tymi sektorami

35 *Uzupełnienie Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004–2020*, bit.ly/2KyRqH1 [dostęp: 15.07.2019].

36 Strona internetowa Kultura Dostępna: kulturadostepna.pl/projekt [dostęp: 15.07.2019].

życia społecznego, które odpowiedzialne są za kształtowanie różnorodnych kompetencji jednostek”³⁷.

Istotne zapisy dotyczące zwiększania wiedzy młodzieży o dziedzictwie kulturowym zawiera Rządowy Program Aktywności Społecznej Młodzieży na lata 2015–2016 „Aktywna młodzież”, którego priorytet „Pasje i zainteresowania” zawiera zapisy o wspieraniu działań z zakresu edukacji kulturalnej (w tym organizacji happeningów, przedstawień), muzycznej, prowadzenia pracowni artystycznych, programów edukacyjnych wykorzystujących zaplecze placówek muzealnych, a także edukacji historycznej uwzględniającej aktywny udział młodzieży (m.in. obozy i zajęcia tematyczne, grupy rekonstrukcyjne, działania w społeczności lokalnej zwiększające wiedzę młodych ludzi o jej historii, zabytkach, mieszkańcach)³⁸. Koszty programu pokrywane są ze środków z budżetu państwa (w wysokości ok. 20 mln zł rocznie).

Inne potencjalne źródła finansowania to:

1. Program „Fundusz Inicjatyw Obywatelskich na lata 2014–2020”, w którym w rozdziale *Priorytety i kierunki działania* (sekcja 5.2 Priorytet 2. *Aktywne społeczeństwo*) wymieniono m.in. przeznaczone dla wszystkich obywateli działania nakierowane na:
  - pielęgnowanie tożsamości narodowej, lokalnej, kulturowej,
  - kształtowanie postaw patriotycznych, promocję rodzimej tradycji, kształtowanie postaw tolerancji dla wielokulturowości i różnorodności,
  - współpracę różnorodnych środowisk w sferze lokalnej, regionalnej i narodowej kultury,
  - mniejszości narodowe, etniczne i językowe³⁹.
2. Programy realizowane w oparciu o zapisy *Strategii na rzecz odpowiedzialnego rozwoju do 2020 roku (z perspektywą do 2030 roku)*, której jednym z celów jest „wzmocnienie roli kultury dla rozwoju gospodarczego i spójności społecznej – zaznaczając, że kształcenie odbiorcy i jego kulturowych kompetencji przyczynia się do rozwijania kultury i innowacyjności, gdyż dzięki tym kompetencjom i uczestnictwu w kulturze społeczeństwo buduje z jednej strony tożsamość, szacunek do tradycji, poczucie przynależności do wspólnoty i jej historii, z drugiej zaś kreatywność, innowacyjność, otwartość i tolerancyjność”. Wśród planowanych działań znalazły się zagadnienia niewskazywane w tak jednoznaczny sposób we wcześniej omawianych dokumentach, takie jak: „wypracowanie systemu

37 Program Narodowego Centrum Kultury „Bardzo Młoda Kultura 2019–2021”, bit.ly/2Z2T5N6 [dostęp: 15.07.2019].

38 Rządowy Program Aktywności Społecznej Młodzieży na lata 2015–2016 „Aktywna młodzież”, bit.ly/2yYnmOR [dostęp: 15.07.2019].

39 Program „Fundusz Inicjatyw Obywatelskich na lata 2014–2020”, bit.ly/2TBmRmX [dostęp: 15.07.2019].

wspierania rozwoju sektorów kreatywnych – stworzenie warunków dla rozwoju sektorów kreatywnych w Polsce, które wpłyną na rozwój całego ekosystemu wspierania kultury oraz wzmacnianie tożsamości, poczucia wspólnoty i więzi międzypokoleniowych, poprzez uczestnictwo i zwiększanie dostępu do instytucji i dzieł kultury na wszystkich poziomach funkcjonowania wspólnoty (lokalnym, regionalnym, narodowym), likwidacja «białych plam» w dostępie do kultury⁴⁰. Jak podkreślają autorzy dokumentu, realizacja wszystkich celów rozwojowych strategii będzie wymagała „zaangażowania znacznych środków publicznych (krajowych i zagranicznych) oraz prywatnych, szacowanych do 2020 r. na około 1,5 bln zł po stronie sektora publicznego oraz ponad 0,6 bln zł w ramach inwestycji prywatnych⁴¹”.

Rozwijanie kompetencji kulturowych i kreatywnych

Wśród przedsięwzięć wspierających jakościową edukację oraz budowę potencjału młodzieży w powiązaniu z kulturą i kreatywnością wymienić można kilka inicjatyw:

1. Program dotacyjny „Edukacja kulturalna”, którego operatorem jest Narodowe Centrum Kultury, działające na zlecenie Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego. W jego ramach wspierane są m.in. przedsięwzięcia oparte na współpracy z przedszkolami i szkołami, wspomagające realizację podstawy programowej kształcenia ogólnego w zakresie nauczania przedmiotów artystycznych⁴².
2. Wieloletni program dotacyjny Narodowego Centrum Kultury „Bardzo Młoda Kultura 2019–2021”, do zadań którego należy m.in. zbudowanie zwartej oferty edukacyjnej, wykorzystywanej, z jednej strony, do wzmocnienia procesu ustawicznej edukacji w zakresie kultury, z drugiej – do zintegrowania lokalnych podmiotów sfery edukacji, zarówno tej formalnej, jak i nieformalnej. W założeniach programu wspomina się również o koordynowaniu działań z zakresu edukacji kulturowej w regionie oraz prowadzeniu szerokiej działalności informacyjnej, popularyzującej działania i ofertę lokalnego operatora wśród nauczycieli, dyrektorów placówek oświatowo-dydaktycznych, przedstawicieli organizacji pozarządowych i instytucji kultury, władz samorządowych, rodziców i prawnych opiekunów dzieci i młodzieży.

40 *Strategia na rzecz odpowiedzialnego rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2013 r.)*, bit.ly/2N1DiHP [dostęp: 15.07.2019].

41 Tamże.

42 *Regulamin Programu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego 2019 „Edukacja kulturalna”*, bit.ly/2TDz8Ya [dostęp: 15.07.2019].

3. Program „Fundusz Inicjatyw Obywatelskich na lata 2014–2020”, wspierający m.in. rozwój dzieci i młodzieży, w tym ich wypoczynek, turystykę społeczną i kulturową oraz krajoznawczą, rozwój intelektualny, przeciwdziałanie przemocy, programy terapeutyczne i profilaktyczne dla dzieci i młodzieży.
4. *Polska 2030. Trzecia fala nowoczesności. Długookresowa Strategia Rozwoju Kraju 2030*, który zakłada cele i działania kierowane do ogółu społeczeństwa. Znajduje się wśród nich postulat rozszerzenia obecności kultury w życiu codziennym ludzi przez stałe podnoszenie dostępności zasobów kultury i kształcenie nawyków kulturowych. W dokumencie wspomina się o:
  - uzupełnieniu programów szkolnych o lekcje dotyczące kultury i sztuki (rozszerzenie zajęć plastycznych, muzycznych),
  - wprowadzeniu projektów współpracy między szkołami a instytucjami kultury (muzeami, ośrodkami kultury, bibliotekami, teatrami, kinami i galeriami sztuki),
  - poprawie jakości i rozwoju edukacji kulturalnej oraz artystycznej (formalnej, pozaformalnej),
  - wykorzystaniu i rozwoju infrastruktury instytucji kultury w zakresie edukacji i animacji kulturalnej oraz realizacji przez nie funkcji społecznych,
  - modernizacji i rozwoju infrastruktury bibliotek lokalnych i ośrodków kultury przede wszystkim na terenach wiejskich i w małych miastach;
  - podnoszeniu kompetencji i kwalifikacji pracowników tych instytucji w zakresie edukacji cyfrowej, kulturalnej, medialnej i prawnej.

Wspomniane dokumenty zawierają zazwyczaj także komponent związany z podnoszeniem kompetencji profesjonalistów w edukacji, kulturze i obszarze pracy z młodzieżą. W tym zakresie należy zwrócić uwagę przede wszystkim na zapisy zawarte w regulaminie programu dotacyjnego „Edukacja kulturalna”, dotyczące „podnoszenia kwalifikacji kadr kultury i nauczycieli, rozwijających kompetencje w zakresie realizacji działań animacyjnych i edukacyjnych, zawierające komponent praktycznego wykorzystania nabytych umiejętności”⁴³ oraz możliwość finansowania aktywności „szkoleniowo-warsztatowej skierowanej do przedstawicieli instytucji kultury i placówek oświatowo-edukacyjnych, w tym wydawanie materiałów szkoleniowych i metodycznych, organizowanie warsztatów i szkoleń, działalność konsultacyjna i doradcza”, przewidzianą w Programie NCK „Bardzo młoda kultura 2019–2020”⁴⁴.

43 Tamże.

44 Program NCK „Bardzo Młoda Kultura”.

Rozwijanie kompetencji przedsiębiorczych poprzez uczestnictwo w kulturze

Działania władz mające na celu wzmocnienie zdolności przedsiębiorczych poprzez udział w aktywnościach kulturalnych, a także wsparcie przedsiębiorców w sektorze kulturalnym i kreatywnym nie są w Polsce kierowane bezpośrednio do młodzieży jako wyodrębnionej grupy wiekowej. Nie zmienia to faktu, że tego rodzaju inicjatywy realizowane są najczęściej właśnie przez najmłodsze pokolenia.

Informacje na ten temat zawiera dokument *Polska 2030. Trzecia fala nowoczesności*. Jego autorzy twierdzą, że: „Rozwijając potencjał innowacyjny i kreatywny należy mieć na względzie również innowacje nie technologiczne, które w dużej mierze oparte są na potencjale kulturowym i są domeną sektora przemysłów kultury i przemysłów kreatywnych. W związku z tym istotne jest również wsparcie studiów na kierunkach kreatywnych, które zasilają gospodarkę kadrami niezbędnymi w dobie dynamicznie zmieniającej się sytuacji na rynku pracy i gospodarki opartej na wiedzy”⁴⁵. Z kolei w *Strategii Rozwoju Kraju 2020*, w rozdziale *Główne obszary interwencji, cele i priorytety rozwojowe* znajdujemy też elementy diagnozy w tym zakresie: „rosną obroty towarami i usługami, w których wartość dodana powstaje dzięki własności intelektualnej. W nowoczesnych gospodarkach sektor kreatywny osiągnie wkrótce znaczenie porównywalne z tradycyjnymi gałęziami przemysłu. Szczególną uwagę należy poświęcić rozwojowi miast, które są naturalnym środowiskiem jego funkcjonowania. Muszą one stać się miejscami atrakcyjnymi do życia i inwestowania, tworzyć inspirującą przestrzeń, zapewnić utrzymanie zasobów i rozwój potencjału kulturowego oraz być otwarte na nowe zjawiska kulturowe. Tylko w ten sposób zdołają przyciągnąć i zatrzymać aktywne i twórcze jednostki”⁴⁶.

Jeden z celów strategii *Polska 2030* dotyczy poprawy dostępności i jakości edukacji na wszystkich etapach oraz podniesienia konkurencyjności nauki. Zakłada on większe wykorzystanie potencjału kreatywnego, poprzez rozwój tego sektora i działających w nim przedsiębiorstw, dywersyfikację źródeł finansowania sektorów kultury i kreatywności, edukacji artystycznej, wzmocnienie postaw przedsiębiorczych w sektorze kultury i współpracę z podmiotami z innych dziedzin. Cele te wiążą się ściśle ze wskazanym w dokumencie wzmocnieniem edukacji w jej różnych przejawach (w tym w zakresie kształtowania postaw przedsiębiorczych oraz edukacji na rzecz zrównoważonego rozwoju zawartych w programach szkolnych).

W kontekście rozwijania kompetencji przedsiębiorczych w kulturze warto przywołać także *Strategię na rzecz odpowiedzialnego rozwoju do roku 2020*

⁴⁵ *Polska 2030. Trzecia fala nowoczesności*, dz. cyt.

⁴⁶ Tamże.

(z perspektywą do 2030). W rozdziale trzecim tego dokumentu można przeczytać o mobilizacji kapitału prywatnego na rzecz prowadzenia działalności badawczo-rozwojowej i innowacyjnej, zwiększenia potencjału rynkowego prowadzonych badań oraz komercjalizacji wyników prac badawczo-rozwojowych. Twórcy strategii wspominają o „pakiecie dla przemysłów kreatywnych”. Jest on „ukierunkowany na wsparcie innowacyjnych produktów sektorów kultury i kreatywnych. [...] Umożliwia budowanie przewagi konkurencyjnej w sektorze i przeciwdziała odpływowi kapitału kreatywnego. Proponowane działania obejmują m.in. wprowadzenie zachęt dla realizacji produkcji audiowizualnych w Polsce, wprowadzenie wakacji podatkowych dla firm z sektora kreatywnego, ustanowienie tzw. szybkiej ścieżki podatkowej dla międzynarodowych produkcji z segmentu audiowizualnego”⁴⁷.

W Polsce nie funkcjonuje wyspecjalizowany system kształcenia w zakresie zwiększania kompetencji przedsiębiorczych w kulturze. Oferta edukacyjna ogranicza się do pojedynczych przedmiotów (w szkołach i na uczelniach) oraz kursów, prowadzonych najczęściej przez organizacje pozarządowe lub instytucje kultury.

Wspieranie kreatywnego użycia nowych technologii

W dokumentach dotyczących nowych technologii młode pokolenie nie jest wskazane jako główny adresat interwencji, celów i priorytetów rozwojowych. Niemniej zaznaczyć trzeba, że – obok seniorów – jedną z grup, do których kieruje się działania, są osoby nauczające (nauczyciele, pracownicy instytucji edukacyjnych, placówek kultury, organizacji pozarządowych), które powinny wykorzystywać zasoby internetu do przygotowywania i prowadzenia lekcji, szkoleń, doradztwa, a także do samorozwoju. Ma to pośrednie przełożenie na młodzież – autorzy opracowania wskazują, że: „Rozwijanie kompetencji cyfrowych osób nauczających, stanowiących często wzorzec zachowań dla innych członków lokalnej społeczności, może spowodować szybsze rozprzestrzenianie się tych kompetencji w ich otoczeniu. W rezultacie wykorzystania technologii cyfrowych uczniowie powinni zostać zainspirowani do wykorzystywania tych technologii w sposób kreatywny oraz osiąść umiejętność pozyskiwania informacji użytecznych”⁴⁸. Omawiany dokument uwzględnia również konieczny rozwój materialnego i technologicznego zaplecza takich działań. Wskazano w nim, że wspieranie inwestycji w infrastrukturę teleinformatyczną jest czynnikiem zwiększającym spójność gospodarczą i społeczną, między innymi dzięki możliwościom, jakie

47 Strategia na rzecz odpowiedzialnego rozwoju do roku 2020..., dz. cyt.

48 Strategia Rozwoju Kraju 2020, s. 115, bit.ly/307WGGZ [dostęp: 15.07.2019].

daje upowszechnienie dostępu do szerokopasmowego internetu na obszarach wiejskich i słabo rozwiniętych⁴⁹.

Kwestie ułatwiania obywatelom dostępu do kultury poprzez nowe technologie zawarte są w programie operacyjnym „Media z kulturą”, stanowiącym uzupełnienie *Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004–2020*. Zakłada on promocję kultury oraz aktywizację społeczeństwa, a także umożliwienie jak najszerszej grupie odbiorców kontaktu ze sztuką i kulturą za pośrednictwem środków komunikacji medialnej. „Program realizowany jest poprzez dofinansowanie zadań m.in. z zakresu:

- popularyzacji polskiej kultury i dziedzictwa kulturowego poprzez dofinansowanie produkcji i prezentacji w środkach masowego przekazu form, takich jak: filmy i seriale dokumentalne, reportaże, programy artystyczne, audycje radiowe, teledyski, fonogramy [...]);
- tworzenia specjalnych portali internetowych promujących kulturę;
- akcji medialnych (kampanie promocyjne, akcje społeczne) promujących aktywne uczestnictwo w kulturze, zachęcających do spędzania czasu w sposób kreatywny i pożyteczny (np. popularyzacja czytelnictwa wśród dzieci i młodzieży)⁵⁰.

Propagowanie uczestnictwa w kulturze poprzez otwarty dostęp do zasobów cyfrowego dziedzictwa, rozwój infrastruktury kultury i kształcenie podstawowych kompetencji kulturowych, w tym umiejętności korzystania z mediów cyfrowych przez wszystkich obywateli, to także jedno z założeń *Strategii Rozwoju Kraju 2020*⁵¹. W dokumencie *Polska 2030. Trzecia fala nowoczesności* wskazanym kierunkiem interwencji jest „udostępnienie zgodnie z opracowanymi standardami otwartości istniejących zasobów publicznych ze sfery edukacji, nauki i kultury, w tym zasobów mediów publicznych, zasobów publicznych instytucji kultury, efektów publicznych programów digitalizacji treści oraz instytucji naukowych i badawczo-rozwojowych finansowanych ze środków państwowych, zgodnie z posiadanymi prawami autorskimi”.

O digitalizacji i dostępie internetowym wspomina się też w *Strategii na rzecz odpowiedzialnego rozwoju do roku 2020* (z perspektywą do 2030) (obszar „E-państwo”). Zakłada ona m.in. „kontynuację procesów związanych z digitalizacją, przechowywaniem i udostępnianiem różnego typu zasobów dziedzictwa cyfrowego w Polsce (muzealnych, bibliotecznych, archiwalnych, audiowizualnych i zabytków), w tym do celów ponownego wykorzystywania, w ramach którego

49 Tamże, s. 165.

50 *Uzupełnienie Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004–2020*, s. 87, bit.ly/2KyRqH1 [dostęp: 15 lipca 2019].

51 *Strategia Rozwoju Kraju 2020*, s. 60.

digitalizację należy rozumieć jako nowoczesną formę konserwacji i zabezpieczenia najcenniejszych zasobów kultury⁵².

Synergie i partnerstwa

W Polsce nie funkcjonuje system całościowo odnoszący się do zagadnienia uczestnictwa młodzieży w kulturze i zwiększania kreatywności tej grupy – obowiązujące (formalne) podstawy działań w tym zakresie rozproszone są w wielu dokumentach (w tym we wspomnianych wcześniej strategiach), które są kierowane do ogółu społeczeństwa, a nie do młodych osób. Nie ma zatem efektu synergii rodzaju działań, a o brakach w tym zakresie wspominają autorzy raportu *Kierunek Kultura. Uwaga na podmioty!*: „Sieciowanie wciąż pozostaje ledwie zauważalną (szczególnie dla władz samorządowych i instytucji) formą współpracy. O ile oddolne sieci tematyczne (hobbystyczne) są dosyć popularne (choć trudno dostrzegalne) na przykład młodzież słuchająca określonych gatunków muzyki (hiphopowcy, punkowcy, etc.), bractwa rycerskie i grupy rekonstrukcyjne, fani starych samochodów i motorów, hodowcy i kolekcjonerzy; o tyle dużo gorzej wygląda sieciowanie pracowników podmiotów kultury. Brakuje warsztatów tematycznych, szkoleń, spotkań branżowych, konferencji, sympozjów⁵³.”

Kultura jako narzędzie walki z wykluczeniem społecznym

Jednym z wyzwiań opisanych w programie „Aktywne formy przeciwdziałania wykluczeniu społecznemu – nowy wymiar 2020” jest m.in. kwestia „włączenia środowisk młodzieżowych poprzez animację i edukację w tworzeniu przestrzeni dla jej aktywności, ze szczególnym zwróceniem uwagi na wzmocnienie indywidualnych kompetencji społecznych”. W jego ramach zaplanowano konkurs „Aktywne postawy młodzieży i podnoszenie kompetencji, przedsiębiorczości i odpowiedzialności w wymiarze środowiska”. Umożliwia on finansowanie działań mających na celu: „Opracowanie i wdrożenie lokalnego programu w zakresie aktywizacji społecznej młodzieży, z wykorzystaniem potencjału i zasobów szkół, podmiotów reintegracyjnych oraz lokalnych sieci świetlic i klubów młodzieżowych” oraz „programu skierowanego do młodzieży, który będzie określał działania o charakterze profilaktycznym, propozycje kształcenia w zakresie nabycia umiejętności społecznych oraz form spędzania czasu

52 *Strategia na rzecz odpowiedzialnego rozwoju do roku 2020...*, s. 244.

53 W. Kłosowski (red.) (2012), *Kierunek Kultura. Uwaga na podmioty!*, Warszawa: Mazowieckie Centrum Kultury i Sztuki, s. 58.

wolnego. Aranżowane zajęcia w określonej tematyce będą kładły nacisk na wykorzystanie indywidualnych preferencji i zdolności uczestników, jak również na edukację w zakresie problemu uzależnień zarówno wśród młodzieży, jak i w ich najbliższym otoczeniu". Efektem konkursów powinno być „stworzenie warunków dla kształtowania aktywnych postaw młodzieży, zmobilizowanie [tej grupy] do samopomocy społecznej i sąsiedzkiej z wykorzystaniem wsparcia środowiskowego". O społecznym, a nawet profilaktycznym charakterze programu świadczy fakt, że jego współfinansowanie spoczywa na Ministerstwie Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej⁵⁴.

W pierwszej połowie 2018 r. zainicjowano program rządowy „Dostępność plus 2018–2025”, finansowany zarówno ze środków publicznych (zagranicznych i krajowych), jak i prywatnych. Celem zawartego w nim działania „Kultura, turystyka i sport” jest „zapewnienie osobom z różnymi rodzajami niepełnosprawności możliwości udziału w życiu kulturalnym, rekreacji i wypoczynku na zasadzie równości z innymi osobami”. Należy jednak podkreślić, że w omawianym dokumencie młodzież nie jest wskazywana jako konkretny adresat działań⁵⁵. Ta grupa wiekowa została z kolei wyszczególniona w resortowym programie „Młodzież solidarna w działaniu na lata 2016–2019”, którego piąty priorytet zakłada prowadzenie centrów młodzieżowych na bazie organizacji pozarządowych, placówek oświatowych i kulturalnych, zapewniających wsparcie lokalowe, doradcze, szkoleniowe młodzieży, młodzieżowych organizacji pozarządowych oraz grup nieformalnych.

Zwalczanie dyskryminacji poprzez aktywności kulturalne zostało uwzględnione w Krajowym Programie Przeciwdziałania Ubóstwu i Wykluczeniu Społecznemu 2020, w którym wskazano m.in. działania na rzecz włączenia społecznego migrantów. Nie są one kierowane bezpośrednio do młodych ludzi, jednak ze względu na wysoką mobilność społeczną tej grupy mogą w istotny sposób oddziaływać na jej sytuację. Dotyczy to zwłaszcza:

- budowania akceptacji dla odmienności kulturowych oraz etnicznych,
- wyczerpania społeczeństwa na zagadnienia związane z wielokulturowością i zróżnicowaniem etnicznym,
- kształcenia oraz wspierania liderów społeczności migranckich i pokazywania im korzyści płynących ze zrzeszania się i aktywnego działania,
- wspierania centrów wielokulturowych, przy jednoczesnym zachęcaniu do uczestnictwa w głównym nurcie kulturowym.

To kolejny program finansowany z wielu źródeł, w tym budżetu państwa, budżetów jednostek samorządu terytorialnego oraz ze środków Unii Europejskiej.

54 Program „Aktywne formy przeciwdziałania wykluczeniu społecznemu – nowy wymiar 2020”, bit.ly/2Mm2vNJ [dostęp: 15.07.2019].

55 Program rządowy „Dostępność plus 2018–2025”, bit.ly/2oa6bHw [dostęp: 15.07.2019].

Wytyczne w zakresie realizacji przedsięwzięć w obszarze włączenia społecznego i zwalczania ubóstwa z wykorzystaniem środków Europejskiego Funduszu Społecznego i Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego na lata 2014–2020, przygotowane przez Ministra Rozwoju i Finansów, zawierają zapisy dotyczące walki z ubóstwem poprzez uczestnictwo w kulturze. Dokument przewiduje „inwestycje w infrastrukturę zdrowotną i społeczną, które przyczyniają się do rozwoju krajowego, regionalnego i lokalnego, zmniejszania nierówności w zakresie stanu zdrowia, promowanie włączenia społecznego poprzez lepszy dostęp do usług społecznych, kulturalnych i rekreacyjnych, oraz przejścia z usług instytucjonalnych na usługi na poziomie społeczności lokalnych”⁵⁶.

Wyzwania w obszarze kreatywności i kultury

W grudniu 2018 r. została zmieniona Ustawa o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej⁵⁷. Warto podkreślić, że od tego aktu prawnego zależy los samorządowych instytucji kultury – ponad 8 tys. bibliotek, około 120 teatrów, prawie 300 muzeów. Wprowadzone zmiany dotyczą trzech obszarów:

- przeprowadzania konkursów wyłaniających kandydatów na stanowisko dyrektora instytucji kultury,
- przekształcania w państwowe instytucje kultury instytutów badawczych o profilu humanistycznym, dla których organem nadzorującym jest minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego (zmiana dotyczy Państwowego Instytutu Naukowego – Instytutu Śląskiego w Opolu oraz Ośrodka Badań Naukowych im. Wojciecha Kętrzyńskiego w Olsztynie),
- udzielania dotacji na zadania objęte mecenatem państwa oraz udzielania dofinansowań podmiotom prowadzącym działalność w dziedzinie kultury i ochrony dziedzictwa narodowego⁵⁸.

Wiele dyskusji wynika z wprowadzonej w grudniu 2016 r. reformy systemu oświaty⁵⁹ i w konsekwencji zaistnienia w 2019 r. w pierwszej klasie liceum tzw. podwójnego rocznika. W tym kontekście podnoszony jest argument o tym, że konieczność wydłużania lekcji do późnych godzin popołudniowych, a nawet

56 Wytyczne w zakresie realizacji przedsięwzięć w obszarze włączenia społecznego i zwalczania ubóstwa z wykorzystaniem środków Europejskiego Funduszu Społecznego i Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego na lata 2014–2020, bit.ly/2KToatn [dostęp: 15.07.2019].

57 Ustawa z dnia 6 grudnia 2018 r. o zmianie ustawy o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej (Dz.U. z 2019 r. poz. 115).

58 MenedżerKultury.pl, *Projekt ustawy o zmianie ustawy o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej*, bit.ly/2o6Z0A3 [dostęp: 15.07.2019].

59 Przepisy wprowadzające ustawę – Prawo oświatowe (Dz.U. z 2017 r. poz. 60).

wieczornych, może uniemożliwić młodym ludziom uczestnictwo w zajęciach pozalekcyjnych, a tym samym rozwijanie ich zainteresowań (także w ramach edukacji nieformalnej i pozaformalnej) i – pośrednio – uczestnictwo w kulturze⁶⁰.

Kwestia uczestnictwa młodego pokolenia w kulturze jest bardzo złożona, a jednocześnie niezwykle ważna. Wiąże się bezpośrednio z przyszłością całego społeczeństwa, trzeba więc poważnie się nad nią pochylić. Jak pisze Mirosław Filiciak: „Sposoby korzystania z treści kultury coraz bardziej rozmijają się z działaniami odpowiadającymi za kulturę instytucji. W dorosłość wchodzi pokolenie, które nie pamięta świata przed internetem. [...] Potraktujmy kulturową aktywność młodych ludzi jako – jak określiła to kiedyś Barbara Fatyga – «barometr zmian». Rozpocznijmy poważną dyskusję o przemianach kultury i wizji działania jej instytucji, które w nowej sytuacji muszą wymyślić sobie raz jeszcze. Uzasadnić swoje bycie w świecie, w którym zdemokratyzowała się twórczość i dystrybucja, ale przede wszystkim w świecie, w którym źródłem wiedzy, rekomendacji i samych treści kulturowych są inni internauci, a «instytucjami» kultury są fora dyskusyjne, YouTube i Pirate Bay. [...] To tylko jeden z przykładów – lista problemów jest długa: prawo autorskie (i – nie bojąc się tego napisać – społeczne korzyści płynące z praktyk, które prawo w obecnym kształcie kwalifikuje jako przestępstwo), rola szkoły, status plagiatu, wzrost znaczenia zbiorowego autorstwa, upadek instytucjonalnych legitymacji tego co «wartościowe», standardy debaty w sieci... Z tej perspektywy spory o model finansowania instytucji kultury, kanon lektur szkolnych czy [...] sposoby promocji roku chopinowskiego, wydają się mieć znaczenie drugoplanowe”⁶¹.

60 Rodzice Mają Głos, *Rodzice przeciwko reformie edukacji*, bit.ly/2nseE8T [dostęp: 15.07.2019].

61 M. Filiciak (2010), *Młodzi, media i kultura*, Dwutygodnik.com, bit.ly/31V3fNN [dostęp: 15.07.2019].

MŁODZIEŻ WOBEC GLOBALNYCH WYZWAŃ

MAGDALENA DUDKIEWICZ

Wprowadzenie

Świadomość młodych Polaków na temat globalnych wyzwań należy umiejscowić w kontekście krajowym, opisując ich aktywność w środowisku lokalnym. Partycypacja społeczna tej grupy rozpatrywana jest głównie w związku z samorządem lokalnym i funkcjonującymi na tym poziomie młodzieżowymi radami gmin, uznawanymi za ważne instytucje aktywizacji młodzieży. Obywatelska działalność młodych ludzi jest w bardzo ogólny sposób unormowana na poziomie ustawowym, a opiera się na normach statutowych uchwalanych przez radę gminy¹.

Pierwszym miejscem, w którym powinny być wdrażane mechanizmy udziału w rządzeniu (i na którym spoczywa duża odpowiedzialność w tym zakresie), jest szkoła. Jak twierdzą jednak autorzy raportu *Samorządność uczniowska w systemie edukacyjnym*, samorząd szkolny jest w naszym kraju „jedną z najsłabiej funkcjonujących i najbardziej zapomnianych instytucji demokratycznych”². Działają jednak inicjatywy wspierające szkolną samorządność, np. prowadzone przez Centrum Edukacji Obywatelskiej programy „Samorząd Uczniowski” i „Sejm dzieci i młodzieży”³ lub realizowane przez Fundację Civis Polonus przedsięwzięcie wychodzące do społeczności lokalnych „Młodzieżowe Rady Gmin jako mechanizm konsultacji społecznych”⁴. Nieco szerszy kontekst młodzieżowej partycypacji, wpisujący się w nurt edukacji pozaformalnej, uwzględniły projekty realizowane ze środków Komisji Europejskiej w programie „Młodzież w działaniu” (wdrażanym w Polsce przez Fundację Rozwoju Systemu Edukacji). Warto wspomnieć choćby o takich przedsięwzięciach jak „Zaloguj się do działania” i „Zaloguj się do eurodziałania”, w ramach których młodzież przy wsparciu ekspertów definiowała lokalne problemy i podejmowała inicjatywy na rzecz pozytywnej zmiany, twórczo działając w przestrzeni miasta i organizując obrady

1 P. Maciaszek (2016), *Partycypacja społeczna młodzieży na przykładzie młodzieżowych rad gmin*, „Rocznik Samorządowy”, t. 4, s. 258–273 i t. 5, s. 171–187.

2 J. Witkowski (2013), *Samorządność uczniowska w systemie edukacyjnym*, Warszawa: Centrum Edukacji Obywatelskiej i Instytut Spraw Publicznych.

3 Centrum Edukacji Obywatelskiej, www.ceo.org.pl.

4 *Młodzieżowe Rady Gmin jako mechanizm konsultacji społecznych*, bit.ly/2Mq71ek [dostęp: 10.04.2019].

Młodzieżowego Parlamentu Europejskiego. Innym przedsięwzięciem tego typu był program „Obywatel PRO”⁵.

Przez wiele lat można było obserwować brak powszechnego zaangażowania młodzieży w sprawy publiczne. W raporcie *Młodzi 2011* można przeczytać: „Sprawy ogółu, a zwłaszcza polityka, nie mieszczą się w przestrzeni życia współczesnej młodzieży. Zaangażowanie w kampanie społeczne i udział w wyborach nie miały charakteru wydarzenia pokoleniowego. Były – w odczuciu młodych – konieczną reakcją w obronie kluczowych wartości: wolności i utrzymania Polski w kręgu cywilizacyjnym gwarantującym efektywność systemu społecznego. [...] Rozstrzygające jest pytanie o jakość kapitału społecznego i jego fundament – przekonania dotyczące wartości angażowania się w sprawy innych ludzi oraz sensowności działań zbiorowych”⁶.

Naukowcy wskazują, że młodzi ludzie coraz bardziej interesują się polityką: „W badaniu przeprowadzonym na przełomie listopada i grudnia 2016 roku zarejestrowaliśmy istotny wzrost zainteresowania polityką w stosunku do poprzedniego pomiaru z 2013 roku. Zmiany odnotowane w ostatnim sondażu polegają przede wszystkim na znaczącym zmniejszeniu się grupy respondentów deklarujących, że polityka ich praktycznie nie interesuje, lub określających to zainteresowanie jako nikłe (łącznie o 11 punktów procentowych w stosunku do roku 2013) i zwiększeniu się grupy deklarujących przynajmniej średnie zainteresowanie dla spraw politycznych (wzrost o 10 punktów). Warto przypomnieć, iż w 2013 roku zarejestrowaliśmy najniższy spośród dotąd notowanych poziom zainteresowania polityką wśród badanej młodzieży. Wcześniej, w latach 1998–2010, zainteresowanie tymi sprawami wśród uczniów ostatnich klas szkół ponadgimnazjalnych utrzymywało się na wyższym i zbliżonym do obecnego poziomie, ale było mniejsze od stwierdzonego w roku 1996”⁷.

Żaden ze wspomnianych projektów nie zakłada udziału młodych ludzi w procesach tworzenia, implementowania oraz monitorowania polityki na poziomie światowym. Pojęcie „globalnych problemów” nie doczekało się też żadnej formalnie uznanej przez polskie władze definicji. Na podstawie literatury przedmiotu najogólniej można stwierdzić, że globalne problemy to te, które odnoszą się do całej ludzkości, występują w skali ponadpaństwowej i ponadregionalnej, mają wielką wagę, a tym samym są związane z kwestią przetrwania ludzkości. Sposób ich rozwiązywania musi polegać na wspólnych działaniach społeczności międzynarodowej. Najczęściej w tym kontekście wymieniane są kwestie związane z konfliktami międzynarodowymi (zwłaszcza zbrojnymi), demografią, ekologią (zagrożenia dla środowiska naturalnego), dostępem do żywności, surowców i energii (ograniczonosc bogactw naturalnych), zagadnienia ekonomiczne

5 A. Chodasz, P. Cykowski, *Partycypacja młodzieży*, bit.ly/2Z07kD5 [dostęp: 10.04.2019].

6 *Młodzi 2011*, dz. cyt., s. 296.

7 *Młodzież 2016*, dz. cyt., s. 78.

(dysproporcje rozwojowe, zadłużenie międzynarodowe, kwestie rynku pracy), problemy społeczne, w tym choroby i uzależnienia, przestępczość międzynarodowa, terroryzm, fundamentalizm religijny. Wspomina się od niedawna także o negatywnych konsekwencjach rewolucji naukowo-technicznej i informacyjnej oraz migracji⁸. W związku z globalnymi problemami, a także włączeniem w nie młodzieży, znaczenie mają dwie kwestie. Pierwszą z nich jest zrównoważona konsumpcja, czyli według Ministerstwa Gospodarki „optymalne, świadome i odpowiedzialne korzystanie z dostępnych zasobów naturalnych, dóbr i usług na poziomie jednostek, gospodarstw domowych, wspólnot i społeczności lokalnych, środowisk biznesowych samorządów terytorialnych, rządów krajowych i struktur międzynarodowych zgodnie z zasadami zrównoważonego rozwoju”⁹. Drugim jest propagowana przez Ministerstwo Środowiska edukacja dla zrównoważonego rozwoju (EZR), czyli „pojęcie szersze niż edukacja przyrodnicza czy ekologiczna. Oprócz kwestii środowiskowych zawiera również zagadnienia społeczne, takie jak prawa człowieka, zróżnicowanie kulturowe, zdrowie i aspekty ekonomiczne, np. zrównoważona produkcja i konsumpcja. EZR to nie tylko przekazywanie wiedzy, ale też kształtowanie krytycznego i twórczego myślenia, zajmowanie się problemami, poszukiwanie ich rozwiązań. [...] Jest procesem trwającym całe życie, od wczesnego dzieciństwa do kształcenia wyższego oraz osób dorosłych i wychodzi poza edukację formalną”¹⁰.

Brakuje jednoznacznych informacji, które pozwoliłyby zdiagnozować, w jaki sposób młodzież postrzega swoją rolę w rozwiązywaniu problemów globalnych. Kluczowym problemem w tym zakresie jest brak jednolitego, konsekwentnego systemu kształcenia, obejmującego takie zagadnienia jak: zrównoważony rozwój, prawa człowieka, cele milenijne Organizacji Narodów Zjednoczonych, zielona produkcja i konsumpcja (np. recykling, oszczędzanie energii, napędy hybrydowe), przedsiębiorczość, zatrudnienie, edukacja i wolontariat poza Europą. Wszystkie wskazane kwestie są kluczowe dla przyszłości ludzkości, zatem ściśle wiążą się z interesami młodzieży.

Wśród ośmiu milenijnych celów rozwoju, bezpośrednio odnoszących się do młodego pokolenia w Polsce, znajdują się te dotyczące wspierania równości praw obu płci oraz wzmocnienia pozycji kobiet, zwalczania AIDS oraz zapewnienia stanu równowagi ekologicznej środowiska. Warto zwrócić uwagę na dyskusję pt. *Prawa człowieka widziane z perspektywy różnych pokoleń*, która odbyła się w ramach I Kongresu Praw Obywatelskich (2017). Jej uczestnicy uznali, że

8 R. Smolski i in. (1999), *Słownik Encyklopedyczny Edukacja Obywatelska*, Wrocław: Wydawnictwo Europa; R. Milewski (red. nauk.) (2002), *Elementarne zagadnienia ekonomii*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN; M. Czerny i in. (2007), *Globalistyka*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN; T. Kaczmarek (2007), *Globalistyka. Przyszłość globalnej gospodarki*, Warszawa: Wydawnictwo Difin.

9 B. Szymoniuk, *Promocja zrównoważonej konsumpcji w wybranych państwach europejskich*, bit.ly/2zacCMQ [dostęp: 10.04.2019].

10 *Edukacja dla zrównoważonego rozwoju*, bit.ly/2YVigSB [dostęp: 10.04.2019].

udział młodzieży w działaniach na rzecz praw człowieka jest niezwykle istotny. „Tymczasem współczesna demokracja młodych nie zauważa, nie kieruje do nich przekazu, nie zauważa, co dla nich ważne. Traktuje ich jak biernych odbiorców decyzji, a nie nowych aktywnych liderów. Nie dziwny się więc, że młodzi nie interesują się życiem publicznym, nie włączają się w demokratyczne struktury, choć mają do tego tyle nowych inspirujących narzędzi” (Augusta Featherston). „Młodzi traktują prawa człowieka jako coś oczywiście danego. Dopiero utrata tych praw może ich mobilizować. Ale my musimy szukać nowego kodu dotarcia do młodych z przesłaniem i wyjaśnieniem, co można robić (Danuta Przywara). „Młodzi mogą i potrafią reagować. Kluczowy staje wspólnotowy przekaz, historie łączące pokolenia, aktualne dziś. Organizacje watchdogowe będą zawsze potrzebne, a młodzi to potrafią” (Cristi Mihalache)¹¹.

Jak wynika z treści ekspertyzy przygotowanej na zlecenie Ministerstwa Środowiska w ramach badania *Edukacja dla zrównoważonego rozwoju w opiniach nauczycieli*, brakuje zarówno jednej definicji zrównoważonego rozwoju („istnieje wiele jej odmian, w których nacisk kładziony jest na różne aspekty w zależności od instytucji ją formującej”¹²), jak i aktualnego dokumentu nakreślającego kierunek edukacji w tym zakresie w Polsce (wytyczne Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego dotyczące wprowadzania tej tematyki w szkołach wyższych są bardzo ogólne i dotyczą tylko niektórych kierunków studiów). Nie dziwi zatem opinia, że: „Definicja zrównoważonego rozwoju jest trudna do zrozumienia przez respondentów, zwłaszcza nauczycieli i uczniów, gdyż jak sami uznają, samo zagadnienie jest bardzo złożone”¹³. Dalej czytamy, że: „Brakuje jednej, sformalizowanej struktury/sieci współpracy (od poziomu Ministerstwa do pojedynczego nauczyciela) w zakresie EZR [...]”¹⁴, a „współpraca na poziomie międzysektorowym funkcjonuje dzięki inicjatywom organizacji pozarządowych i środowiska naukowego. Ministerstwo Środowiska, Ministerstwo Edukacji Narodowej, Ministerstwo Spraw Zagranicznych, Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego oraz w mniejszym stopniu Ministerstwo Gospodarki i Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego współpracują ze sobą m.in. poprzez realizację wspólnych programów oraz przygotowywanie i opiniowanie dokumentów strategicznych. Współpraca wewnątrzszkolna odbywa się różnie w zależności od placówki. Brak [...] stałej między przedmiotowej współpracy w zakresie EZR”¹⁵. Pewną nadzieję budzi obecność w procesie doskonalenia nauczycieli zagadnień z zakresu edukacji globalnej oraz dostępność na portalach

11 Wypowiedzi uczestników I Kongresu Praw Obywatelskich, bit.ly/2P6X3AH [dostęp: 20.08.2019].

12 Ekspertyza dotycząca edukacji dla zrównoważonego rozwoju w Polsce. Raport końcowy, s. 3, bit.ly/2KILLOA [dostęp: 10.04.2019].

13 Tamże.

14 Tamże, s. 107.

15 Tamże, s. 4.

internetowych pomocy z zakresu zrównoważonego rozwoju dla pedagogów (materiały naukowe, publikacje, kursy e-learningowe, gotowe scenariusze lekcji, testy, mapy interaktywne, gry tematyczne). Autorzy ekspertyzy wskazują jednocześnie, że brakuje statystyk dotyczących edukacji dla zrównoważonego rozwoju.

Świadomość w zakresie występowania i znaczenia problemów globalnych najlepiej ujawnia się w codziennych zachowaniach, nie w deklaracjach. W tym kontekście warto wskazać, że w Polsce jest obecny nurt promujący funkcjonowanie w równowadze i zgodzie z naturą (*Lifestyle of Health and Sustainability, LOHAS*)¹⁶, co sprowadza się do stylu życia skupiającego się na zdrowiu i sprawności psychofizycznej, środowisku, a także rozwoju osobistym, który nie narusza równowagi ekosystemowej i społecznej sprawiedliwości. Ma to bezpośrednie przełożenie na kwestie świadomej konsumpcji, ze szczególnym uwzględnieniem produktów i usług lokalnych, w tym organicznej żywności, odnawialnych źródeł energii, wydajnego transportu, oszczędzania wody i energii, ekologicznego oraz pasywnego budownictwa, medycyny alternatywnej, ekoturystyki oraz turystyki butikowej¹⁷. Warto w tym miejscu przytoczyć wyniki badań Izabeli Sowy z Katedry Badań Konsumpcji Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach, która od wielu lat analizuje zachowania młodych konsumentów. Opisuje ona postawy prosumenckie polegające na dzieleniu się wiedzą, informacjami i zasobami, np. poprzez kontaktowanie się z producentami lub sprzedawcami po to, by sugerować im własne pomysły na udoskonalenie produktów¹⁸. Brakuje jednak danych, które pozwoliłyby jednoznacznie stwierdzić, na ile takie postawy są w pokoleniu młodych Polaków popularne i praktykowane. Z częściowych badań wynika, że są rozpowszechnione głównie wśród osób młodych (25–40 lat), wykształconych kobiet z dużych miast i mieszkańców ponadstutysięcznych aglomeracji, są też silnie skorelowane z wysokimi dochodami¹⁹. Inne analizy wskazują na istnienie w tej grupie silnego trendu o odwrotnym charakterze – osoby młode i z miast zdecydowanie częściej niż mieszkańcy wsi korzystają z supermarketów. Może to świadczyć o dążeniu do wygody – konsumenci wybierają sklepy łatwiej dostępne i w których mogą kupić kilka różnych towarów naraz²⁰. Jak pisze Paulina Peret-Drążewska: „najbardziej zauważalnymi dla [młodych ludzi] właściwościami współczesnego społeczeństwa są te atrybuty życia w teraźniejszości, które odnoszą się do stylu życia «globalnego nastolatka» [...], którego najistotniejszymi

16 Termin zdefiniowany przez amerykańskich socjologów.

17 *Lohas w Polsce. Lohasi – młodzi, bogaci i... ekologiczni?*, Portal Ekologia.pl, bit.ly/2Zj8R6K [dostęp: 10.04.2019].

18 *Ekspertka: zmiany kulturowe zachowań młodzieży wpływają na jej styl konsumpcji*, Portal Nauka w Polsce, bit.ly/2HdJxVd [dostęp: 10.04.2019].

19 *Mówcie mi „Lohas”*, Portal Ulica Ekologiczna, bit.ly/2CYqnkb [dostęp: 10.04.2019].

20 K. Wądołowska (oprac.) (2011), *Mania kupowania, czyli o postawach konsumenckich Polaków*, Komunikat z badań CBOS, nr 6/2019, Warszawa: CBOS.

komponentami jest popkultura, konsumpcjonizm oraz mass media”. Co szczególnie charakterystyczne, „najniższe średnie wyniki w deklaracjach uczniów uzyskały tendencje społeczeństwa wykraczające poza kwestie dotyczące osobistych wymiarów funkcjonowania jednostki u wejścia w obszar ogólnospołeczny, globalny. Takimi tendencjami są: «odpowiedzialność za decyzje, które mają wpływ na nowy kształt porządku światowego» [...] «przewidywanie i kreowanie przyszłych stanów rzeczy» [...] oraz «odpowiedzialne współuczestnictwo i współdziałanie we współzależnym społeczeństwie globalnym»²¹.

Legislacja

Nie istnieją dokumenty skierowane bezpośrednio do polskiej młodzieży, które odnoszą się do jej udziału w światowych procesach tworzenia polityki, wdrażania rozwiązań i działań następczych, w tym współpracy na poziomie globalnym. Nie ma też spójnej polityki w tym zakresie, co oznacza, że nie wyznaczono urzędu odpowiedzialnego za ten obszar. Istnieje wiele dokumentów związanych z poszczególnymi obszarami, np. ochroną środowiska czy zrównoważonym rozwojem, są one jednak tworzone przez różne ministerstwa, nie sposób więc wskazać głównego podmiotu odpowiedzialnego za realizację tych zagadnień. Podobnie jak to ma miejsce w innych dziedzinach wchodzących w zakres polityki młodzieżowej w Polsce, także tymi kwestiami najczęściej zajmują się organizacje pozarządowe.

Dialog z decydentami w sprawach globalnych

Jedną z możliwości dotarcia opinii młodych ludzi do decydentów jest dialog usystematyzowany – inicjatywa Unii Europejskiej służąca konsultowaniu najważniejszych kierunków polityki młodzieżowej z jej odbiorcami. Według źródeł odbywa się on na trzech poziomach – regionalnym, krajowym i europejskim. Europejskie debaty z młodzieżą organizowane są m.in. podczas Europejskich Tygodni Młodzieży – cyklicznych wydarzeń, podczas których o przyszłości Unii Europejskiej oraz o problemach i wyzwaniach młodych ludzi dyskutują urzędnicy, politycy i eksperci. Dialog usystematyzowany w Polsce koordynuje Polska Rada Organizacji Młodzieżowych przy wsparciu Ministerstwa Edukacji Narodowej oraz Fundacji Rozwoju Systemu Edukacji, które tworzą Krajową Grupę Roboczą do spraw Usystematyzowanego Dialogu z Młodzieżą²². Rozmowom z decydentami

21 P. Peret-Drążewska (2014), *Spółczesność „Globalnej zmiany” w świadomości młodzieży*, „Studia Edukacyjne”, nr 30, s. 191–211, bit.ly/2NoVF9V [dostęp: 10.04.2019].

22 T. Klem, *Dialog usystematyzowany w Polsce*, Europejski Portal Młodzieżowy, bit.ly/32k7NgN [dostęp: 10.04.2019].

służy również Sejm Dzieci i Młodzieży, pierwsza tego typu inicjatywa w Europie – funkcjonuje on od 1994 r., a jego celem jest propagowanie idei parlamentarizmu wśród młodych ludzi. Tematy przewodnie podczas posiedzeń koncentrują się przeważnie wokół problemów krajowych, co jakiś czas podejmowane są także szersze kwestie, np. „Europa – dialog kultur” (2002), „Ekologia – wybór przyszłości” (2006) czy „Moja ojczyzna wobec procesów globalizacyjnych” (2007). Kadencja posłów trwa jeden rok, a sesje odbywają się 1 czerwca w Dzień Dziecka. W 2018 r. doszło do istotnych zmian w tym zakresie (więcej informacji w dalszej części niniejszego rozdziału).

Narzędziem dialogu z decydentami w skali lokalnej są wspomniane wcześniej Młodzieżowe Rady Gmin.

Międzynarodowe wydarzenia i inicjatywy, w których może brać (i brała) udział polska młodzież, to m.in.:

- Konferencja Narodów Zjednoczonych w sprawie Zrównoważonego Rozwoju z 2012 r. – w dokumencie końcowym pt. *Przyszłość, jakiej chcemy* podkreślono „znaczenie aktywnego udziału młodzieży w procesach podejmowania decyzji, ponieważ kwestie, do których się odnosimy, będą miały wielki wpływ na obecne i przyszłe pokolenia, zaś wkład dzieci i młodzieży ma istotne znaczenie dla osiągnięcia zrównoważonego rozwoju [, a także] potrzebę promowania dialogu i solidarności międzypokoleniowej poprzez uznanie ich poglądów”²³;
- Inicjatywa Organizacji Narodów Zjednoczonych dla młodych ludzi, którzy chcą rozmawiać o globalnych problemach – Forum Młodzieży w Radzie Gospodarczej i Społecznej (ECOSOC Youth Forum). Jest to coroczna konferencja, której uczestnicy dzielą się obawami wobec współczesności, przedstawiają propozycje rozwiązania globalnych problemów oraz włączają się w polityczne dyskusje dotyczące rozwoju świata. W 2019 r. w wydarzeniu wzięło udział ponad 1000 młodych osób (nie uczestniczyła w nim żadna organizacja z Polski)²⁴;
- wydawany co dwa lata od 2003 r. (a od 2011 r. opracowywany na podstawie internetowych konsultacji z młodymi ludźmi) Światowy Raport o Młodych Ludziach (World Youth Report), zawierający omówienie największych światowych problemów dotyczących tej grupy²⁵;
- Voices of Youth, internetowa platforma dla młodych blogerów z całego świata, którzy chcą opowiedzieć o kwestiach ważnych dla siebie i swojego otoczenia²⁶;

23 Dokument końcowy konferencji ONZ *Przyszłość, jakiej chcemy*, bit.ly/2ZGNlC0 [dostęp: 10.04.2019].

24 Prezentacja ONZ dla młodych ludzi, bit.ly/2PtwPrZ [dostęp: 10.04.2019].

25 Tamże.

26 Tamże.

→ debata *Prawa człowieka w XXI wieku* zorganizowana w Polskiej Akademii Nauk przez Rzecznika Praw Obywatelskich²⁷.

Zwiększanie świadomości na temat problemów globalnych

W obowiązujących podstawach programowych zagadnienia związane z globalnymi wyzwaniami zostały uwzględnione w szkołach średnich w ramach przedmiotu wiedza o społeczeństwie. W zakresie podstawowym (obligatoryjnym) i rozszerzonym (fakultatywnym) omawiane są takie zagadnienia, jak: Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności w kontekście Europejskiego Trybunału Praw Człowieka, prawa mniejszości narodowych/etnicznych i grupy posługującej się językiem regionalnym w Polsce, globalizacja i jej skutki oraz wyzwania w sferze polityki, kultury i społeczeństwa (w tym kwestie regionalizacji, zmian w obrębie kultur narodowych)²⁸.

W liceach i technikach problematyka ta została uwzględniona również w podstawie programowej nauczania geografii. Przewidziano w niej np. omówienie kwestii zrównoważonego rozwoju (w tym: znaczenie planowania przestrzennego, poprawa jakości życia człowieka, poczucie odpowiedzialności za tworzenie ładu i piękna w miejscach swego życia). Program uwzględnia rozwijanie praktycznych umiejętności uczniów, w tym w zakresie racjonalnego gospodarowania w środowisku zgodnie z zasadami zrównoważonego rozwoju. Podejmuje tym samym kwestie zasobów morza i wód śródlądowych, rozwoju akwakultury, nieprzekraczalnych granic wykorzystania tych zasobów, wpływu turystyki na środowisko geograficzne oraz wskazuje sposoby pokonywania przyrodniczych ograniczeń działalności gospodarczej człowieka²⁹. Na stronie internetowej Ministerstwa Środowiska znaleźć można m.in. scenariusze lekcji uporządkowane według tematów i poziomów nauczania³⁰.

Zanim zaczęły obowiązywać wspomniane w poprzednim akapicie podstawy programowe, Grupa Zagranica – federacja polskich organizacji pozarządowych zaangażowanych w międzynarodową współpracę rozwojową, wspieranie demokracji, pomoc humanitarną i edukację – przeprowadziła analizę obecności problematyki globalnej w podręcznikach szkolnych (do wiedzy o społeczeństwie i geografii) za lata 2014–2015. Stwierdzono, że wprawdzie we wszystkich

27 *Prawa człowieka w XXI wieku* – debata RPO w PAN z udziałem prof. Thomasa Buergenthala, laureata Nagrody RPO im. Pawła Włodkowica, bit.ly/2ZCHUXG [dostęp: 10.04.2019].

28 Podstawa programowa przedmiotu wiedza o społeczeństwie: poziom podstawowy, bit.ly/2Nit9QM; poziom rozszerzony, bit.ly/34qv3LY [dostęp: 10.04.2019].

29 Podstawa programowa przedmiotu geografia, poziomy podstawowy i rozszerzony, bit.ly/2PziqUC [dostęp: 10.04.2019].

30 *Edukacja dla zrównoważonego rozwoju*, dz. cyt.

badanych podręcznikach pojawiają się treści z tego zakresu, jednak w materiałach występują liczne stereotypizacje, „często brakuje także opisów, które wyjaśniałyby przyczyny zjawisk i ich konsekwencje, budowałyby w uczniach postawy otwartości i akceptacji dla różnorodności otaczającego świata, wskazywałyby istnienie sieci globalnych współzależności i tłumaczyłyby, że działania jednostkowe, nawet na poziomie lokalnym, mogą się przyczyniać do zmian w odległych częściach świata”. Badacze sformułowali rekomendacje w tym zakresie, dotyczące m.in. większego nacisku na wiedzę dotyczącą Milenijnych Celów Rozwoju oraz Celów Zrównoważonego Rozwoju, sformułowanych w 2015 r. przez Organizację Narodów Zjednoczonych³¹.

Autorzy przywoływanego wcześniej dokumentu końcowego Konferencji Narodów Zjednoczonych *Przyszłość, jakiej chcemy* odnoszą się do kwestii kształcenia: „uznajemy, że to w gestii młodszych pokoleń leży przyszłość i spełnienie potrzeby dostępu do lepszej jakości edukacji na poziomie wykraczającym poza podstawowy. Z tego względu jesteśmy zdecydowani zwiększyć zdolność naszych systemów edukacji do przygotowania ludzi do dążenia do zrównoważonego rozwoju, m.in. poprzez rozszerzenie szkolenia nauczycieli, opracowanie programu w zakresie zrównoważonego rozwoju, rozwój programów szkoleniowych, przygotowujących studentów do kariery w dziedzinach związanych ze zrównoważonym rozwojem, i bardziej efektywne wykorzystanie technologii informacyjno-komunikacyjnych w celu uzyskania lepszych efektów nauki. Wzywamy do zwiększenia współpracy między szkołami, społecznościami i władzami w promowaniu dostępu do dobrej jakości edukacji na wszystkich poziomach”. W dokumencie podkreślono także znaczenie edukacji pozaformalnej (czyli szeroko pojętego uczenia się poza oficjalnym systemem oświaty, realizowanego poprzez „ciąg zaplanowanych aktywności o skonkretyzowanych celach przy wsparciu dla osób uczących się”) oraz nieformalnej (uczenia się, które nie jest zorganizowane lub ustrukturyzowane pod kątem celów, czasu oraz wsparcia, obejmującego także zdobywanie umiejętności, czasem niecelowe, poprzez pracę i inne doświadczenia)³². Zalecenie to nie doprowadziło jednak do zaistnienia w Polsce powszechnego i systematycznego wsparcia państwa dla edukacji pozaformalnej, nakierowanej na zwiększanie świadomości w zakresie problemów globalnych.

Działania w tym zakresie to zwykle odrębne inicjatywy, podejmowane najczęściej przez organizacje pozarządowe. Warto w tym kontekście przywołać projekty dofinansowywane przez Fundację Edukacja dla Demokracji, np. „Poznajmy cele zrównoważonego rozwoju 3! Gra miejska Fair Train w Katowicach w przeddzień COP24” (realizator: Fundacja Otwarty Plan), „Świat

31 Grupa Zagranica, *Obecności edukacji globalnej w podręcznikach szkolnych – analiza*, bit.ly/2MP8nPU [dostęp: 10.04.2019].

32 *Lepsze jutro. Przewodnik po edukacji nieformalnej i pozaformalnej*, bit.ly/30PGDOv [dostęp: 10.04.2019].

się zmienia – a co z nami?” (Stowarzyszenie Jeden Świat), „Spotkanie z Innym” (Fundacja Artykuł 25) czy „Światozmieniacle – jak nauczać edukacji globalnej” – warsztaty dla nauczycieli i pedagogów w Katowicach (International Core for Assistance and Development Foundation)³³.

Problematyką praw człowieka zajmuje się Helsińska Fundacja Praw Człowieka, która we współpracy ze szkołami, bibliotekami oraz innymi instytucjami pracującymi z młodzieżą w wieku 16–20 lat prowadzi program „Lekcje o prawach człowieka”. Warsztaty prowadzone są w placówkach z Warszawy i okolic oraz w formie webinarów dla odbiorców z innych części kraju. Obejmują tematykę praw i wolności człowieka, kwestie uchodźcze (prawa cudzoziemców, przeciwdziałanie dyskryminacji ze względu na pochodzenie, język nienawiści, przestępstwa motywowane nienawiścią), przeciwdziałanie dyskryminacji (łańcuch dyskryminacji, matryca dyskryminacji, piramida Allporta, język nienawiści itp.)³⁴.

W zakresie edukacji dotyczącej zrównoważonego wykorzystania zasobów warto wskazać projekt „Jedz lokalnie, myśl globalnie. Od szkolnych ogrodów do zrównoważonych systemów żywnościowych”, realizowany w latach 2015–2017 przez Związek Stowarzyszeń Polska Zielona Sieć. Był on kierowany m.in. do edukatorów, a jego cel stanowiło „wzmocnienie potencjału młodzieży oraz kadry nauczycielskiej w umiejętności krytycznego rozumienia problemów globalnych i aktywnego angażowania się w ich rozwiązywanie”, ze szczególnym uwzględnieniem współczesnego modelu produkcji i konsumpcji żywności w kontekście problemów środowiskowych i społecznych. W projekcie odwoływano się do międzynarodowych Celów Zrównoważonego Rozwoju, a przedsięwzięcie miało charakter międzynarodowy – skierowano go do nauczycielek, nauczycieli i uczniów z Austrii, Chorwacji, Cypru, Francji, Hiszpanii, Malty, Polski, Portugalii, Rumunii, Słowenii, Węgier, Włoch, Senegal oraz z Burkina Faso. Podkreślono w nim znaczenie takich problemów globalnych, jak pogłębiające się rozwarstwienie społeczeństw, zmiany klimatu, migracje, degradacja środowiska naturalnego, dominacja międzynarodowych korporacji w gospodarce i polityce, wyczerpywanie się zasobów naturalnych, szerzenie się chorób cywilizacyjnych i ich powiązanie ze współczesnym systemem żywnościowym (w tym jednocześnie występującymi zjawiskami głodu i marnowania żywności). W przedsięwzięciu dofinansowanym ze środków Unii Europejskiej wzięło udział 4,2 tys. nauczycieli i 42 tys. uczniów³⁵.

Prowadzone są także działania edukacyjne i informacyjne pod wspólną nazwą „Edukacja globalna”, kierowane do polskiego społeczeństwa, których celem jest wyjaśnienie, na czym polegają problemy rozwoju współczesnego świata oraz

33 Fundacja Edukacja dla Demokracji, *Projekty zrealizowane w 2018 r.*, bit.ly/2HEMgY9 [dostęp: 10.04.2019].

34 Helsińska Fundacja Praw Człowieka, *Lekcje o prawach człowieka*, bit.ly/2UPalav [dostęp: 10.04.2019].

35 P. Stankiewicz, *Od szkolnych ogrodów do zrównoważonych systemów żywnościowych*, bit.ly/2eeDHBD [dostęp: 10.04.2019].

jakie czynniki i w jaki sposób kształtują międzynarodowy rozwój. Oprócz zwiększenia wiedzy założeniem programu jest zmiana postaw, poprzez „pobudzanie do krytycznej i świadomej refleksji nad własnym stylem życia i codziennymi wyborami” oraz „osobiste zaangażowanie na rzecz walki z ubóstwem na świecie i włączenie się w proces budowania globalnego społeczeństwa opartego na zasadach solidarności, równości i współpracy ([podkreślono konieczność] ukazywania wpływu jednostki na globalne procesy i wpływu globalnych procesów na jednostkę)”. Wśród aktualnych wyzwań globalnych wymieniono: zapewnienie pokoju i bezpieczeństwa na świecie, poprawę jakości życia w krajach Globalnego Południa, ochronę praw człowieka, zapewnienie zrównoważonego rozwoju oraz budowanie partnerskich relacji gospodarczych i społecznych między krajami Globalnej Północy i Globalnego Południa³⁶.

Edukatorzy mogą skorzystać z podręcznika *Toolkit for Young Educators* (w wersji angielskiej), zawierającego artykuły i scenariusze lekcji oraz warsztatów związanych z prawami człowieka. Publikacja powstała w ramach programu „Humanity in Action. Międzynarodowa Akademia Praw Człowieka i Aktywności Obywatelskiej”³⁷. Kolejnym źródłem wiedzy jest e-learningowy program edukacyjny dla nauczycieli *Prawa człowieka na co dzień, czyli jak ciekawie i merytorycznie uczyć o prawach człowieka*, przygotowany przez Helsińską Fundację Praw Człowieka³⁸. Podręcznikiem zaowocował także program Związku Stowarzyszeń Polska Zielona Sieć. Publikacja *Ekologiczne ogrody szkolne* zawiera m.in. scenariusze lekcji inicjujące powstanie ogrodu (ogrody zostały w nim potraktowane przede wszystkim jako narzędzie edukacyjne, a ich założenie i prowadzenie powiązane ze scenariuszem zajęć obejmujących m.in. zasady permakultury)³⁹. Działa także osobny portal dotyczący edukacji globalnej, prowadzony przez Centrum Edukacji Obywatelskiej. Nauczyciele (m.in. biologii, chemii, etyki, fizyki, geografii, historii, wiedzy o społeczeństwie) oraz osoby zajmujące się edukacją pozaformalną mogą znaleźć przydatne informacje oraz liczne scenariusze lekcji⁴⁰. Centrum przygotowało również portal dotyczący ekologii, zawierający pakiety wiedzy i scenariusze lekcji⁴¹. Z informacji oraz scenariuszy w zakresie odpowiedzialnej konsumpcji i jej znaczenia dla stanu środowiska skorzystać można na portalu prowadzonym przez Fundację Kupuj Odpowiedzialnie⁴².

36 *Edukacja globalna w szkolnych programach nauczania*, bit.ly/32lgyHq [dostęp: 10.04.2019].

37 *Toolkit for young educators*, bit.ly/2ZqhHjX [dostęp: 10.04.2019].

38 *Prawa człowieka na co dzień, czyli jak ciekawie i merytorycznie uczyć o prawach człowieka*, kurs e-learningowy, bit.ly/2LeQqYX [dostęp: 10.04.2019].

39 *Poradnik Ekologiczne Ogrody Szkolne*, bit.ly/2HD485B [dostęp: 10.04.2019].

40 Portal Edukacja Globalna, globalna.ceo.org.pl [dostęp: 10.04.2019].

41 Portal Edukacja Ekologiczna, ekologia.ceo.org.pl [dostęp: 10.04.2019].

42 Kupuj Odpowiedzialnie, *Materiały dla nauczycieli*, bit.ly/2nyXYwK [dostęp: 10.04.2019]

Z powyższego zestawienia wynika, że największe wsparcie dla edukatorów zaangażowanych w upowszechnianie wiedzy o problemach globalnych oferują w Polsce organizacje pozarządowe – z tego względu trudno wskazać wiodące źródła finansowania takich działań. Zwykle są one niestabilne i mieszane – w zróżnicowanych i zmiennych (nawet w odniesieniu do jednego przedsięwzięcia) proporcjach środki pochodzą z programów publicznych (państwowych i samorządowych), biznesowych i prywatnych.

Dobrym przykładem działań w zakresie edukacji nieformalnej jest program „Humanity in Action” (wcześniej realizowany pod nazwą Akademia Praw Człowieka i Aktywności Obywatelskiej). Jego celem jest przygotowanie liderów zmiany społecznej, zdolnych do skutecznego mobilizowania innych do działania, inicjowania współpracy w ramach różnych dyscyplin, sektorów gospodarki i regionów świata. Aby to osiągnąć, program łączy edukację historyczną z edukacją o prawach człowieka, wspierając młodych liderów z Polski i zagranicy w ich aktywności społecznej oraz tworząc dla nich środowisko współpracy – globalną sieć aktywistów *Senior Fellows Network*. Założono w niej uczenie się przez działanie i tym samym rozwijanie umiejętności pomocnych w przyszłej karierze zawodowej i działalności społecznej – powstają gry edukacyjne, scenariusze warsztatów i zajęć lekcyjnych oraz kampanie społeczne. Absolwenci Akademii mogą brać udział w dorocznych międzynarodowych konferencjach „Humanity in Action”, które są okazją do dyskusji nad aktualnymi problemami z zakresu polityki międzynarodowej (w kontekście praw człowieka) i miejscem wymiany dobrych praktyk. Uczestnicy Akademii to bardzo zróżnicowana grupa, m.in. przyszli: antropolodzy, lekarze, inżynierowie, filmowcy, politolodzy, politycy, psychologowie, socjologowie, filolodzy, prawnicy, pedagodzy specjaliści, muzycy, dziennikarze, ekonomiści, historycy. W ciągu roku po zakończeniu Akademii wdrażają oni swoje prospołeczne projekty (*action projects*) – większość absolwentów należy do aktywnie działającej sieci SFN w Polsce oraz w innych krajach, w których działa organizacja Humanity in Action. Sposób finansowania Akademii dobrze obrazuje wspomnianą złożoność i niestabilność finansowania edukacji w zakresie globalnych problemów społecznych. Działała ona głównie dzięki wsparciu niemieckiej Fundacji „Pamięć, Odpowiedzialność i Przyszłość”. W 2014 r. została zrealizowana w ramach Programu „Obywatele dla Demokracji” finansowanego z Funduszy EOG oraz dzięki środkom Fundacji „Pamięć, Odpowiedzialność i Przyszłość” oraz Ministerstwa Spraw Zagranicznych RP⁴³.

Wśród innych inicjatyw edukacji nieformalnej warto wskazać „Model United Nations” (MUN) – symulację obrad ONZ, dostępną dla uczestników w wieku 16–21 lat. Omawiają oni światowe problemy, wymyślają rozwiązania i głoszą nad nimi. Celem przedsięwzięcia jest „wykształcenie aktywnych i świadomych

43 Program Akademia Praw Człowieka i Aktywności Obywatelskiej, bit.ly/2ZxfXoj [dostęp: 10.04.2019].

obywateli [...], skłonnych do dyskusji i refleksji nad otaczającymi ich problemami na skalę globalną”. Organizatorzy podkreślają także społeczne cele MUN, jakimi są: „integracja, zderzenie kultur, poszerzanie horyzontów. To wspaniała okazja, by podzielić się swoim zdaniem na temat aktualnych problemów lub też poznać inny punkt widzenia”⁴⁴.

Wartym wyróżnienia przedsięwzięciem był też finansowany przez Komisję Europejską trzyletni międzynarodowy program „Glocal Tour”, zakończony w 2013 r., w Polsce realizowany przez organizację Młodzi Światu – Salezjański Wolontariat Misyjny. Program poruszał tematykę związaną z Milenijnymi Celami Rozwoju, w szczególności: ubóstwo, dostęp do edukacji, zdrowie matek i dzieci, zwalczanie chorób oraz zrównoważony rozwój. Głównym celem przedsięwzięcia było podnoszenie świadomości społeczeństwa w zakresie globalnych współzależności i problemów współczesnego świata⁴⁵, można więc uznać, że program pełnił funkcję niewielkiej akcji informacyjnej o globalnych problemach. Przykładem tego typu działania o większym zasięgu była kampania społeczna „Rozwój? Nie szkodzi”, która dotyczyła edukacji globalnej i celów zrównoważonego rozwoju obecnych w agendzie ONZ na lata 2015–2030. W ramach tej inicjatywy Polska Zielona Sieć organizuje wydarzenia dla dzieci, młodzieży, studentów i osób dorosłych (Global Justice Night), dla dzieci, rodziców i dziadków (Global Justice Morning) oraz warsztaty dla studentów (Lunch & Learn), podczas których poruszana jest problematyka różnych modeli rozwoju oraz cele zrównoważonego rozwoju. Cel kampanii polega na kształtowaniu odpowiedzialnych postaw obywatelskich Polek i Polaków w odniesieniu do sześciu celów: koniec z ubóstwem, zero głodu, czysta i dostępna energia, odpowiedzialna konsumpcja i produkcja, działania w dziedzinie klimatu, partnerstwa na rzecz celów. Przedsięwzięcie jest finansowane w ramach programu polskiej współpracy rozwojowej Ministerstwa Spraw Zagranicznych oraz ze środków Unii Europejskiej⁴⁶.

Ważnym źródłem informacji – oprócz wspomnianych portali prowadzonych m.in. przez Centrum Edukacji Obywatelskiej – jest stworzona przez Ośrodek Informacji ONZ w Warszawie Platforma Społeczna: Cele Zrównoważonego Rozwoju, na której znaleźć można materiały pomocne dla edukatorów oraz kontakty do instytucji działających w Polsce na rzecz realizacji zrównoważonego rozwoju (przede wszystkim do organizacji pozarządowych)⁴⁷.

44 O inicjatywie MUN, bit.ly/2UlqQnU [dostęp: 10.04.2019].

45 Program Glocal Tour, bit.ly/2Ld9zdG [dostęp: 10.04.2019].

46 *Rozwój? Nie szkodzi. Kampania o Celach Zrównoważonego Rozwoju*, bit.ly/30PmBUg [dostęp: 10.04.2019].

47 *Cele Zrównoważonego Rozwoju*, www.un.org.pl [dostęp: 10.04.2019].

Zielony wolontariat, produkcja i konsumpcja

Spośród działań mających na celu upowszechnianie zielonego wolontariatu (rozumianego jako wszelkie aktywności, których celem jest ochrona, przywracanie lub rozwój naturalnego środowiska, w tym dzikiego życia w naturze) oraz propagowanie idei zielonej produkcji i konsumpcji (przyjaznej środowisku produkcji i praktyk oraz aktywności konsumenckich nastawionych na recykling, oszczędzanie energii, wytwarzanie lub kupowanie samochodów hybrydowych, używanie przyjaznego środowisku transportu) warto wskazać:

- prowadzony przez Katolickie Stowarzyszenie Młodzieży Diecezji Drohiczyńskiej (dofinansowany ze środków Narodowego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej oraz ze środków Programu Operacyjnego Infrastruktura i Środowisko 2014–2020) Ogólnopolski Program Aktywnej Edukacji „Młodzi dla środowiska”. Grupą docelową tego przedsięwzięcia jest ogół społeczeństwa, jednak bezpośrednimi jego uczestnikami są przede wszystkim dzieci i młodzież szkolna w wieku 7–19 lat, w tym uczniowie objęci edukacją domową oraz studenci, edukatorzy domowi, nauczyciele i wykładowcy akademicy. Celem głównym projektu jest wzmocnienie mechanizmów służących ochronie przyrody oraz podnoszenie poziomu świadomości ekologicznej i kształtowanie postaw ekologicznych społeczeństwa, w tym upowszechnianie wiedzy na temat ochrony przyrody oraz obowiązków i praw obywateli w tym zakresie, podniesienie poziomu świadomości ekologicznej, różnorodności biologicznej oraz kształtowanie zachowań prośrodowiskowych i motywowanie do podjęcia działań na rzecz zrównoważonego rozwoju. Program stanowi kontynuację projektów: „Młodzi Tej Ziemi” (2009–2011), „Kajakowy Patrol św. Franciszka” (2010–2011), „Elektroodpowiedzialni” (2013–2015)⁴⁸;
- program Narodowego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej pod nazwą „Edukacja ekologiczna” (przewidziany na lata 2015–2023). Ma on formę konkursu dotacyjnego, w ramach którego wspierane są inicjatywy edukacyjne podnoszące świadomość i kształtujące postawy ekologiczne, a także przedsięwzięcia upowszechniające wiedzę z zakresu ochrony środowiska i zrównoważonego rozwoju. W opisie celów szczegółowych programu znaleźć można zarówno informacje dotyczące kształtowania zachowań prośrodowiskowych ogółu społeczeństwa (w tym dzieci i młodzieży), jak i aktywizacji

⁴⁸ Projekt „Młodzi dla środowiska”, bit.ly/2nwwlPt [dostęp: 10.04.2019].

- społecznej – budowania społeczeństwa obywatelskiego w obszarze ochrony środowiska i zrównoważonego rozwoju⁴⁹;
- prowadzony przez Fundację Kupuj Odpowiedzialnie (we współpracy z Grupą eFTe i Fundacją Ekorozwoju) projekt „Spacerownik”. Jego zadaniem jest promocja miejsc przyjaznych odpowiedzialnym konsumentom poprzez tworzenie aktualizowanego na bieżąco wirtualnego przewodnika po punktach, które „oferują swoim klientom nie tylko wysokiej jakości produkt czy usługę, ale także szanują środowisko, promują proekologiczne zachowania, dbają o swoich pracowników czy wspierają realizację praw człowieka”. Mogą to być sklepy i kawiarnie sprzedające produkty ekologiczne i *fair trade*, miejsca oferujące rzeczy z recyklingu lub *hand-made* oraz punkty usługowe, w których można wymienić bądź naprawić rzeczy użytkowe. W „Spacerowniku” znaleźć można także inne miejsca propagujące świadomą, odpowiedzialną konsumpcję i działające według zrównoważonych wzorców (klubokawiarnie prowadzące działalność informacyjną, miejsca, w których odbywają się bezpłatne warsztaty, imprezy kulturalne, pokazy filmów, debaty itp.)⁵⁰.

Międzykontynentalna praca z młodzieżą i współpraca rozwojowa

Oprócz wcześniej opisanych działań w zakresie współpracy międzykontynentalnej i rozwojowej (takich jak projekt Związku Stowarzyszeń Polska Zielona Sieć) wskazać można działania organizacji AIESEC, która prowadzi program wolontariacki dla studentów „Global Volunteer”, skierowany do „młodych osób, które chcą rozwinąć w sobie postawy lideryckie oraz mieć wpływ na najistotniejsze problemy świata, realizując Cele Zrównoważonego Rozwoju ONZ”⁵¹. Inne inicjatywy w tym zakresie realizowane są w programie Erasmus+. Założeniem Akcji 3. (Wsparcie reform strategicznych) jest wzmacnianie dialogu i budowanie relacji między młodymi ludźmi a instytucjami oraz osobami odpowiedzialnymi za politykę dotyczącą młodzieży („możliwe jest uzyskanie wsparcia na organizację spotkań, debat, seminariów, konsultacji oraz warsztatów dotyczących polityki i działań instytucji unijnych wobec młodzieży”)⁵². W Akcji 2. (Współpraca na rzecz innowacji i wymiany dobrych praktyk) wspierane są dwa typy projektów: wymiana doświadczeń i dobrych praktyk oraz przedsięwzięcia, które mają na celu opracowywanie rezultatów pracy intelektualnej z dużym potencjałem ich

49 Program „Edukacja ekologiczna”, bit.ly/2VqYUQ8 [dostęp: 10.04.2019].

50 *Spacerownik*, www.ekonsument.pl/spacerownik [dostęp: 10.04.2019].

51 Global Volunteer, aiesec.pl/wolontariat [dostęp: 10.04.2019].

52 Erasmus+, Akcja 3. Wsparcie w reformowaniu polityk, bit.ly/2Vy5VPm [dostęp: 10.04.2019].

szerokiego wykorzystania (tzw. projekty innowacyjne). Co ważne, tego rodzaju materiały są obowiązkowo publikowane na platformie upowszechniania rezultatów Erasmus+, stanowią zatem zasoby edukacyjne dostępne na zasadzie otwartych licencji i mogą służyć m.in. jako wsparcie dla edukatorów (z założenia są „skoncentrowane na edukacji pozaformalnej, podnoszeniu jakości pracy z młodzieżą, jej kompetencji oraz kompetencji osób z nią pracujących”)⁵³.

---

⁵³ Erasmus+, Akcja 2. Partnerstwa strategiczne, bit.ly/2AWEsgA [dostęp: 10.04.2019].

BIBLIOGRAFIA

- Adamczyk, A. (2017), *Współczesne subkultury młodzieżowe. Wprowadzenie*, Warszawa: Fundacja edUSA, bit.ly/2Z3aBRs.
- *Badanie publiczności warszawskich instytucji kultury (2016)*, Warszawa: Kantar MillwardBrown.
- Borowiec, A.A., Aranowska, A.E. (2018), *Style żywieniowe Polaków i ich społeczno-demograficzne uwarunkowania*, „Pomeranian Journal of Life Science”, nr 64(2).
- W. Burszta i in. (2009), *Raport o stanie i różnicowaniach kultury miejskiej w Polsce*, Warszawa: Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego.
- Czapiński, J., Panek, T. (2015), *Diagnoza społeczna 2015, Warunki i jakość życia Polaków*, Warszawa: Rada Monitoringu Społecznego.
- Czerny, M., Łuczak, R., Makowski, J. (2007), *Globalistyka*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- *Dzieci się liczą. Raport o zagrożeniach bezpieczeństwa i rozwoju dzieci w Polsce (2017)*, „Dziecko Krzywdzone”, nr 16(1), Warszawa: Fundacja Dajemy Dzieciom Siłę.
- *Eurobarometr 88.4: Aktywność sportowa (2018)*, Kantar Public.
- Feliksiak, M. (oprac.) (2019), *Zadowolenie z życia*, Komunikat z badań CBOS, nr 6/2019, Warszawa: CBOS.
- Feliksiak, M. (oprac.) (2014), *Zachowania żywieniowe Polaków*, Komunikat z badań CBOS, nr 115/2014, Warszawa: CBOS.
- Fijałkowska, A. (2019), *Otyłość u dzieci na świecie – gdzie jest Polska?*, Materiały z IV Narodowego Kongresu Żywieniowego, Warszawa.
- Filiciak, M. (2010), *Młodzi, media i kultura*, Dwutygodnik.com, bit.ly/31V3fNN.
- Filiciak, M. i in. (2010), *Młodzi i media. Nowe media a uczestnictwo w kulturze*, Warszawa: Centrum Badań nad Kulturą Popularną SWPS.
- Golka, M. (2008), *Socjologia kultury*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Jawłowska, A. (1998), *Kultura w okresie przełomu lat dziewięćdziesiątych* [w:] A. Siciński (red.), *Do i od socjalizmu*, Warszawa: IFiS PAN.
- Kaczmarek, T.T. (2007), *Globalistyka. Przyszłość globalnej gospodarki*, Warszawa: Wydawnictwo Difin.
- Kłóskowska, A. (1972), *Społeczne ramy kultury*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.

- Kłoskowska, A. (1983), *Socjologia kultury*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Kolbowska, A. (oprac.) (2009), *Młodzież a substancje psychoaktywne*. Komunikat z badań, Warszawa: CBOS.
- Kucharska, I., Tkaczuk, K. (2019), *Sytuacja epidemiologiczna odry w Polsce i na świecie*, Warszawa: Rządowe Centrum Bezpieczeństwa.
- *Lepsze jutro. Przewodnik po edukacji nieformalnej i pozaformalnej*, Wrocław: Fundacja Semper Avanti.
- Maciaszek, P. (2015), *Partycypacja społeczna młodzieży na przykładzie młodzieżowych rad gmin*, „Rocznik Samorządowy”, t. 4.
- Mazur, J. (red.) (2013), *Aktywność fizyczna młodzieży szkolnej w wieku 9–17 lat*, Warszawa: Instytut Matki i Dziecka.
- Milewski, R. (red. nauk.) (2002), *Elementarne zagadnienia ekonomii*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- *Młodzież 2016* (2016), Warszawa: CBOS, Krajowe Biuro ds. Przeciwdziałania Narkomanii.
- Morrone, A. (2006), *Guidelines for measuring cultural participation*, Montreal: UNESCO Institute for Statistics.
- Omyła-Rudzka, M. (oprac.) (2014), *Diety Polaków*, Komunikat z badań CBOS, nr 113/2014, Diety Polaków, Warszawa: CBOS.
- Omyła-Rudzka, M. (oprac.) (2018), *Aktywność fizyczna Polaków*, Komunikat z badań CBOS, nr 125/2018, Warszawa: CBOS.
- Omyła-Rudzka, M. (oprac.) (2019), *Stosunek do szczepień ochronnych dzieci*, Komunikat z badań CBOS nr 9/2019, Warszawa: CBOS.
- Peret-Drażewska, P. (2014), *Społeczeństwo „Globalnej zmiany” w świadomości młodzieży*, „Studia Edukacyjne” nr 30.
- Przybyszewska, U. (1982), *Przemiany uczestnictwa kulturalnego społeczeństwa polskiego w świetle badań socjologicznych*, Warszawa: Instytut Kultury, Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Smolski, R. i in. (1999), *Słownik Encyklopedyczny Edukacja Obywatelska*, Wrocław: Wydawnictwo Europa.
- Stunża, G.D. (2012), *Edukacja zaangażowana: (nowe) media w projektach kulturalnych [w:] Nowe media + animacja kultury*, Warszawa: Narodowe Centrum Kultury.
- Szafraniec, K. (2011), *Młodzi 2011*, M. Boni (red. nauk.), Warszawa: Kancelaria Prezesa Rady Ministrów.
- Szymoniuk, B. (2015), *Promocja zrównoważonej konsumpcji w wybranych państwach europejskich*, „Zeszyty Naukowe Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie. Polityki Europejskie, Finanse i Marketing”, nr 13(62).

- *Toolkit for young educators* (2014), Warszawa: Fundacja Humanity in Action Poland.
- Tyszka, A. (1971), *Uczestnictwo kulturze. O różnorodności stylów życia*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- *Uczestnictwo ludności w kulturze w 2014 r.* (2016), Warszawa: GUS.
- Wądołowska, K. (oprac.) (2011), *Mania kupowania, czyli o postawach konsumenckich Polaków*, Komunikat z badań CBOS, nr 6/2019, Warszawa: CBOS.
- Witkowski, J. (2013), *Samorządność uczniowska w systemie edukacyjnym*, Warszawa: Centrum Edukacji Obywatelskiej i Instytut Spraw Publicznych.
- Woynarowska, B., Oblacińska, A. (2014), *Stan zdrowia dzieci i młodzieży w Polsce*, „Infos”, 10(170), Warszawa: Biuro Analiz Sejmowych.
- *Zdrowie i ochrona zdrowia w 2017 r.* (2018), Warszawa – Kraków: GUS, bit.ly/2Uh3SOc.
- Zembura, P., Gołdys, A., Nałęcz, H. (2016), *Results from Poland's 2016 report card on physical activity for children and youth*, „Journal of Physical Activity and Health”, nr 13.

Dokumenty

- „Aktywna młodzież. Rządowy Program Aktywności Społecznej Młodzieży na lata 2015–2016”.
- Decyzja nr 30 Ministra Sportu i Turystyki z dnia 24 kwietnia 2018 r. w sprawie ogłoszenia „Programu dofinansowania zadań związanych z organizowaniem i prowadzeniem działalności wspierającej i kontrolnej sportu młodzieżowego ze środków Funduszu Rozwoju Kultury Fizycznej w 2018 roku”.
- Decyzja nr 57 Ministra Sportu i Turystyki z dnia 23 listopada 2018 r. w sprawie ogłoszenia Programu „Sport wszystkich dzieci” w ramach rozwijania sportu poprzez wspieranie przedsięwzięć z zakresu upowszechniania sportu dzieci i młodzieży.
- Karta Praw Pacjenta, Biuro Praw Pacjenta przy Ministrze Zdrowia, Warszawa 2008.
- Podstawa programowa przedmiotu edukacja dla bezpieczeństwa (2017), Warszawa: Ministerstwo Edukacji Narodowej, Ośrodek Rozwoju Edukacji.
- Podstawa programowa przedmiotu geografia, poziomy podstawowy i rozszerzony, Ministerstwo Edukacji Narodowej.
- Podstawa programowa przedmiotu wiedza o społeczeństwie: poziom podstawowy, Ministerstwo Edukacji Narodowej.

- Podstawa programowa przedmiotu wiedza o społeczeństwie: poziom rozszerzony, Ministerstwo Edukacji Narodowej.
- *Polska 2030, trzecia fala nowoczesności. Długookresowa Strategia Rozwoju Kraju* (2013), Warszawa: Ministerstwo Administracji i Cyfryzacji.
- *Program akredytacji. Szpitale. Zestaw standardów* (2009), Kraków: Centrum Monitorowania Jakości w Ochronie Zdrowia.
- *Program akredytacji. Podstawowa Opieka Zdrowotna. Zestaw standardów* (2011), Kraków: Centrum Monitorowania Jakości w Ochronie Zdrowia.
- Program „Aktywne formy przeciwdziałania wykluczeniu społecznemu – nowy wymiar 2020” (2016), Warszawa: Ministerstwo Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej.
- Program FreD goes net (2007), Warszawa: Krajowe Biuro do Spraw Przeciwdziałania Narkomanii.
- Program „Fundusz Inicjatyw Obywatelskich na lata 2014–2020” (2013), Warszawa.
- Program „Młodzież solidarna w działaniu na lata 2016–2019” (2016), Warszawa: Ministerstwo Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej.
- Program Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego 2019 „Edukacja kulturalna” (2019), Warszawa.
- Program „Poprawa dostępności do świadczeń stomatologicznych dla dzieci i młodzieży w szkołach w 2018 roku” (2018), Warszawa: Ministerstwo Zdrowia.
- Program Przeciwdziałania Młodzieżowej Patologii Społecznej (1994), Warszawa: Fundacja Praesterno.
- Program rządowy „Dostępność plus 2018–2025” (2018), Warszawa: Ministerstwo Inwestycji i Rozwoju.
- Program zapobiegania depresji w Polsce na lata 2016–2020 (2016), Warszawa: Ministerstwo Zdrowia (aktualizacja 2018).
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 28 marca 2017 r. w sprawie ramowych planów nauczania dla publicznych szkół (Dz.U. z 2017 r. poz. 703).
- Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 8 lutego 2017 r. w sprawie Narodowego Programu Ochrony Zdrowia Psychicznego na lata 2017–2022 (Dz.U. z 2017 r. poz. 458).
- Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 4 sierpnia 2016 r. w sprawie Narodowego Programu Zdrowia na lata 2016–2020 (Dz.U. z 2016 r. poz. 1492).
- Rządowy Program Aktywności Społecznej Młodzieży na lata 2015–2016 „Aktywna Młodzież” z dnia 19 maja 2014 r.
- Strategia na rzecz odpowiedzialnego rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.) (2017), Warszawa: Kancelaria Prezesa Rady Ministrów.

- Strategia Rozwoju Kraju 2020 (2012), Warszawa: Ministerstwo Rozwoju Regionalnego.
- Uchwała nr 61 Rady Ministrów z dnia 26 marca 2013 r. w sprawie przyjęcia „Strategii rozwoju Kapitału Społecznego 2020” (M.P. z 2013 r. poz. 378).
- Uchwała nr 104 Rady Ministrów z dnia 18 czerwca 2013 r. w sprawie przyjęcia Strategii Rozwoju Kapitału Ludzkiego 2020 (M.P. z 2013 r. poz. 640).
- Uchwała nr 150 Rady Ministrów z dnia 31 sierpnia 2015 r. w sprawie przyjęcia „Programu Rozwoju Sportu do roku 2020” (M.P. z 2015 r. poz. 989).
- Uchwała nr 165 Rady Ministrów z dnia 12 sierpnia 2014 r. w sprawie przyjęcia programu pod nazwą „Krajowy Program Przeciwdziałania Ubóstwu i Wykluczeniu Społecznemu 2020. Nowy wymiar aktywnej integracji” (M.P. z 2014 r. poz. 787).
- Ustawa z dnia 14 kwietnia 2017 r. o przeciwdziałaniu narkomanii (Dz.U. z 2017 r. poz. 783).
- Ustawa z dnia 25 czerwca 2010 r. o sporcie (Dz.U. z 2010 r. nr 127 poz. 857).
- Ustawa z dnia 26 października 1982 r. o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi (Dz.U. z 1982 r. nr 35 poz. 230).
- Ustawa z dnia 11 września 2015 r. o zdrowiu publicznym (Dz.U. z 2015 r. poz. 1916).
- Ustawa z dnia 6 grudnia 2018 r. o zmianie ustawy o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej (Dz.U. z 2019 r. poz. 115).
- Ustawa z dnia 14 grudnia 2016 r. – Prawo oświatowe (Dz.U. z 2017 r. poz. 59).

Fundacja Rozwoju Systemu Edukacji (FRSE) funkcjonuje od 1993 r. Jest jedyną w Polsce instytucją z tak dużym doświadczeniem w zarządzaniu kilkunastoma edukacyjnymi programami europejskimi. W latach 2007–2013 koordynowała w Polsce programy: „Uczenie się przez całe życie” (Erasmus, Leonardo da Vinci, Comenius i Grundtvig) oraz „Młodzież w działaniu”. Pełni funkcję Narodowej Agencji Programu Erasmus+ na lata 2014–2020 oraz Narodowej Agencji Europejskiego Korpusu Solidarności. Równolegle realizuje europejskie inicjatywy informacyjno-edukacyjne: eTwinning, Eurodesk Polska, Eurydice, Europass, ECVET i EPALE. Wspiera również współpracę z krajami Wschodu poprzez Polsko-Litewski Fundusz Wymiany Młodzieży, Polsko-Ukraińską Radę Wymiany Młodzieży oraz Centrum Współpracy SALTO z Krajami Europy Wschodniej i Kaukazu. Od 2014 roku FRSE uczestniczy we wdrażaniu Programu Operacyjnego Wiedza Edukacja Rozwój.

Fundacja jest też organizatorem wielu wydarzeń edukacyjnych, w tym konkursów promujących rezultaty projektów (EDUinspiracje i EDUinspirator, European Language Label, Selfie+).Koordynuje obchody Europejskiego Tygodnia Młodzieży oraz współorganizuje wydarzenia odbywające się w ramach Europejskiego Dnia Języków. Prowadzi działalność analityczno-badawczą oraz wydawniczą (jest wydawcą m.in. kwartalników: „Języki Obce w Szkole” oraz „Europa dla Aktywnych”).

Fundacja Rozwoju Systemu Edukacji

Narodowa Agencja Programu Erasmus+
Al. Jerozolimskie 142a, 02-305 Warszawa
tel. +48 22 463 10 00

www.frse.org.pl
erasmusplus.org.pl
kontakt@frse.org.pl

